



Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

46/1036

HANDLEIDING

BIJ HET ONDERWIJS PER

NEDERLANDSCHE TAAL,

DOOR

Dr. H. KERN.

DERDE DRUK.

1ste Stukje.

2de Stukje

KROMMENIE,

L. DE HAAN.

1864.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK



2371 9112

3051

421

HANDLEIDING

204
A 30

BIJ HET ONDERWIJS DER

NEDERLANDSCHE TAAL,

DOOR

Dr. H. KERN.

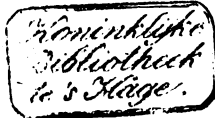
Derde druk.

Herzien en met de spelling van het **WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL**
in overeenstemming gebracht

DOOR

J. A. VAN DIJK.

1ste STUKJE.



KROMMENIE.

I. DE HAAN.

1865.

VOORREDE.

Een leerboek te geven van matigen omvang, waarin de uitkomsten der taalstudie op eene bevattelijke wijze worden voorgedragen, en tevens zóó ingericht, dat de leerling den inhoud door van buiten leeren zich kan eigen maken, ziedaar de taak, die ik me met het uitgeven dezer *Handleiding* gesteld heb. Hoewel ze niet uitvoerig is, vlei ik me, dat ze op volledigheid mag aanspraak maken, want zoo ook al verscheiden bijzonderheden slechts ter loops zijn aangeroerd, ontbreken toch de algemeene taalvormen en taalregels niet. Ik heb gemeend in het belang van den leerling te handelen, indien ik den leermeester de gelegenheid liet, om uit den schat zijner eigen kennis bijzonderheden meê te deelen en naar eigen oordeel de leemten aan te vullen.

Dat ik niet opzettelijk de spelling behandeld heb, behoeft wel geen versooning, nu de Nederlandsche spelling van den Heer TE WINKEL alle billijke wenschen en eischen voldaan heeft. Er zou mij niets overschieten, dan uit dit keurige boekje een uittreksel te geven of iets beters er voor in plaats te stellen. Het eerste vond ik doelloos, het laatste ging mijne krachten te boven.

Warsch van alle nieuwigheden heb ik de kunstbenamingen, welke ik in onzen tijd de gebruikelijkste achtte, behouden; voor de eenige uitzondering, die ik me veroorloofd heb, om in plaats van *Onvolmaakt-Verleden Tijd*, de benaming *Verleden-Tijd* te bezigen, had ik theoretische en praktische gronden. Theoretisch is de gewone benaming onjuist, omdat in geen geval onze *Verleden-Tijd* een bepaald *Imperfectum* of *Imparfait* is; hij komt integendeel in vorming en beteekenis overeen met den Griekschen *Aorist*. Praktisch is de naam *Onvolmaakt Verl. tijd* af te keuren, omdat de leerling bij het aanleeren van vreemde talen in den waan komt, dat onze *Verleden-Tijd* in den regel beantwoordt aan het *Imperfectum*, terwijl dit juist de uitzondering is. In de *Syntaxis* zal ik nader op dit punt terugkomen:

Het eerste deel dezer *Handleiding* bevat drie boeken, waarin achtereenvolgens de leer van de letters, de leer van de vormen en de

woordvorming worden afgehandeld. *Het vierde en laatste boek zal de leer van den volzin behelzen en in een afzonderlijk deel van nagenoeg gelijken omvang als het eerste, nog in den loop van dit jaar, het licht zien.*

Maastricht, Junij 1859.

DE SCHRIJVER.

VOORREDE TOT DEN TWEEDEN DRUK.

Bij het herzien der eerste uitgave zou ik zonder twijfel meer wijzigingen en — naar ik vertrouw — meer verbeteringen aangebracht hebben, indien het mij niet nagenoeg geheel en al ontbroken had aan voorlichting van den kant der deskundigen. Met de aanmerkingen mijner vroegere ambtgenooten te Maastricht heb ik zooveel mogelijk mijn voordeel gedaan en ik erken dankbaar, dat de meeste verbeteringen van hen afkomstig zijn.

Londen, 13 Sept. 1862.

DE SCHRIJVER.

BERICHT BIJ DEN DERDEN DRUK.

Na de uitgave van den derden druk van het tweede stukje dezer Handleiding heb ik ook het eerste met de spelling van het Woordenboek in overeenstemming gebracht. Hier en daar heb ik mij veroorloofd eenige veranderingen te maken. Ik hoop dat het uitmuntend leerboek van Dr. KERN door een en ander in bruikbaarheid moge gewonnen hebben.

Leiden, 3 Oct. 1864.

J. A. VAN DIJK.

INLEIDING.

De Nederlandsche taal, gewoonlijk minder juist de Hollandsche geheeten, is de taal, welke thans in het koninkrijk der Nederlanden en in een deel van België gesproken en geschreven wordt. Het is een van de menigvuldige Nederduitsche tongvallen, die in Noord-Duitschland en de Nederlanden bestaan, maar die zich boven hare zusters tongvallen tot schrijftaal verheven heeft.

Het Nederlandsch heeft zich als schrijftaal vooral ontwikkeld in de provinciën Zuid-Holland, N. en Z. Brabant en Vlaanderen. Van daar heeft het zich als taal van het openbaar leven uitgebreid over de overige gewesten.

Eerst van de 12^{de} eeuw af bestaat het Nederlandsch als afzonderlijke schrijftaal, daar het vóór dien tijd zich weinig onderscheidde van het Oudsaksisch, dat is de taal van noordelijk Duitschland. Men noemt het Nederlandsch gedurende de laatste helft der Middeleeuwen, van de 12^{de} eeuw tot ongeveer 1500, Middelnederlandsch of Dietsch (Duitsch). Ter onderscheiding hiervan heet men de taal, zoo als ze met kleine wijzigingen van de 16^{de} eeuw tot heden toe in zwang is, Nieuw-Nederlandsch of kortweg Nederlandsch. Tot vóór eene eeuw heette onze taal in het algemeen Duitsch, en meer bepaald tot nu toe Nederduitsch. Om misvatting te voorkomen is de naam Nederlandsch te verkiezen, in onderscheiding van de overige hedendaagsche Neder- en Hoogduitsche talen, als daar zijn: Platduitsch, Engelsch, Deensch, Zweedsch, IJslandsch, Friesch en Hoogduitsch.

EERSTE BOEK.

LEER VAN DE KLANKEN.

INLEIDING.

Het Eerste Boek der Grammatica behandelt de bestanddeelen, waaruit een woord is samengesteld, dus de klanken, en de teekens, waardoor de klanken voorgesteld worden.

Hoofdstuk I.

Letterklanken en letterteekens.

§ 1.

Het Nederlandsch bedient zich van de volgende letterteekens.

a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z.

Onder deze komen **c, q, x, y** uitsluitend in uitheemsche woorden of eigennamen met verouderde spelling voor; als: *citroen; Cats; consequent; Quack; exemplaar; Phrygië; Leyden.*

Het samengestelde teeken **ch** komt daarentegen ook in echt-Nederlandsche woorden voor.

De klank van **f** wordt in uitheemsche woorden of

ouderwetsch gespelde eigennamen door **ph** uitgedrukt, als: *philosooph*; *Philippus*.

De letters worden verdeeld in klinkers of vocalen en medeklinkers of consonanten.

De klinkers worden voorgesteld, of door eenvoudige teekens: **a, e, i, o, u**, of door samengestelde: **aa**, ¹⁾ **ee, ie, oo, uu**, ¹⁾ **eu, oe**. Eene verbinding van twee klinkers, waarbij de bestanddeelen duidelijk afzonderlijk te hooren zijn, heet men tweeklank; als: **aai, au, ei, oei, ou, ui**.

A a n m. De **ij** is eigenlijk een willekeurig aangenomen schrijfteeken voor **ii**, is dus de verdubbeling van **i**, gelijk **aa** en **uu** de verdubbeling van **a** en **u** zijn.

De tegenwoordige uitspraak der **ij** is die van een tweeklank, volkomen met **ei** overeenstemmend. De beide bestanddeelen, waarin deze tweeklank kan opgelost worden, zijn de gesloten **e** en de open **i**.

§ 2.

Klinkers.

De klinkers kunnen in eene *open*, of in eene *gesloten* lettergreep voorkomen.

Eene lettergreep is *gesloten* als zij op een medeklinker eindigt.

Eene lettergreep is *open* als zij op een klinker eindigt.

Zoo zijn de lettergrepen *dag*, *slaap*, *paard* gesloten, *sta*, *sla*, en de eerste van *dagen* open.

De klinkers zijn *open* of *gesloten*.

De gesloten klinkers zijn **a, e, i, o** en **u** uitgesproken als in *bak*, *bek*, *bik*, *bok*, *buk*.

De open klinkers zijn **a, e, i, o, u, eu**, en **oe** uitgesproken als in *baar*, *beer*, *bier*, *boor*, *buur*, *bcuur*, *boer*.

¹⁾ Bij enkele Vlaamsche schrijvers vindt men voor **aa** en **uu** — **ae** en **ue**.

De gesloten klinkers komen alleen in gesloten lettergrepen voor.

Uitzonderingen.

1) De gesloten klinker komt in eene opene lettergreep voor, wanneer de volgende lettergreep met eene **ch** begint: *la-chen*, *Me-chelen*, *ti-chel*, *po-chen*, *ku-chen*.

2) In enkele woorden voor een anderen medeklinker b. v. *komen* en *grove*. Menigmaal echter wordt in deze woorden de open **o** gehoord.

De opene klinkers komen zoowel in opene als in gesloten lettergrepen voor: *slaap*, *paard*, *sta*, *sla*, *stoep*, *koz*, *slede*, *week*.

Aanmerk. Men moet wel onderscheid maken tusschen letterklanken en letterteekens; bij deze beschouwing worden de eerste bedoeld.

In gesloten lettergrepen wordt de open klinker rekt. Hoe meer medeklinkers op den open klinker volgen, des te duidelijker wordt de rekking van den klinker waargenomen. Vergelijk *sta*, *staan*, *staand*; *platen*, *plaat*, *plaats*, *geplaatst*; *mee*, *meel*, *vreemd*, *vreemdst*; *zoo*, *zoon*, *verschoont*, *schoonst*.

De medeklinker *r* heeft inzonderheid het vermogen om den voorgaanden klinker te rekken; dus: *paard*, *beer*, *wierp*, *hoort*, *stuurt*, *betreurt*, *voert*.

De **e**, **i** en **ij** zijn soms toonloos; b. v.: *haten*, *baksel*, *waardig*, *koning*, *schielijk*, *vriendelijk*. In sommige eigennamen is ook de **u** toonloos; b. v.: *Dokkum*, *Kollumer*.

Als eene gesloten lettergreep, waarin een gesloten klinker voorkomt, open wordt, dan komt de open klinker in de plaats van den gesloten.

Aanmerk. De gesloten klinkers heeten ook *onvolkomen*; de opene heeten in opene lettergrepen *volkomen* en in gesloten lettergrepen *gerekt*; bijv. in *stad* is de **a** onvolkomen, in *raden* volkomen, in *staat* gerekt.

Het verschil tusschen den klank van de gesloten en van de open **a**, **e**, **o**, zullen we in deze en in de volgende § door ' en ' aanduiden; als: *dàg*, *dágen*; *mèt*, *méten*; *tòp*, *nópen*.

Eene andere wijziging in uitspraak hebben de klinkers ondergaan door invloed van eene **i** of **j**, welke in eene volgende lettergreep staat of gestaan heeft.

Men noemt dit *klankwijziging*. De klankwijziging van **a** is **e**, van open **o** en **oo** is **eu**, van gesloten **o** is gesloten **u**. Bijv. van *hand* komt *behendig*, van *bestand* *bestendig*, van *vast* *vestigen*; men zegt *gekoren*, maar *keuring*, *keuren* (voor *keurjen*); van *goud* (eigenlijk *gold*) komt *gulden* (eigenlijk *guldin*), van *vol vullen* (voor *vuljen*).

§ 3.

Het letterteeken **A** heeft in gesloten lettergrepen altijd de waarde van **à**; b. v. *làk*, *dàg*; in opene die van **á** (behalve voor **eh**); dus: *máken*, *drágen*, *kàchel*.

AA komt altijd gesloten voor, en vertegenwoordigt den klank der **á**.

Over de gerekte **a** zie § 2.

E klinkt in gesloten lettergrepen als **è**, doch in opene als **é**; dus: *wèt*, *zétel*. Wil men in eene gesloten lettergreep den klank weêrgeven, die de **e** in eene opene heeft, dan bezigt men het teeken **ee**; als: *veel* voor *vele*. Deze **ee**, die in eene gesloten lettergreep de **é** moet voorstellen, wordt de *zachte* genoemd, in tegenoverstelling van de *scherpe*, die altijd door **ee** wordt voorgesteld.

Ook kan **e** staan in eene open lettergreep van dezelfde woorden, die in eene gesloten lettergreep **i** hebben; als: *schepen* en *schip*; *smeden* en *smid*; *leden* en *lid*.

Hier en daar is **e** klankwijziging van **a**; als: *steden* van *stad*; *behendig* van *hand*; *temmen* van *tam*; *vegen* van *vagen*.

EE, namelijk de *scherpe*, behoudt in open en in gesloten lettergrepen denzelfden klank, nagenoeg dien van de zachte **é**.

I komt zelden in open lettergrepen voor, klinkt alsdan gelijk **ie**; bijv. in *titel*, *Russische*. De gesloten **i** luidt bijna als eene zeer snel uitgesproken **é**, kan daarom, in open lettergrepen, in **é** overgaan, als *smid* in *smeden*.

IJ is een tweeklank; bijv. *rijden*, *wijs*. (Zie § 1 Aanm.)

In vreemde woorden vertegenwoordigde **ij** den klank van **ie**; als: *muzijk*, *fabriek*. Tegenwoordig schrijft men dan ook *muziek*, *fabriek*, enz.

O en **OO** staan tot elkaâr in dezelfde verhouding als **E** en **EE**, bijv. in *lôt*, *lôten*; *hoop* kan zoowel *hope* als *hoope* voorstellen. In gesloten lettergrepen vertegenwoordigt het letterteeken **oo** zoowel den zachten als den scherpen open klinker. In opene lettergrepen wordt de zachte door **o** en de scherpe door **oo** voorgesteld.

U en **UU**. De gesloten **u** is dikwijls klankwijziging van de gesloten **o**, bijv. in *vullen* van *vol*, of wisselt, ook in gevallen waar geene oorzaak voor de klankwijziging is, met **o** af, bijv. in *musch* en *mosch*, *kunnen* en *konden*; soms wisselt de gesloten **u** met **e**, bijv. in *hun* of *hen*.

Het letterteeken **u** heeft in open lettergrepen de waarde der **uu**; dus: *uren* van *uur*; *muren* van *muur*. De **u** heeft denzelfden oorsprong als **ui** en **ie**; bijv. *luier* of *luur*; *vuur* of *vier*.

AU is een tweeklank bestaande uit **a** en **u** (spreek uit *oe*) b. v. *dauw*, *kauw*. De tweeklank bestaande

uit **â** en **u** wordt niet meer gehoord, zoodat het letterteeken **au** vervallen kan. Men schrijve dus, in overeenstemming met de beschaafde uitspraak: *blauw*, *pauw*, *nauw*, enz.

EI wisselt dikwijls met **ee** af; de scherpe **ee** is veelal uit **ei** ontstaan. Zoo bestaan *heel*, naast *heil* (voor *heili*), (*be*)*reid* naast (*ge*)*reed*, *-heid* naast *-heden* (voor *heeden*).

Aanmerk. Het achtervoegsel *heden* heeft de zachte **e**, omdat het nooit den vollen klemtoon heeft.

EU is klankwijziging van de zachte open **o**, als in *sleutel*, *verheugen*; een enkel maal van de scherpe **oo**, als in *bleu* voor *bloode*. — In plat Hollandsch vervangt de **eu** de **e**, als in *speulen*, *zeuven*.

IE wisselt af met **ui**, of voor de *r* met de open **u**, als in *rieken* en *ruiken*, *bestier* en *bestuur*, *vier* en *vuur*. Gewoonlijk verklaart zich het gebruik in één woord slechts voor één van beide: **ie** of **ui**; als: *gieten* (*goot*, *gegoten*), maar *sluiten* (*sloot*, *gesloten*).

Soms geldt voor **ie** ook **i**; als: *vriend* voor *vriënd*.

OU staat

1) voor een ouder **ol** of **al**, ingeval eene **t** of **d** hierop volgt; bijv. *houden*, *hield*; *goud* voor *gold*.

2) heeft de waarde van **oo** voor de **w**; bijv. *gouw* naast *goo-i*; *kouw* en *koo-i*.

OE drukte voorheen de lange **o** (zoowel **ô** als **oo**) uit, doch heeft thans een bijzonderen klank. In enkele gevallen wisselt **oe** nog met **o** af; bijv. in *gezocht* van *zoeken*; *bloem* en *blom*; *genoeg* en *genog*.

Elke klinker heeft in de tongvallen en verwante talen bepaalde plaatsvervangers; zoo luidt ons *hopen* in het Hoogduitsch *hoffen*, ons *hoopen* daarentegen *haufen*; zoo klinkt *dagen* (waar de open **a** hare heldere uitspraak enkel aan de omstandigheden te danken heeft) in het Twentsch als *dáge*, maar *laten* (waar de **a** van nature open is) als *lâten*; zoo beantwoordt aan ons *heel* in het Engelsch *whole*, aan *heil* echter *hail*.

Wanneer men nu in twijfel staat, welke van twee op elkaâr zeer gelijkende klanken, als de zachte of de scherpe open **e** of **o**, **ij** en **ei**, in dit of dat woord gevorderd wordt, en men niet op het gehoor durft vertrouwen, dan lette men op de schrijfwijze van dezelfde woorden in de verwante talen.

§ 4.

Medeklinkers.

De medeklinkers verdeelt men naar het spraakwerktuig, waarmeê ze uitgebracht worden, in: *lipletters* of *labialen*; *tandletters* of *dentalen*; *tongletters* of *lingualen*; *keelletters* of *gutturalen*.

Tot de 1^{ste} soort behooren: **b, p, f, v, m, w**; tot de 2^{de}: **d, t, n, l, s, z**; tot de 3^{de}: **r** en **j**; tot de 4^{de} **k, ch, h, g**.

Naar de kracht, waarmeê ze voortgebracht worden, verdeelt men ze in *zachte*: **b, d, z, j, w, l, m, n, r**; in *scherpe*: **p, t, k, s**; in *geadspireerde*: **f, v, ch, h, g**.

Volgens eene nog andere indeeling heeten **l, m, n, r** de *vloeiende*, de **j** en **w** de *halfklinkers*, de **s**

en **z** de *sisklanken*, en de overige medeklinkers de *vaste*.

De meest gebruikelijke indeelingen worden hier aangegeven.

Halfklinkers: **j**, **w**.

Vloeiende: **l**, **m**, **n**, **r**.

Sisklanken: **s**, **z**.

Vaste,	Zachte.	Scherpe.	Geadspireerde.
1) lipletters,	b	d	f , v .
2) tandletters,	d	t	ontbreekt.
3) keelletters,	ontbreekt.	k	h , ch , g .

De vaste lipletters hebben dus twee geaspireerde, **f** en **v**; de eerste is de adspiratie van **p** en *scherp*; de laatste die van **b** en *zacht*, in de uitspraak.

Bij de tandletters ontbreekt de geaspireerde (**th**, **dh**); ze is vervangen door **d**.

Bij de keelletters ontbreekt de *zachte*, welke in andere talen door **g** wordt aangeduid. Als adspiratie van deze **g** is ons letterteeken **g** (eigenlijk **gh**) te beschouwen, terwijl **h** en **ch** de adspiratie van **k** zijn. De **g** is zacht, de **ch** scherp. De **h** en **ch** zijn oorspronkelijk één in klank en teeken; thans staat de **h** alleen aan het begin, **ch** aan het einde en in het midden der woorden, behalve in vreemde woorden, als *Chios*, *Shah*.

Voorts houde men in het oog, dat **b**, **v**, **d**, **g**, **z**, zachte klankverwanten zijn van de scherpe **p**, **f**, **t**, **ch**, **s**. Deze klankverwanten komen onder bepaalde omstandigheden voor elkaar in plaats; bijv. *liet*, *lieven*; *beeld*, *beeltenis*; *mocht*, *mogen*; *huis*, *huizen*.

Hoofdstuk II.

Verandering der letters.

§ 5.

De letters, die in hetzelfde woord met elkaar in aanraking komen, ondergaan elkaars invloed en dikwijls daardoor eene verandering. Deze wordt gedeeltelijk in teekens uitgedrukt, gedeeltelijk ook niet.

Hoofdregels zijn :

I. Wanneer in een woord of lettergreep de letters **f** en **s** van sluitletter beginletter worden, dan gaan ze na een klinker of **i**, **m**, **n**, **r**, in de zachte **v** en **z** over. Dus: *huis*, *huizen*; *gans*, *ganzen*; *turf*, *turven*; *kalk*, *kalveren*, daarentegen: *heks*, *heksen*. — Uitgezonderd zijn vreemde woorden, als: *dans*, *dansen*; *pauz*, *pausen*.

II. Omgekeerd gaan **v** en **z**, wanneer ze van beginletter sluitletter worden, altijd in **f** en **s** over; dus: *sterven*, *sterf*; *vreezen*, *vrees*.

Deze regel is ook toepasselijk op de zachte **d** en **g**, in zoover het de uitspraak geldt; **d** en **g** worden als beginletters zacht, als sluitletters scherp uitgesproken; als: *waag* (spreek *waach*), *wagen*, *mogen*, *mag* (spr. *mach*). Deze verscherping drukt men evenwel niet in schrift uit.

Aanm. De letters op het einde van het eerste lid eener samenstelling en voor afleidingsachtervoegaels, die voorheen afzonderlijke woorden waren, worden als sluitletters beschouwd.

III. De scherpe letters **t**, **k**, **s**, (**sch**) bewerken, dat de letters, die onmiddellijk voorafgaan of volgen, verscherpt worden; als: *geloof**t*** van *gelooven*; *plecht**ig*** en *pl**ic**ht* van *pl**eg**en*; *mo**ch**t* van *mog**en***; *mits* van *med**e***; *vergeef**s*** van *verge**ve**n*; *ont**w**angen* spr. *ont**f**angen*.

Deze regel duldt in het spreken geene uitzondering,

in het schrijven echter is gebruikelijk: dat de **d** en de **g** voor de **t** van den 3 pers. enk. tegenw. tijd, en overal elders voor thans nog gebruikelijke achtervoegsels en uitgangen als teekens behouden worden; als: *hij zegt* (spr. *zecht*) van *zeggen*; *pleegt van plegen*; *goeds* van *goed*; *ouds* van *oud*; *wordt* van *worden*.

Gewoonlijk echter wordt voor de sluitletter **t**, zonder op de afleiding te letten, de geadspireerde keelletter door **ch** voorgesteld; dus: *macht* voor *magt*; *klacht* voor *klagt*; *gezicht*; *bracht*; enz.

IV. De **d** gaat tusschen twee klinkers in het spreken doorgaans in **j** over, na *ou* valt ze geheel weg; dus zegt men: *goeje* voor *goede*, *lajen* voor *laden*; *rejen* voor *reden*; doch: *ou-we* voor *ou-de*; *houwen* voor *houden*; in het laatste geval, is na het verdwijnen van de **d** eene **w** ingeschoven.

In enkele woorden zijn de vormen met **t** (**j**), voor **d**, de alleen gebruikelijke, ook in de schrijftaal; als: *wier* voor *wider*; *kruien* voor *kruiden*; *ooievaar* voor *oodevaar*.

§ 6.

Door den wederkeerigen invloed van volglitters kan te weeg gebracht worden, dat nieuwe klanken ingelascht en oorspronkelijke onderdrukt worden.

Zoo'n inlassching heeft plaats, van

I. de **d** in woorden, uitgaande op *r*, wanneer ze de uitgangen of achtervoegsels, *er*, *eren*, *ers*, *eres* achter zich krijgen; als: *hoor*, *hoorder*, *hoorderes*; *klaar*, *klaarder*; *meer*, *vermeerderen*.

Dezen regel volgen ook de woorden op *l* en *n* voor gemelde suffixen, behalve wanneer *er* de comparatief-uitgang is, dus: *diender*; *hoenderen* van *hoen*; *elders* van *el*; maar *schooner* van *schoon*.

II. De **d** of **t** tusschen eene sluitende **n** en het achtervoegsel *-lijk*, als: *eigen**d**lijk* of *eigen**t**lijk*; *wezen**d**lijk* of *wezen**t**lijk*. Deze inlassching is niet noodzakelijk en de gewone spreek- en schrijfwijze is: *eigen**l**ijk*, *wezen**l**ijk*. Evenwel zegt men altijd *zind**d**elijk*.

III. De **p** tusschen eene **m** en het verkleiningsachtervoegsel *tje*; zoo wordt van *bloem**t**je*, *bloem**p**tje*, van *raam**t**je*, *raam**p**tje*; daarop wordt de **t** uitgestooten en er blijft *bloem**p**je*, *raam**p**je*.

IV. De **e** tusschen den sluitmedeklinker van het eerste lid van een afgeleid woord en de achtervoegsels *-lijk*, *-loos*, *-nis*; als: *geloof**e**lijk*; *straff**e**loos*; *gemak**e**kelijk*; *oorspronk**e**lijk*; *huis**e**lijk*; *vergif**e**nis*; *beel**e**tenis*.

Aanm. Niet overal waar **e** zich voor gemelde uitgangen bevindt, is ze ingelascht; bijv. niet in: *dag**e**lijks*, *vriend**e**lijk*, *rad**e**loos* enz. Ware de **e** hier later ingelascht, dan hadden de zachte sluitletters van het eerste lid der samenstelling in scherpe moeten overgaan. Derhalve is **e** oorspronkelijk in: *rad**e**loos*, *dag**e**lijks*, *belijdenis*, doch ingelascht in: *geloof**e**lijk*, *vergif**e**nis*, *oorspronk**e**lijk*. — Wordt de **e** door **p**, **t**, **k**, **m** of **n** voorafgegaan, dan is het niet uit te maken, of de **e** al dan niet is ingelascht; bijv. in: *hop**e**loos*, *zinn**e**loos*, *zak**e**lijk*, *hat**e**lijk*, *toom**e**loos*.

§ 7.

Gelijk de klanken kunnen ingevoegd worden, kunnen ze ook worden onderdrukt, hetzij aan het begin (door Afwerping), hetzij in het midden (door Uitlating), hetzij aan het slot der woorden (door Afkapping).

I. Afwerping heeft plaats:

1) van **d** in enkele naamvallen van het lidwoord *de*, namelijk in 's voor *des*; in verbinding met het voorzetsel *te* worden *den* en *der*, *ten* en *ter*. Het door

afwerping uit *dat* ontstane 't heeft *dat* geheel verdrongen.

Voorts wordt **d** afgeworpen in het bijwoord *daar*, zoodat *er* ontstaat, alsmede in den meervoudgenitief van het aanwijzend voornaamwoord *die, dat*, namelijk *der*, waarvoor dan gewoonlijk *er* geschreven wordt.

2) Van **n** in 't (pers. voornaamw.), en in het enclitisch gebruikte *hij* en *haar*, die dan uitgesproken worden als *i* en *er*.

Van **i** in 'k voor *ik*; in 's voor *is*; bijv. in: *dats goed*.

II. Uitlating heeft plaats:

1) van **d** na een klinker en voor eene toonlooze *e* of *i* staande; als: *goón* voor *goden*; *weér* voor *weder*; *gestaag* voor *gestadig*; *leeg* voor *ledig*; *broér* voor *broeder*; *gebeén* voor *gebeden*; *meé* voor *mede*; *boó* voor *bode*; *gá* voor *gade*. De *e* of *i* op **d** volgende smelten met de voorgaande klinkers in éénen klank samen.

Enkele woorden zijn uitsluitend in den vorm, waar **d** uitgelaten is, in gebruik; bijv.: *kwalijk* voor *kwadelijk*; *leelijk* voor *leedelijk*; *graag* voor *gradig*; *roer* voor *roeder*; *beul*; *vergoelijken*; *vlier*; *vier*; *vlerk*; *blaar*; *dra* voor *drade*.

2) van de **e** der suffixen *el, en, er*; als: *heemlen* voor *hemelen*; *eedle*; *andre*; *reeknen*; van de **e** voor *-lijk, -loos, -nis*; als: *vriendlijk*; *godloos*; *laafnis*.

3) van de **i** in het achtervoegsel *-ig*; als: *zaalge, zalige; vuurge*.

4) Van de **n** in *-baar*; als: *achtbre* voor *achtbare*; *vruchtbre*.

De drie laatste soorten van uitlating vindt men alleen in gedichten.

III. Afkapping kan een of meer letters aan het einde van een woord treffen.

1) Eene **e** wordt afgekapt in de volgende gevallen :

A) als uitgang van den 1. pers. enk. tegenw. tijd indic.; als: *ik neem* voor *neme*; *ik geloof* voor *geloove*.

De niet afgekapte vormen zijn slechts in deftigen stijl gangbaar.

B) Als uitgang van den 1. en 3. pers. enk. in den tegenw. en verled. tijd van den conjunctief, doch gewoonlijk slechts bij dichters; als: *hij neem'* voor *neme*; *waar' hij* voor *ware*.

C) Als uitgang van eenige substantieven; als: *tale* en *taal*; *sprake*, *spraak*; *vreugde*, *vreugd*; *hope*, *hoop*; *assche*, *asch*; *ziele*, *ziel*; *Heere*, *Heer*; *harte*, *hart*; *vreeze*, *vrees*.

2) Afkapping van **a** heeft plaats :

aan het slot van werkwoorden, waarvan de stam op *d* uitgaat; als: *gleed*, *glee*; *lijd*, *lij*; *houd*, *hou*.

3) Afkapping van **m** komt voor :

in *den*, dat. enk. en meerv. en accus. enk., van het lidwoord, *de*, *het*, alsook in den dat. meerv. der 3 geslachten bij de adjectieven; zoo wordt: *dem goeden menschen* uitgesproken *de goede menschen*.

Deze afkapping komt alleen voor in de spreektaal; daarentegen wordt de *n* ook in het schrijven doorgaans afgekapt in den dat. enk. van het onzijdig geslacht der adjectieven, wanneer die zelfstandig gebruikt worden; dus: *ten hoogste*, zelden *hoogstem*; *ten eerste*; *ten laatste*.

4) Afkapping van **e** en **en**, als naamvalsuitgangen, is geoorloofd bij de deelwoorden en bijv. naamwoorden op *en*, bij de comparatieven op *er*, en bij het lidwoord *een*; als: *een schooner morgen afwachten*.

Voor afkapping vatbaar is ook de lettergreep *de* in: *konde*; *zeide*; *leide*; *zoude*, waarvoor: *kon*, *zei*, *lei*, *zou*. Naast *wilde* heeft men *woude* en *wou*.

Hoofdstuk II.

Klemtoon.

§ 8.

In een meerlettergrepig woord worden niet alle lettergrepen met denzelfden nadruk uitgesproken. De nadruk, waarmede eene lettergreep wordt uitgesproken, heet *klemtoon* of *accent*.

Men onderscheidt een hoofdaccent en een bijaccent, terwijl de lettergrepen die zonder klemtoon uitgesproken worden toonloos heeten.

In elk woord heeft slechts ééne lettergreep het hoofdaccent, terwijl er meer met het bijaccent voorzien of toonloos kunnen wezen.

Zoo we het hoofdaccent met het teeken ' , het bijaccent met ` , aanduiden, en de toonlooze lettergrepen zonder teeken laten, dan zouden in de volgende woorden de teekens aldus komen te staan: *groóthèden*, *vergánkelijkhèid*; *òvermoédig*; *wét*; *dénken*.

Het hoofdaccent rust doorgaans op de stamlettergreep; als: *ménschen*; *kúnnen*; *diénaàr*; *verloópen*; *schoónhèid*; *ádelldòm*; *bóschrijk*.

Hoofduitzonderingen zijn :

1) De achtervoegsels *ier*, *eel*, *in*, *es*, *age*, *et*, *ij*, *nur*, *eéren*, trekken het hoofdaccent tot zich en laten de stamlettergreep het bijaccent; als: *hòveniér*; *tòdneél*; *grávín*; *zòndarés*; *vrijáge*; *klínkét*; *wèveríj*; *kwètsuúr*; *tròlseéren*.

2) De achtervoegsels *-lijk*, *-ig*, *-zaam*, trekken den hoofdtoon op de hun voorgaande, of, indien er eene lettergreep met stomme *e* of *i* voorafgaat, op de hier voorgaande lettergreep; als: *wonderbaárlíjk* van *wónderbaar*; *vijándelíjk* en *vijándlijk*; *onoverkomelíjk*;

voorspoedig van *voórspoed*; *armzálig*; *waaráchtig*; *vijándig*; *arbeédszaam* van *arbeid*; *mededeélzaam*.

Aanm. Wanneer *-achtig* „de eigenschap, het voorkomen van iets vertoonend” beteekent, blijft de klemtoon op de stamlettergreep; als: *geélachtig*; *leúgenachtig*; *waárachtig*.

3) In samenstellingen heeft het bepalende woord het hoofdaccent in de volgende gevallen :

a) substant. met substant., als: *lúndgoèd*; *gódsdiènst*.

b) adject. " " " *míddelwèg*; *dúndoèk*.

c) adject. met werkwoorden; als: *hoógàchten*; *liéfhebben*.

d) van partikels met subst. en werkwoorden; als: *wéldaàd*; *wéldoèn*; *voórspoèd*; *óverlâten*; *ónwíl*; *wánhodp*; *óordeèl*.

Aanmerk. 1) Werkwoorden, onscheidbaar samengesteld, behouden den klemtoon op den stam; als: *overwégen*, *ontduíken*, *behándelen*. Doch op de van substantieven afgeleide werkwoorden is dit niet toepasselijk; dus: *óordeelen* van *óordeel*; *ántwoorden* van *ántwoord*.

Aanm 2) De deelwoorden van werkwoorden, met scheidbare woordjes samengesteld, verplaatsen den klemtoon op de stamlettergreep, zoodra ze als adjectief gebruikt worden; dus is *uitnemend* een deelwoord, *uitnèmend* een als adjectief gebezigd deelwoord; zoo ook *úitstekend* en *uitstékend*; *úitmunterd* en *uitmúntend*.

De plaatsing van den klemtoon in eigennamen, en in gemeenzelfstandige naamwoorden, bij wijze van titel of eigenaam gebezigd, laat zich niet onder regels brengen; men zegt bijv. *Enkhuizen*, maar *Zévenhuizen*, 's *Heerenbèrg*, maar *Driébergen*; *burgemeéster*, maar *kérkmeester*; *stadhuis*, maar *raádhuis*.

Er zijn woorden, die hun klemtoon geheel kunnen verliezen, zoo er de nadruk niet op valt; zoo kan men zeggen: *geef mij* en *geef me*; *wij hebben* en *we hebben*, al naar mate de zin den nadruk eischt of niet.

Zulke woorden heeten *enclitische* woordjes.

De meeste naamvallen der persoonlijke, bezittelijke en aanwijzende voornaamwoorden kunnen enclitisch gebruikt worden. Het lidwoord *de* is het enclitische aanwijzend voornaamwoord *die*, en *een* het enclitische telwoord *één*.

TWEEDE BOEK.

LEER VAN DE VORMEN.

INLEIDING.

Het Tweede Boek behandelt de woorden als reedeelen, of, met andere woorden, leert ons de veranderlijke en onveranderlijke vormen kennen, waarin de woorden als reedeelen voorkomen.

§ 9.

Men onderscheidt in onze taal *tien* reedeelen, wier benamingen zijn: 1) Zelfstandig naamwoord; 2) Bijvoegelijk naamwoord; 3) Voornaamwoord; 4) Lidwoord; 5) Telwoord; 6) Werkwoord; 7) Bijwoord; 8) Voorzetsel; 9) Voegwoord; 10) Tusschenwerpsel.

De *vier* laatste soorten dragen den naam van reedeeltjes of partikels. De *zes* eerste soorten zijn *veranderlijk*; de *vier* laatste *onveranderlijk*.

Aanm. In plaats van de Nederlandsche benamingen der reedeelen, bedient men zich ook van de uit het Latijn ontleende.

De naamwoorden ondergaan als bestanddeelen van een volzin eene verandering in vorm. Deze verandering heet *verbuiging* of *declinatie*.

De verbuiging geschiedt bij alle naamwoorden niet op dezelfde wijze; en daarom is de vormverandering bij alle ook niet even groot, het grootste bij de voornaamwoorden, het geringste bij de zelfstandige naamwoorden.

De werkwoorden ondergaan als bestanddeelen van een volzin eene verandering in vorm, die men *vervoeging* of *conjugatie* noemt.

Verbuiging en vervoeging zijn in de benaming *buijing* of *flexie* vervat.

Hoofdstuk I.

Zelfstandige naamwoorden.

§ 11.

De zelfstandige naamwoorden of substantieven zijn namen van werkelijke zelfstandigheden, of van hetgeen als eene zelfstandigheid wordt voorgesteld. Ze worden naar hun geslacht verdeeld in *mannelijke*, *vrouwelijke* en *onzijdige*. Enkele substantieven zijn, van tweeerlei geslacht, als *echtgenoot* mann. en vr., *school* vr. en onz., *uur* onz. en *ure* vr. Het geslacht der zelfst. naamw. is de wijze, waarop zij verbogen worden.

De vormen, welke een zelfst. naamwoord ten gevolge der verbuiging aanneemt, heeten *naamvallen*. In onze taal zijn er vier, welke men 1^{sten}, 2^{den}, 3^{den} en 4^{den} naamval, of, met aan het Latijn ontleende woorden, Nominatief, Genitief, Datief en Accusatief noemt.

Bij de verbuiging komen verder in aanmerking de *getallen*, d. i. het *enkel-* en *meervoud*.

Aanm. Wat in deze § van de naamvallen en getallen der substantieven gezegd is, geldt voor alle naamwoorden in het algemeen.

§ 12.

De zelfst. naamwoorden worden onder *twee* hoofdbuigingen gebracht, waarvan de 1^{ste} ook de *sterke*, de 2^{de} de *zwakke* verbuiging heet.

Tot de 1^{ste} hoofddeclinatie of sterke verbuiging behooren de mannelijke en onzijdige substantieven, welke in den genitief van het enkelvoud eene *s* aannemen, als *koning*, *land*, benevens alle vrouwelijke woorden; tot de 2^{de} of zwakke verbuiging de mannelijke substantieven, wier genitief in het enkelv. op *en* uitgaat, als *vorst*, *mensch*, benevens het onzijdige *hart*.

§ 13.

Sterke declinatie.

Tot voorbeelden der sterke declinatie mogen de zeven volgende woorden dienen, ten eerste naar het geslacht, ten tweede naar den verschillenden meervoudsuitgang gerangschikt; het zijn *mond*, *hand*, *veld*, *speler*, *moeder*, *boekje* en *kind*.

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	mond	hand	veld
Gen.	monds	hand	velds
Dat.	mond (monde)	hand	veld (velde)
Acc.	mond	hand	veld
		Meervoud	
Nom.	monden	handen	velden
Gen.	monden	handen	velden
Dat.	monden	handen	velden
Acc.	monden	handen	velden

De meeste woorden, van welk geslacht ook, vormen het meervoud, gelijk bovenstaande voorbeelden, op *en*.

Op te merken valt eene kleine afwijking in den meervoudvorm der volgende woorden: *lid*, *leden*; *schip*, *schepen*; *smid*, *smeden*; *spit*, *speten*; *split* of *spleet*, *spletten*; *rif* of *reef*, *reven*. Vrg. § 3, bij *J*. — *Lidmaat* heeft *lidmaten* (van een genootschap) en *ledematen* (van het lichaam). Het meervoud van *stad* is *steden*; van

den uitgang *-heid* is het *-heden*; als: *grootheid, grootheden*. *Lende* heeft *lendenen*.

Het meervoud wordt niet altijd door middel van *en* gevormd, soms ook door *s*; bijv.:

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	speler	moeder	boekje
Gen.	spelers	moeder	boekjes
Dat.	speler	moeder	boekje
Acc.	speler	moeder	boekje
		Meervoud	
Nom.	spelers	moeders	boekjes
Gen.	spelers	moeders	boekjes
Dat.	spelers	moeders	boekjes
Acc.	spelers	moeders	boekjes

Het meervoud op *s* hebben 1) de mann., vr. en onz. woorden, afgeleid met de achtervoegsels *-el, -em, -en, -er, -aar, -erd, -aard*; als: *sleutel, sleutels; bezem, bezems; degen, degens; ridder, ridders; dienaar, dienaars; grijsaard, grijsaards*.

2) De verkleinwoorden op *-je, -ke*, die thans gewoonlijk zonder *n* uitgesproken en geschreven worden; bijv.: *hondje, hondjes; bloempje, bloempjes; boekje, boekjes*.

3) De uitheemsche militaire titels; als: *kapitein, kapiteins; generaal, generaals*.

4) de woorden *maat (gezel), maats; kok; bruidegom; vaandrig; ra; egd; merrie*. Ook de eigennamen, tenzij de laatste lettergreep met het hoofdaccent voorzien is of op *s* uitgaat; bijv.: *de Hendriks, de Lessings*, maar *de Trompen, de Horatiussen*.

Er valt op te merken, dat verscheiden dezer woorden, met uitzondering der verkleinwoordjes, hun meervoud zoowel op *s* als op *en* kunnen vormen. Men zegt zoowel *vogels* als *vogelen; leeraars* en *leeraren; Span-*

jaards en *Spanjaarden*. Daarentegen zijn er ook, waarvan of het meervoud op *en*, of dat op *s* alleen in zwang is; bijv.: *engelen*; *lauweren*; maar *keukens*; *jongens*; *pachters*. De vorm op *en* is deftiger.

In gemeenzamen stijl nemen ook *s* aan de woorden: *smid*; *knecht*; *nachtwacht*; *man*; *zoon*; *oom*.

Bij enkele woorden maakt men tusschen de verschillende meervoudvormen ook verschil van beteekenis; als daar zijn:

hemelen (uitspanzel).	hemels (van bedden, enz.)
heidenen (van geloof).	heidens (volksstam).
knechts	} (bedienden). knechten (slaven).
knechten	
letteren (letterkunde of brief.)	letters (klanken of teekens).
middelen (hulpmiddelen, enz.)	middels (middellijven).
redenen (gronden).	redens (in de cijferkunst).
tafelen (der wet).	tafels (huisraad).
vaderen (voorouders).	vaders.
wateren.	waters (stroomen).

Tot de sterke verbuiging behooren ook een aantal onzijdige woorden, welke tusschen den stam en den meervoudsuitgang *en* of *s* de lettergreep *er* invoegen; het zijn: *been*, *beenderen*; *blad*, *bladeren*; *ei*, *eieren* of *eiers*; *gelid*, *gelederen*; *gemoed*, *gemoederen*; *goed*, *goederen*; *hoen*, *hoenderen* of *hoenders*; *kalf*, *kalveren*; *kind*, *kinderen* of *kinders*; *kleed*, *kleederen*; *lam*, *lammeren*; *loof*, *looveren* of *loovers*; *lied*, *liederen*; *rad*, *raderen*; *rund*, *runderen*; *volk*, *volkeren*.

Tot voorbeeld strekke *kind*:

	Enkelvoud	Meervoud
Nom.	kind	kinderen <i>of</i> kinders
Gen.	kinds	kinderen <i>of</i> kinders
Dat.	kind (kinde)	kinderen <i>of</i> kinders
Acc.	kind	kinderen <i>of</i> kinders

Nog valt op te merken, dat *kleed* in den zin van vloer- of tafelbedekking *kleeden* vormt; zoo ook *been*, als lichaamsdeel, *beenen*; *blad*, van een boek, *bladen*. *Volk* bezit ook het meervoud *volken*.

§ 14.

Zwakke declinatie.

Daar u substantieven, tot deze verbuiging behorende, mannelijk zijn, behalve één onzijdig woord, namelijk *hart*, zijn twee voorbeelden voldoende.

	Mannelijk		Mannelijk		Onzijdig	
	Enkelvoud		Meervoud			
Nom.	bode	hart (e)	Nom.	boden	hart	harten
Gen.	boden	harten	Gen.	bod en	hart	harten
Dat.	bode	hart (e)	Dat.	boden	hart	harten
Acc.	bode	hart (e)	Acc.	boden	hart	harten

Enkele mannelijke substantieven verliezen hun *e* in den nom., dat. en acc. enkelv., maar volgen anders geheel de verbuiging van *bode*; bijv.: *mensch*, *menschen*; *vorst*, *vorsten*; *graaf*, *graven*, enz. Twee woorden bezitten de vormen met en zonder *e*, namelijk *Heer* of *Heere*, *hart* of *harte*.

Aanm. *Mijnheer*, als titel gebruikt, heeft in den genitief *Mijnheers*.

§ 15.

Opmerkingen aangaande de verbuiging der substantieven in het algemeen.

De genitiefvorm in het enkelvoud van beide verbuigingen wordt in het spreken zelden gebruikt, behalve in oneigenlijk-samengestelde woorden; als: *staatsraad*, *mansgewaad*, *godsdiens*t, *handelsbelang*, *vorstenzoon*, *heerendienst*, *gravenkroon*, *landsm*an, *gemoedsbeweging*,

enz., alsook in enkele oude zegswijzen; als: *'s lands wijs*, *'s lands eer*; *goedsmoeds*; *daags*; *blootshoofds*, enz. Ook nog bij eigennamen en titels; als: *Jans boek*; *vaders kind*.

De meervoudgenitief komt voor na *veel*, *weinig*, *genoeg*, *wat*; als: *veel boeken*; *in weinig uren*; alsook in oneigenlijke samenstellingen; als: *engelenzang*; *vogelenkoor*; *wespennest*.

Gewoonlijk omschrijft men in het spreken den genitief door *van*, bij eigennamen ook met behulp van een bezittelijk voornaamwoord. Men zegt dus zoowel: „Willems boek,” als „Willem zijn boek,” of „het boek van Willem;” en „Aleide haar werk,” of „het werk van Aleide.” — In de schrijftaal bedient men zich zoowel van den omschreven, als van den eigenlijken genitief.

De oude mannel. en onz. datiefvorm op *e*, bijv. *Gode*, is zeldzaam geworden, maar toch in verscheiden uitdrukkingen nog de alleen gebruikelijke; zooals: *van state*; *van daag* (voor *dage*); *met voorbedachten rade*; *ten gronde*; *bij monde*; *bij eede*; *te kinde*; *van den lande*; *in gemoede*; *te veld*; *ten slotte*, enz. De datief *kan* ook soms omschreven worden, en *wel* met behulp van *voor* of *aan*, maar in veel gevallen is de omschrijving niet geoorloofd. Zoo kan men bijv. niet zeggen: „hij heeft voor *of* aan dien man een stuk ontnomen,” evenmin „ik heb *aan* mijn beleediger een klap gegeven.”

Aanm. Geheel in onbruik geraakt is het meervoud op *e*, nog over in *slaag* (voor *slage*) *krijgen*; *op de been*; alsmede dat van eenige onzijdige substantieven op *er*, nog over in oneigenlijke samenstellingen, als: *kinderspeelgoed*; *bladerrijk*; *kledermaker*.

Hoofdstuk II.

Bijvoegelijk naamwoord.

§ 16.

Het bijvoegelijk naamwoord of adjectief is een woord, dat eene eigenschap of hoedanigheid van een zelfstandigheid beteekent. Het neemt het mannelijk, vrouwelijk of onzijdig geslacht aan, al naar gelang het substantief, waarbij het behoort, van het mannelijk, vrouwelijk of onzijdig geslacht is.

De meeste bijv. naamwoorden. kunnen ook eene dubbele verbuiging, eene sterke of zwakke, aannemen, al naar gelang van de verhouding, waarin ze tot hun substantief staan. Wanneer de sterke, en wanneer de de zwakke declinatie gebezigd wordt, leert de syntaxis.

§ 17.

Sterke declinatie.

Tot voorbeeld hiervoor diene het adjectief *goed*.

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	goed	goede	goed
Gen.	goeds	goeder	goeds
Dat.	goeden	goeder	goeden (goed)
Acc.	goeden	goede	goed
		Meervoud	
		voor alle geslachten	
		Nom. goede	
		Gen. goeder	
		Dat. goeden	
		Acc. goede	

Van eigenlijke adjectieven zijn al deze vormen niet evenzeer in gebruik, aangezien men zich meestal van

de omschreven vormen bedient. Doch van de bezittelijke voornaamwoorden *mijn*, *zijn*, *uw*, enz., en van *een*, *geen*, *al*, *menig*, *weinig*, *sommige* (in het meerv.) en *beide* (in het meerv.) zijn alle naamvallen gelijkelijk in zwang.

Er volgen hier uitdrukkingen, waar de naamvallen in sterken vorm voorkomen :

Nom.	mann. en onz.	„ <i>een goed vader</i> ;" „ <i>een moedig krijgsman</i> ;" „ <i>ern schoon paard</i> ;" „ <i>een waar woord</i> ;" enz.
Gen.	mann.	„ <i>goeds moeds</i> ;" „ <i>alleszins</i> ;" „ <i>geenszins</i> ."
"	vrouw.	„ <i>middelcr wijf</i> ;" „ <i>eeniger mate</i> ;" „ <i>meniger lei</i> ;" „ <i>gelukkiger wijze</i> ;" „ <i>zaliger gedachtenis</i> ."
"	onz.	„ <i>bloots hoofds</i> ;" en bestendig na <i>veel</i> , <i>iets</i> , <i>niets</i> , <i>wat</i> , <i>genoeg</i> , <i>luttel</i> ; als, „ <i>veel schoons</i> ;" „ <i>niets treurigs</i> ;" „ <i>wat bijzonders</i> ;" „ <i>weinig bevalligs</i> ;" enz.
Dat.	mann.	„ <i>in engen moede</i> ;" „ <i>met voorbedachten rade</i> ."
"	vrouw.:	„ <i>in aller ijl</i> ;" „ <i>in lichter laaie</i> ;" „ <i>van goeder hand</i> ;" „ <i>ter goeder ure</i> ;" „ <i>van liever lede</i> ;" „ <i>op heeter daad</i> ."
"	onz.:	„ <i>van goeden huize</i> ;" „ <i>in koelen bloede</i> ;" „ <i>in gezonden lijve</i> ;" „ <i>in allen gevalle</i> ;" „ <i>in yeenen deete</i> ."
Meerv.	Nom. en Acc.:	„ <i>goede vaders</i> ;" „ <i>ware woorden</i> ;" „ <i>als meervoud van: „een goed vader</i> ;" „ <i>een waar woord</i> ;" ook in: „ <i>alle beide</i> ."
"	Gen.:	„ <i>aller wege</i> ;" „ <i>aller eerst</i> ;" „ <i>aller liefst</i> ;" enz.; „ <i>sommiger</i> ;" „ <i>beider</i> ;" „ <i>eeniger</i> ;" enz.
"	Dat.:	„ <i>ten (te den) allen tijden</i> ."

§ 18.

Zwakke declinatie.

Tot voorbeeld strekke wederom *goed* :

	Mannelijk	Vrouwelijk Enkelvoud	Onzijdig
Nom.	goede	goede	goede
Gen.	goeden	goede	goeden
Dat.	goeden	goede	goeden (goede)
Acc.	goeden	goede	goede

Meervoud	
voor alle geslachten	
Nom.	goede
Gen.	goede
Dat.	goeden
Acc.	goede

Op deze wijze worden de adjectieven verbogen, als ze vooraf worden gegaan door het lidwoord *de*, *het*, *en*, in bepaalde gevallen, na het lidwoord *een*.

De dat. enkelv. onz. op *en* is alleen in hooger en stijl gangbaar; anders die op *e*.

De dat. meerv. van alle geslachten verliest in de uitspraak steeds de slot-*n*.

§ 19.

Zoo een adjectief in het mannelijk geslacht na de lidwoorden *een* of *de*, als substantief wordt gebruikt, dan neemt het de verbuiging aan van een substantief der zwakke declinatie; zoo wordt *een* of *de arme* aldus verbogen :

	Enkelv.	Meervoud
Nom.	arme	armen
Gen.	armen	armen
Dat.	arme	armen
Acc.	arme	armen

Zoo een adjectief van het vrouwelijk geslacht als substantief gebruikt wordt, dan neemt het de verbuiging der vrouwelijke substantieven aan; bijv.: *eene schoone*, *eener schoone*, in het meerv. *schoonen*.

Zoo een adjectief van het onzijdig geslacht zelfstandig gebruikt wordt, dan laat men in den dat. enkelv. doorgaans de *n* weg; men zegt en schrijft

dien overeenkomstig: "*ten goede*;" "*ten hoogste*;" hoewel "*ten goeden*" niet geheel in onbruik is.

De woorden *al*, *sommige*, *enkele*, *eenige*, *beide*, *ander*, nemen als substantief bij veel schrijvers *n* aan; dus: *allen*, *sommigen*, *eenigen*, *beiden*, enz. Beter echter is het deze woorden, in overeenstemming met de spreektaal, altijd sterk te verbuigen, daar de gen. meerv. ook altijd sterk is, namelijk: *aller*, *sommiger*, *eeniger*, *beider*.

§ 20.

Trappen van vergelijking.

De bijv. naamwoorden bezitten ook verschillende vormen voor de verschillende trappen van vergelijking. Van het bijv. naamwoord in den stellenden trap of *positief*, dat is van het bijv. naamwoord in zijn gewonen vorm, worden de vergelijkende trap of *comparatief*, en de overtreffende trap of *superlatief* afgeleid, de eerste door achtervoeging van *-er*, de laatste door die van *-st*; bijv.: *groot*, *groter*, *grootst*; *lief*, *liever*, *liefst*; *dom*, *dommer*, *domst*.

Aanm. Volgens § 6. I. wordt tusschen de sluitende *r* van den positief en den comparatiefuitgang eene *d* ingevoegd; dus: *zwaar*, *zwaarder*; *zuiver*, *zuiverder*. Bij enkele adjectieven vermijdt men meestal om de duidelijkheid den superlatiefvorm, namelijk bij woorden uitgaande op *s* of *sch*, zooals: *valsch*. Doch men vindt *wijste* van *wijs* en dergelijke.

Tot versterking van den superlatief wordt daarvoor *aller* gevoegd; als: *allerliefst*, *allertreurigst*, *allerbelangrijkst*.

Er zijn adjectieven, wier comparatief en superlatief van andere positieven, dan de thans gebruikelijke, gevormd zijn, te weten:

goed	beter	best
kwaad	erger of kwader	ergst of kwaadst
veel	meer	meest
weinig	minder	minst

De positief van een adjectief in den superlatief behoeft niet altijd zelve een adjectief te wezen, maar kan een bijwoord of voornaamwoord zijn. Zoo komt van het bijwoord *onder* de superlatief *onderste*; van *boven*, *bovenste*; van *voor*, *voorst*; *achter*, *achterste*, enz. *Eerst* behoort tot denzelfden stam als *eer*, hetwelk gebruikt wrdt als bijwoord in den comparatief van *vroeg*.

De comparatieven hebben sterke en zwakke verbuiging, doch de meeste naamvallen zijn geheel in onbruik. Buitendien kunnen de naamvalsuitgangen op eene afkapping ondergaan (§ 7, III, 4), zoodat ze nagenoeg onverbuigbaar schijnen. Vooral bij woorden van veel lettergrepen is de afkapping in zwang; bijv. men zegt liever: *„belangrijker voordeelen,”* dan *„belangrijkere.”*

De superlatieven laten eene dubbele declinatie toe, als: *„een allerliefst kind, het allerliefste kind,”* *„het gelukkigst of gelukkigste.”* Staan de superlatieven zelfstandig, dan volgen ze even als de positieven de zwakke verbuiging der substantieven, missen dus de *n* in den datief enkelv.: *de Allerhoogste, des Allerhoogsten, den Allerhoogste; ten laatste; ten hoogste.*

Hoofdstuk III.

Voornaamwoorden.

§ 21.

De voornaamwoorden zijn woorden die dienen om zelfstandigheden aan te wijzen of aan te duiden.

Dienen zij te gelijk om de zelfstandigheden in den zin te vertegenwoordigen dan zijn zij *zelfstandig*. Vertegenwoordigen zij alleen de aanwijzing, zoodat de zelfstandigheid door een ander woord wordt vertegenwoordigd, dan zijn zij *bijvoegelijk*. Men onderscheidt ze in 1. Persoonlijke; 2. Bezittelijke; 3. Aanwijzende; 4. Onbepaalde; 5. Vragende, en 6. Betrekkelijke voornaamwoorden.

§ 22.

Persoonlijke voornaamwoorden.

De persoonlijke voornaamwoorden zijn voornaamwoorden die gebruikt worden om den spreker, den hoorder of een derden persoon aan te wijzen.

De persoonlijke voornaamwoorden van den 1sten en 2den pers. hebben maar één vorm voor de drie geslachten, dat van den 3den pers. drukt het geslacht in afzonderlijke vormen uit.

A. Het persoonlijk voornaamwoord van den 1sten pers. heeft de volgende verbuiging:

	Enkelvoud	Meervoud
Nom.	ik	wij, (we)
Gen.	mijn, mijner ¹⁾	onzer
Dat.	mij, (me)	ons
Acc.	mij, (me)	ous

¹⁾ Zie pag. 32 waar de genitief *mijns* wordt opgegeven.

Hierbij valt op te merken: *me* en *we* zijn de enclitische vormen voor *mij* en *wij*, d. i. ze worden dan gebezigd, als de nadruk er niet op valt. In het schrijven wordt dit niet altijd uitgedrukt.

De genitief *mijner* is, behalve in zekere zegswijzen en in hooger stijl niet gebruikelijk. *Mijn* daarentegen vervangt dikwijls de plaats van een bezittelijk voor-naamwoord en is daarenboven als gezegde gangbaar, bijv. in "*dit boek is mijn.*"

Hetgeen hier omtrent het gebruik van *mijner* en *mijn* gezegd is; geldt ook van de genitieven des 2^{den} en 3^{den} pers. Ook zullen de enclitische vormen dezer personen door haakjes worden aangeduid.

In de platte taal der provincie Holland komt *mijn* ook als datief- en accusatiefvorm voor.

B. Het voornaamw. van den 2^{den} pers. wordt aldus verbogen :

Enkelvoud.	Meervoud.
Nom. du	gij, (ge) of jij, (je)
Gen. dijn, dijner	uwer
Dat. dij, (di)	u of jou (je)
Acc. dij, (di)	u of jou, (je)

Het enkelvoudige *du* is in de heerschende spreek- en schrijftaal verouderd. Desniettemin bestaat het nog in veel Noord- en Zuidnederlandsche gewesten, en komt bij enkele hedendaagsche, vooral Vlaamsche, schrijvers voor. In plaats van *du* is het meervoudige *gij*, *ge* gekomen, of zooals men in de heerschende omgangstaal zegt *jij*, *je*, hetwelk eene gewestelijke uitspraak van *gij*, *ge* is, even als *jou* het van *ju* is ¹⁾.

¹⁾ Zoo zegt men ook *nou* voor *nu*, *waarschouwen* voor *waarschuwen*.

Wil men het meervoud duidelijk doen uitkomen, dan versterkt men *gij*, *jij* met *lieden* of *lui(den)*, als *gijlieden*, *jelui* of *jullie*; *ulieden*.

Gij, *jij* was oorspronkelijk een beleefdheidsterm voor *du*, maar het heeft nu dit karakter verloren. Wil men beleefd spreken, dan zegt men *Uw* of *Uwé*, gen. *Uws* of *Uwe's*, ontstaan uit *UwEdele*, d. i. Uwe Edelheid. In het meervoud noemt men de titels, als: *de Heeren*, *de Dames*.

C. De voornaamwoorden van den 3den pers. zijn :

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	hij	zij, (ze)	het
Gen.	zijn, zijner	haar, *harer	zijn, zijner
Dat.	hem	haar	hem, het
Acc.	hem	haar (ze)	het

Meervoud

voor alle geslachten.

Nom.	zij, (ze)
Gen.	haar, *hunner, *harer ¹⁾
Dat.	hun, hen, haar
Acc.	(ze). hun, hen.

De met een sterretje aangeduide vormen zijn uitsluitend het eigendom der schrijftaal en niet oorspronkelijk. In het bijzonder is nog op te merken :

Haar, de gen. en dat. vrouw. wordt als acc. in de spreektaal alleen dan gebruikt, wanneer er de nadruk op valt, anders bezigt men den eigenlijken acc. *ze*.

Het meervoud heeft van ouds her dezelfde vormen

¹⁾ *Harer* wordt wel in de spraakkunsten opgegeven, doch komt nergens bij schrijvers voor.

voor alle 3 geslachten. De genitief *hunner* is van den datief *hun* gemaakt. De datief voor alle geslachten was en is *hun* of *hen*; sommige taalkundigen schrijven een datief *haar* in het vrouwelijk geslacht voor, in strijd met de algemeene taal. De acc. is eigenlijk *ze*, doch als er nadruk vereischt wordt, komt in plaats van *ze* de datiefvorm *hun* of *hen*.

Het onderscheid, hetwelk soms tusschen *hun* en *hen* gemaakt wordt, als ware *hun* datief en *hen* accusatief, is willekeurig. In de omgangstaal der provincie Holland geldt nog de eigenlijke genitief *haar*, die zelfs als datief meerv. in de 3 geslachten gebezigd wordt.

Verouderde genitieven zijn *mijns*, *zijns*, *haars*, enz., nog over in *mijns gelijke*, *zijns gelijke*.

De versterking door *lieden* of *lui*, waarover boven naar aanleiding van den 2^{den} pers. gehandeld is, komt ook bij den 1^{sten} en 3^{den} pers. voor, als: *wijlieden*; *zijlui*.

Ook gebruikt men tot versterking het woord *zelve*, verbogen als een adjectief der zwakke declinatie. Doch meer in zwang dan de nominatief *zelve* en de accus. mann. *zelven*, is de door afkapping ontstane vorm *zelf*. In enkele oude zegswijzen bleef de genitief *zelfs* over, als: „om mijn of mijns zelfs wil.”

De persoonlijke voornaamwoorden van den 1^{sten} en 2^{den} pers. worden ook reflexief gebruikt, maar het reflexieve voornaamwoord van den 3^{den} pers. is *zich*, dat onveranderlijk in het enkel- en meervoud als datief en accusatief staat.

Is de handeling wederkeerig tusschen verschillende subjecten, dan bezigt men als object, *elkander*, *elkaár* of *malkander*, *malkaár*.

Deze woorden zijn voor verbuiging vatbaar, dus: genitief *elkanders*, *malkanders*; datief *elkanderen*, *malkanderen*.

§ 23.

Bezittelijke voornaamwoorden.

De bezittelijke voornaamwoorden zijn voornaamwoorden, die aanwijzen of eenige zelfstandigheid met den spreker, den hoorder of een derden persoon in betrekking staat.

Aanmerk. Dikwijls is de betrekking die van de bezitting tot den bezitter, vandaar de naam.

Deze zijn :

van den 1. ps. enk.	2. ps. enk.	3. ps. enk.	m. en onz.	vr.
mijn	(dijn)	zijn		haar
van den 1. ps. meerv.	2. ps. meerv.	3. ps. meerv.	m. vr. onz.	
onze	uw of jouw	hun (haar)		

De bezittelijke voornaamwoorden hebben eene dubbele verbuiging, geheel overeenkomstig met die der adjectieven; dus sterk: *mijn, mijns, mijnen, mijnen; mijne, mijner*, enz.; zwak: *de mijne; het uwe; den zijnen*.

Het bez. voornaamw. van den 2 pers. enk. *dijn* is verouderd, behalve in de spreekwijze: *het mijn en dijn*, alsmede in de gewestelijke en dichterlijke taal. — Het bez. voorn. van den 2 pers. meervoud *jouw* is een platter bijvorm van *uw*. Het bez. voorn. van den 3 pers. vrouw. *haar* is eigenlijk de genitief van het pers. voorn. *zij*, maar kan toch de declinatie aannemen; als: *haars, haren, harer*, enz. Het bez. voorn. van den 3 pers. meerv. der drie geslachten wordt uitgedrukt door *hun*, eigenlijk den datief van *hij, zij, het*, maar ook voor verbuiging vatbaar gemaakt; dus: *hunne, hunner, kunnen*, enz. In sommige streken hoort men ook *haar*, (enclitisch *er*), eigenlijk genitief meerv. van *hij, zij, het*. Het onderscheid, hetwelk soms gemaakt wordt tusschen

hun, als bez. voorn. van een mannelijken en *haar* als bezittelijk voornaamwoord van een vrouwelijken bezitter, steunt niet op het gebruik, en is willekeurig.

In plaats van de eigenlijke naamvallen der bezittelijke voornaamwoorden, bedient men zich ook van afgekorte vormen, als: *ik ben mijn vader dankbaar*’, voor *mijnen*.

§ 24.

Aanwijzende voornaamwoorden.

De aanwijzende voornaamwoorden zijn voornaamwoorden, die te kennen geven of de voorwerpen zich al dan niet in de nabijheid van den spreker bevinden.

Het zijn *die, dat; deze, dit; gene; degene, hetgene; dezelfde, (dezelve), hetzelfde, (hetzelve), zulk*.

A a n m. De definitie slaat alleen op de vijf eerstgenoemde. De volgende worden ook tot eene afzonderlijke soort gebracht.

Hun verbuiging volgt hier :

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
	Enkelvoud.		
Nom.	die	die	dat
Gen.	diens (dies, des)	dier (der)	diens (dies, des)
Dat.	dien	dier, die	dien, dat
Acc.	dien	die	dat
	Meervoud.		
	voor de 3 geslachten		
Nom.	die		
Gen.	dier, der (er)		
Dat.	dien		
Acc.	die		

De gen. enk. mann. en onz. was eertijds *dies* of *des*, nog over in: *desniettemin; desgelijks; deswegens*.

De gen. enk. vrouw. *der* is over in *derwijze*, en wordt

in het spreken ook gebezigd als bezittelijk voornaamwoord, in den zin van *haar*, bijv. *die vrouw der kleed*.

De dat. enk. onz. *dien* is verouderd, behalve in: *in dien*; *met dien verstande*; *bij al dien*: *mits dien*; *wit dien hoofde*; *te dien einde*; *verre van dien* enz.

De gen. meerv. *der*, (of na afwerping van de beginletter in den vorm *er*) komt voor na woorden, welke eene hoeveelheid te kennen geven; bijv.: *nik neem der (of er) honderd*", *„daar zijn der (er) veel*". Men vindt in de schrijftaal schier uitsluitend *er*, in het spreken hoort men meestal *der*.

Ook bezigt de spreektaal *der* als bezittelijk voornaamwoord in den zin van *hun*; bijv.: *die menschen der zin*.

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Eukelvoud	
Nom.	deze	deze	dit
Gen.	dezes	dezer	dezes
Dat.	dezen	dezer, deze	dezen, dit
Acc.	dezen	deze	dit

Meervoud

voor de 3 geslachten

Nom. deze

Gen. dezer

Dat. dezen

Acc. deze

De oude datief enk. onz. *dezen* wordt vervangen door *dit*, behalve in ettelijke uitdrukkingen; als: *bij dezen*; *na dezen*; *vóór dezen*; *te dezen opzichte*; *in dezen*.

Gene is slechts in enkele naamvallen van het mannelijk en vrouwelijk geslacht in gebruik: Nom. mann. en vrouw. *gene*; Dat. en Acc. mann. *genen*, vrouw. *gene*.

Deze en *gene* worden in het meervoud doorgaans *dezen* en *genen* geschreven, wanneer ze zelfstandig staan.

Als *gene* door *de* of *die* wordt voorafgegaan, dan wordt het verbogen als een substantief in de zwakke declinatie; derhalve:

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	degene, diegene	degene, diegene	hetgene, datgene
Gen.	desgenen	dergene	desgenen
Dat.	dengene	dergene, degene	dengene
Aco.	dengene	degene diegene	hetgenc, datgene
		Meervoud	
		voor de 3 geslachten	
Nom.	degenen, diegenen		
Gen.	dergenen, diergenen		
Dat.	dengenen, diengenen		
Acc.	degenen, diegenen		

In den nom. enk. mann. en onz. kan *gene* de *e* aan het einde verliezen; dus: *degeen*, *diegeen*; *hetgeen*, *datgeen*.

Dezelve, *hetzelve* heeft in den gen. *deszelfs* of *deszelven*; *derzelve* of *derzelve*.

Aanm. *Deszelfs*, *derzelve* gebruikt men, ingeval het substantief volgt, doch *deszelven*, *derzelve*, indien het substantief voorafgaat; bijv.: *deszelfs goedkeuring*; *derzelve gewaad*; doch *de goedkeuring deszelven*, *het gewaad derzelve*.

Dezelfde, *hetzelfde* wordt verbogen als een adjectief in de zwakke declinatie, of, zoo er geen substantief op volgt, als een zwak substantief.

§ 25.

Onbepaalde voornaamwoorden.

De onbepaalde voornaamwoorden zijn voornaamwoorden, die dienen om de voorwerpen aan te duiden.

Het zijn: *iemand, iets; niemand, niets; wat; men. Iemand* en *niemand* kunnen een genitiefvorm, *iemand's* en *niemand's*, aannemen; de overige zijn onverbuigbaar. *Men* komt alleen als nominatief voor.

§ 26.

Vragende voornaamwoorden.

De vragende voornaamwoorden zijn voornaamwoorden, die aan het begin van eene vraag staan.

Zijn: *wie, wat; welke, welk.*

De verbuiging is als volgt:

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	wie	wie	wat
Gen.	wiens	*wier	wiens, (wies) wes
Dat.	} wien	wie	wat
Acc.			
		Meervoud	
		voor de 3 geslachten	
Nom.		wie	
Gen.		wier	
Dat.		wien	
Acc.		wie	

De gen. enk. vrouw. *wier* is ontstaan uit de omschrijving *wie er*, d. i. *wie haar* of *wie der*. — De gen. enk. onz. *wies* is nog als bijwoord, en *wes* in *weshalve* over.

De *n* van den datief enk. en meerv. is in het spreken onhoorbaar.

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
Nom.	welk, welke	welke	welk
Dat.	} welken	welke	welk
Acc.			

	Meervoud
Nom. en Acc.	welke
Dat.	welken

De gen. wordt altijd omschreven met *van*.

In het mannelijke geslacht bestaan er twee vormen voor den nominatief. Aan den sterken vorm *welk* hecht men doorgaans den zin van "*hoedanig*," de zwakke *welke* doelt op een voorwerp onder meer andere van dezelfde soort. *Wie, wat* worden zelfstandig, *welke, welk*, bijvoegelijk gebruikt.

§ 27.

Betrekkelijke voornaamwoorden.

De betrekkelijke voornaamwoorden zijn voornaamwoorden, die dienen om een bijzin aan eenen hoofdzin te verbinden.

Als zoodanig worden gebruikt *die, dat; welke, welk*, of *dewelke, hetwelk; wie, wat; hetgeen*.

Die en *wie* komen alsdan (als betrekkelijke voornaamwoorden) niet in alle naamvallen voor, maar vullen in de verbuiging elkander aan.

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	<i>die of welke</i>	<i>die, welke</i>	<i>dat, hetwelk</i>
Gen.	<i>wiens, welks</i>	<i>wier, welker</i>	<i>welks</i>
Dat.	<i>wien, welken</i>	<i>die, welke</i>	<i>dat, hetwelk</i>
Acc.	<i>dien, welken</i>	<i>die, welke</i>	<i>dat, hetwelk</i>
		Meervoud	
Nom.	<i>die, welke</i>		
Gen.	<i>wier, welker</i>		
Dat.	<i>wien, welken</i>		
Acc.	<i>die, welke</i>		

De *n* in den dat. enk. en meerv., alsook in den acc. enk. mann., is in het gewone gesprek niet hoorbaar.

De voorzetsels vereischen immer de datiefformen van het mann. en vrouw. enk., en in het meervoud *wie*

(voor *wien*) achter zich; bijv.: *de man, bij wien ik kwam; de vrouw, van wie ik het hoorde; de lieden, met wie ik kwam.*

Ook kunnen de naamvallen der betrekkelijke voor-naamwoorden, als ze door voorzetsels worden voorafgegaan, omschreven worden door het bijwoord van plaats *waar*, samengesteld met een ander bijwoord; als: *„het kind van hetwelk of waarvan hij sprak;” „de bezigheid in welke of waarin zij behagen schepten.”* *Hetgeen* komt als betrekkelijk voornaamwoord voor in den zin van *„datgene, wat.”*

Hoofdstuk IV.

Lidwoorden.

§ 28.

Het lidwoord is een woord, dat dient om aan te wijzen of een zelfstandig naamwoord eene enkele zelfstandigheid of eene bepaalde zelfstandigheid beteekent.

In het laatste geval bezigt men het bepalend lidwoord *de, het*; in het eerste het onbepaalde *een, eene, een*.

Het eerste is eigenlijk het aanwijzend voornaamwoord *die, dat*, maar van den klemtoon ontdaan; de nom. *die* is overgegaan in *de*, en *dat* in *'t*; bijv.: *in 't veld* staat voor *in dat veld*. Daar *'t* ook eene verkorting is van het persoonlijk voornaamwoord *het*, heeft men als nomitatief onz. enk. naast *'t* in de schrijftaal ook *het* ingevoerd.

De verbuiging is als volgt:

	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
		Enkelvoud	
Nom.	de	de	't, het
Gen.	des	der	des
Dat.	den	der, de	den, 't, het
Acc.	den	de	't, het
		Meervoud	
		voor de 3 geslachten	
		Nom. de	
		Gen. der	
		Dat. den	
		Acc. de	

In den dat. en acc. enk. van het mannelijk, en in den dat. meerv. wordt de *n* dikwijls niet uitgesproken. Dit heeft aanleiding gegeven tot verwarring tusschen den nom. mann. enk. *de* en den dat. en acc. mann. enk. *den*, zoodat ook wel eens verkeerdelijk *den* als nom. mann. gebruikt wordt, doch nooit in het vrouwelijk of onzijdig geslacht, evenmin als in het meervoud.

De datief enk. onz. *den* is slechts in hooger en stijl en in enkele zegswijzen gangbaar; als: *in den beginne*; *met den lichte*; *in den vreemde*, enz.

Den, der verliezen de beginletter, zoodra ze met *te* worden verbonden; als: *ten slotte*; *ter eere*; *ten tijden*. Het oude onzijdige *dat* heeft de beginletter overal verloren, en is 't geworden.

Het onbepaalde lidwoord *een, eene, een*, is het toonloos uitgesproken telwoord *een*, en wordt verbogen als een adjectief der sterke declinatie. De naamvallen op *e* en *en* laten eene afkapping toe; dus: *nik zie een man, een vrouw*," in plaats van: *eenen man, eene vrouw*. — Het meervoud ontbreekt.

Hoofdstuk V.

Telwoorden.

§ 29.

De telwoorden zijn woorden, die de hoeveelheid der zelfstandigheden te kennen geven.

De telwoorden worden verdeeld in *hoofdtelwoorden* en *ranggetallen*; de eerste geven te kennen, hoeveel voorwerpen van dezelfde soort er worden genomen, de laatste het hoeveelste voorwerp in zijn soort bedoeld wordt.

A a n m. De ranggetallen behooren eigenlijk niet bij de telwoorden, maar bij de adjectieven.

In onze taal zijn :

Hoofdgetallen.

Ranggetallen.

één	eerste
twee	tweede (andere)
drie	derde
vier	vierde
vijf	vijfde
zes	zesde
zeven	zevende
acht	achtste
negen	negende
tien	tiende
elf	elfde
twalf	twalfde
dertien	dertiende
veertien	veertiende
vijftien	vijftiende
zestien	zestiende
zeventien	zeventiende
achttien	achttiende
negentien	negentiende

Hoofdgetallen.

twintig
 één-en-twintig, enz.
 dertig
 veertig
 vijftig
 zestig
 zeventig
 tachtig (tachentig)
 negentig
 honderd
 honderd-en-één
 honderd-vijftig
 twee-honderd, enz.
 duizend
 duizend-en-één
 duizend-vijftig, enz.
 twee-duizend
 honderd-duizend
 twee-maal-honderd-duizend
 drie-maal-honderd-duizend, enz.
 miljoen
 twee-miljoen, enz.

Ranggetallen.

twintigste
 één-en-twintigste
 dertigste
 veertigste
 vijftigste
 zestigste
 zeventigste
 tachtigste
 negentigste
 honderdste
 honderd-eerste
 honderd-vijftigste
 twee-honderdste, enz.
 duizendste
 duizend-eerste
 duizend-vijftigste
 twee-duizendste
 honderd-duizendste
 twee-maal-honderd-duizendste
 drie-maal-honderd-duizendste, enz.
 millioenste
 twee-miljoenste, enz.

Het telwoord *één*, *ééne*, *één* wordt verbogen als een adjectief der sterke declinatie.

De hoofdgetallen van *twee* af nemen zelfstandig staande een meervoud aan, gevormd als dat der substantieven; bijv.: *de twaalven*; *de vijven*; *de zevens*; *met hun tienen*; *onder ons achten*; *honderden menschen*.

Als rangschikkend telwoord van *twee* geldt thans uitsluitend *tweede*, behalve in de bijwoordelijke uitdrukking *ten andere* en het woord *anderhalf*.

§ 30.

Men brengt onder de telwoorden ook de *herhalings-*
allen, zijnde hoofdtelwoorden, samengesteld met de

substantieven *maal, keer, werf, reis*; als: *een maal; een reis (ereis); twee keer; drie werf; tien keer; honderd maal*.

Voorts de *verdubbeltallen*, zijnde telwoorden, samengesteld met het substantief *voud*; bijv.: *tienvoud, honderdvoud, duizendvoud*. Bijvoegelijk gebruikt, hebben zij het achtervoegsel *ig*; b. v. *hondervoudig, veelvoudig* of *veelvuldig*.

Eindelijk de *soortgetallen*, zijnde telwoorden, gevolgd van substantieven, die „soort” beteekenen; als: *tweeërlei; tweeërhande; twintigerlei*.

Er zijn enkele bijv. naamwoorden of zelfstandig gebruikte bijv. naamwoorden, die met den naam van *onbepaalde* telwoorden bestempeld worden; als: *menig; weinig; veel; eenig; ettelijke; sommige; al; elk; iegelijk; ieder; heel; geheel; half; luttel; enkel; geen; beide*. Als onbepaalde rangschikkende telwoorden beschouwt men *de laatste; de zooveelste; de hoeveelste; de andere*.

Hoofdstuk VI.

Werkwoorden.

§ 31.

Het werkwoord is een woord, dat eene werking beteekent. Men stelt zich de werking voor als tegenwoordig, verleden of toekomstend; als voltooid of onvoltooid. Dit wordt aangeduid door *tijdvormen* of *tijden*. Bovendien heeft men nog *wijzen* en *personen*.

Om dit alles uit te drukken bezit het werkwoord

verschillende vormen; de veranderingen in vorm, die een werkwoord ondergaat, heet *conjugatie* of *vervoeging*.

De *tijden* zijn enkelvoudig of samengesteld. De enkelvoudige zijn: de tegenwoordige en de verleden tijd. De samengestelde: de volmaakt-verleden tijd, de meer-dan-volmaakt-verleden tijd, de toekomstige tijd, de volmaakt toekomstige tijd, en de verleden tijden van de beide laatste. De namen der tijden zijn zeer gebrekkig. Er zijn vier tegenwoordige en vier verledene tijden. De tijdvormen dienen om eene werking voor te stellen als onvoltooid, als voltooid, als toekomstend onvoltooid, als toekomstend voltooid in het tegenwoordige of in het verledene.

De *wijzen* zijn vier in getal: de aantoonende wijs of indicatief; de aanvoegende wijs of conjunctief; de onbepaalde wijs of infinitief; de gebiedende wijs of imperatief.

Aanm. De infinitief is een naamwoordelijke vorm van het werkwoord; insgelijks de *deelwoorden*. De infinitief is naar zijnen vorm een substantief, de deelwoorden zijn adjectieven, deelwoorden zijn er twee: een tegenwoordig deelwoord en een verleden deelwoord.

De *personen* van de werkwoorden zijn de vormen, die aanduiden of het gezegde den spreker, den hoorder of een derden persoon betreft.

§ 32.

Om een werkwoord te kunnen vervoegen, d. i. in al zijne vormen te kennen, behoeft men deze niet volledig één voor één gehoord te hebben. Indien men slechts eenige gegeven vormen kent, kan men er de overige uit afleiden, mits men de persoonsuitgangen, die in alle werkwoorden dezelfde zijn, ook kent. In onze taal heeft men 4 gegevens noodig, namelijk 1) den klinker in den tegenw. tijd; 2) in het enkelv.

van den verl. tijd; 3) in het meervoud daarvan, 4) in het verleden deelwoord.

Welke vormen van het werkwoord met elkander overeenstemmen, wordt hier aangegeven.

Indic. Teg. Tijd. bad	}	stemt overeen met	}	Conj. Teg. Tijd. bidde Infinitief badden Imperatief bid Teg. deelwoord. biddende
Indic. Verl. T. meerv. baden	}	stemt overeen met	}	Conj. Verl. T. enk. en meerv. bade baden

Op zich zelf staan verl. t. enk.: *bad*, en verleden deelw.: *geboden*.

§ 33.

De klinkers in de 4 genoemde kenmerkende vormen kunnen veranderlijk zijn of niet; in het eerste geval heeten de werkwoorden *sterk* of *ongelijkvloeiend*, in het tweede *zwak* of *gelijkvloeiend*. Dien overeenkomstig neemt men twee vervoegingen aan, de sterke en zwakke.

De werkwoorden, die niet in allen deele één dezer beide conjugaties volgen, heeten *onregelmatige*.

De Iste of sterke conjugatie vervalt weêr in 10 onderdeelen of *klassen*. Deze indeeling berust op het verschil der klinkers in de 4 kenmerkende vormen. Dit verschil der klinkers heet *klankverwisseling*.

De IIde of zwakke conjugatie levert geen verscheidenheid in de onderlinge verhouding der kenmerkende vormen op, daar de klinkers onveranderd blijven.

Aanm. Bij de zwakke werkwoorden zou men met het opgeven van 3 kenmerkende vormen kunnen volstaan, want daar de klinker onveranderd blijft, kan men uit het enkelvoud van den verl. tijd terstond het meervoud opmaken.

§ 34.

Iste of sterke vervoeging.

Eerste Klasse.

Achtereenvolgens worden hier opgegeven de werkwoorden tot deze vervoeging behoorende, in 10 klassen gerangschikt, met opgave der vormen, die elke klasse kenmerken.

De Iste klasse heeft in:

Indic. Teg. T.	Verl. T. enk.	meerv.	Verl. deelw.
i of e	gesloten o	gesloten o	gesloten o

Hiertoe behooren:

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
bind	bond	bonden	gebonden
blink	blonk	blonken	geblonken
ding	dong	dongen	gedongen
dring	drong	drongen	gedrongen
drink	dronk	dronken	gedronken
dwing	dwong	dwongen	gedwongen
(be)gin	—gon	—gonnen	—gonnen
glim	glom	glommen	geglommen
klim	klom	klommen	geklommen
klink	klonk	klonken	geklonken
krimp	kromp	krompen	gekrompen
(ver)slind	—slond	—slonden	—slonden
slink	slonk	slonken	geslonken
spin	spon	sponnen	gesponnen
spring	sprong	sprongen	gesprongen
stink	stonk	stonken	gestonken
vind	vond	vonden	gevonden
wind	wond	wonden	gewonden
win	won	wonnen	gewonnen
wring	wrong	wrongen	gewrongen

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
zing	zong	zongen	gezongen
zink	zonk	zonken	gezonken
(ver)zin	—zon	—zonnen	—zonnen
(ver)zwind	—zwond	—zwonden	—zwonden
berg	borg	borgen	geborgen
delf	dolf	dolven	gedolven
geld	gold	golden	gegouden
kerf	korf	korven	gekorven
melk	{ molk { melkte	molken melkten	gemolken gemelkt
scheld	schold	scholden	gescholden
schend	schond	schonden	geschonden
schenk	schonk	schonken	geschonken
smelt	smolt	smolten	gesmolten
zend	zond	zonden	gezonden
zweg	zwolg	zwolgen	gezwolgen
zweel	zwol	zwollen	gezwollen
zwem	zwom	zwommen	gezwommen

Aanm. 1) *Zenden* werd eertijds zwak vervoegd, en vormde alsdan het verl. deelw. *gezant*, hetwelk thans nog als substantief over is.

2) *Zwellen* in den zin van *doen zwellen*, maakt *zweelde*, *gezweld*.

Voorts behooren tot de 1^{ste} klasse de volgende werkwoorden, die in den verl. tijd in plaats van **o** den klank **ie** hebben, te weten:

(be)derf	—dierf	—dierven	—dorven
help	hielp <i>of</i> holp	hielpen <i>of</i> holpen	geholpen
sterf	stierf	stierven	gestorven
werp	wierp	wierpen	geworpen
werf	wierf	wierven	geworven
zwerf	zwierf <i>of</i> zworf	zwierven <i>of</i> zworven	gezworven

Aanm. De regelmatige vormen *holp* en *zworf* komen in de spreektaal en bij dichters nog dikwijls voor.

Ook behoort oorspronkelijk tot deze klasse *worden*,
 dat Teg. t. Verl. t. enk. meerv. Verl. deelw.
 oulings: werd ward worden geworden
 thans: word werd *of* werden *of* geworden
 wierd wierden

maakt.

Van *gerennen* (d. i. zamenloopen) en *belgen* zijn nog over de bijvoegelijk gebruikte deelwoorden *geronnen* en *verbolgen*.

§ 35.

Tweede Klasse.

Kenmerkt zich:

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
door open e	gesloten a	open a	open o

Hiertoe behooren:

beveel (voor <i>bevele</i>)	beval	bevalen	bevolen
breek	brak	braken	gebroken
kom (voor <i>kweme</i>)	kwam	kwamen	gekomen
neem	nam	namen	genomen
spreek	sprak	spraken	gesproken
steek	stak	staken	gestoken
steel	stal	stalen	gestolen
wreek	<i>th.</i> wreekte	wreekten	gewroken

Eenigszins afgeweken zijn:

scheer	schoor	schoren	geschoren	
tref	trof	troffen	getroffen	
berst	{	borst	{	
of		borsten		geborsten
barst		berstten		gebarsten
	{	barstte		
	{	barstten		

Van twee werkwoorden, die eertijds tot deze klasse behoorden, *beren* en *helen*, zijn nog over de deelwoorden *geboren* en *(ver)helen*.

Eindelijk behoort hiertoe het intransitieve *schrik*, *schrok*, *schrqkken*, *geschrokken*, hoewel het a in den

teg. tijd heeft. In den zin van „doen schrikken” maakt het *schrikte, geschrikt*.

§ 36.

Derde Klasse.

Kenmerkt zich in :

Ind. Teg. t. Verl. t. enk. meerv. Verl. deelw.
 door **i** of open **e** gesloten **a** open **a** Open **e**

als :

bid	bad	baden	gebeden
lig	lag	lagen	gelegen
zie (voor <i>zihe</i>)	zag	zagen	gezien
zit	zat	zaten	gezeten
eet (voor <i>ete</i>)	at	aten	gegeten
(ver)geet	—gat	—gaten	—geten
geef	gaf	gaven	gegeven
lees	las	lazen	gelezen
meet	mat	maten	gemeten
(ge)nees	—nas	—nazen	—nezen
treed	trad	traden	getreden
vreet	vrat	vraten	gevreten
wezen (Tg. t. Inf.)	was	waren	{ gewezen geweest

Het deelw. *gewezen* is alleen als adjectief in gebruik, in den zin van „verleden,” „voormalig.” Oudtijds waren van deze klasse *bewegen* en *weven*, die thans deze vormen hebben :

beweeg	bewoog	bewogen	bewogen
weef	weefde	weefden	geweven

§ 38.

Vierde Klasse.

Kenmerkt zich :

Ind. Teg. t. Verl. t. enk. meerv. Verl. deelw.
 door **ij** scherpe **ee** zachte open **e** zachte open **e**

als :

bijt	beet	beten	gebeten
blijk	bleek	bleken	gebleken

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
blijf	bleef	bleven	gebleven
dijg of dij	deeg	degen	gedegen
drijf	dreef	dreven	gedreven
(ver)dwijn	—dween	—dwenen	—dwenen
glijd	gleed	gleden	gegleden
grijn	{ green	grenen	gegrenen
	{ grijnde	grijnden	gegrijnd
grijp	greep	grepen	gegrepen
hijg	{ heeg	hegen	gehijgd
	{ hijgde	hijgden	
hijsch	{ heesch	heschen	gheschen
	{ hijschte	hijschten	ghijscht
kijk	keek	keken	gekeken
kijf	keef	keven	gekeven
knijp	kneep	knepen	geknepen
krijg	kreeg	kregen	gekregen
krijsch	{ kreesch	kreschen	gekreschen
	{ krijschte	krijschten	gekrijscht
krijt	kreet	kreten	gekreten
kwijt	kweet	kweten	gekweten
lijd	leed	leden	geleden
(over)lijd	—leed	—leden	—leden
(be)lijd	—leed	—leden	—leden
lijk	leek	leken	geleken
mijd	meed	meden	gemeden
nijg	neeg	negen	genegen
nijp	neep	nepen	genepen
prijg	prees	prezen	geprezen
rijd	reed	reden	gereden
rijg	reeg	regen	geregen
rijt	reet	reten	gereten
rijf	reef	reven	gereven
schijn	scheen	schenen	geschenen
schrijd	schreed	schreden	geschreden
schrijf	schreef	schreven	geschreven
sljip	sleep	slepen	geslepen
sljijt	sleet	sleten	gesleten

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
smijt	smeet	smeten	gesmeten
snijd	sneed	sneden	gesneden
spijt	speet	speten	gespeten
splijt	spleet	spleten	gespleten
stijg	steeg	stegen	gestegen
stijf	{ steef	steven	gesteven
	{ stijfde	stijfden	gestijfd
strijd	streed	streden	gestreden
strijk	streek	streken	gestreken
tjig	{ teeg	tegen	getegen
	{ tijgde	tijgden	getijgd
wijk	week	weken	geweken
wijt	weet	weten	geweten
wijs	wees	wezen	gewezen
wrijf	wreef	wreven	gewreven
zjig	zeeg	zegen	gezegen
zwijs	zweeg	zwegen	gezwegen
(be)zwijk	—zweek	—zweken	—zweken
(be)zwijs	{ —zweem	—zwemen	—zwemen
	{ —zwijsde	—zwijsden	—zwijsd

De samengestelde woorden volgen de vervoeging van het stamwoord, behalve *verstijven*, dat altijd *verstijfde*, *verstijfd* maakt. *Stijven* kan alleen in overdrachtelijken zin *stijfde* maken; bijv.; *hij stijfde*, of *steef hem in zijn boos opzet*, maar *de boordjes zijn gesteven* (nooit *gestijfd*).

Van het thans uitsluitend sterk gebruikte *wijzen*, is het deelwoord *gewijsde*, als substantief gebruikt, over.

§ 38.

Vijfde Klasse

Kenmerkt zich in :

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
door te of	scherpe	zachte open	zachte open
ni	oo	o	o

als :

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
bied	bood	boden	geboden
(be)drieg	—droog	—drogen	—drogen
(ver)driet	—droot	—droten	—droten
giet	goot	goten	gegoten
kies	koos	kozen	gekozen, —koren
klief	{ kloof	kloven	gekloven
	{ kliefde	kliefden	gekliefd
(ver)lies	—loor	—loren	—loren
(ge)niet	—noot	—noten	—noten
schiet	schoot	schoten	geschoten
tijg (voor <i>tieg</i>)	toog	togen	getogen
vlief	vlood	vloden	gevloden
vlieg	vloog	vlogen	gevlogen
vliet	vloot	vloten	gevloten
vries	{ vroos	vrozen	gevrozen
	{ vroor	vroren	gevroren
zied	{ zood	zoden	gezoden
	{ ziedde	ziedden	
buig	boog	bogen	gebogen
druip	droop	dropen	gedropen
duik	dook	doken	gedoken
fluit	flood	floten	gefloten
kluif	{ kloof	kloven	gekloven
	{ kluijde	kluijden	gekluijd
kruid	krood	kroden	gekroden
of	{ krooi	krooien	gekrooien
gew. krui	{ kruide	kruiden	gekruid
kruip	kroop	kropen	gekropen
luik	look	loken	geloken
pluis	{ ploos	plozen	geplozen
	{ pluisde	pluisden	gepluisd
schuif	schoof	schoven	geschoven
schuil	{ school	scholen	gescholen
	{ schuilde	schuilden	geschuild
sluik	slook	sloken	gesloken
sluip	sloop	slopen	geslopen

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
sluit	sloot	sloten	gesloten
snuif	snoof	snoven	gesnoven
snuif	snoot	snoden	gesnoden
spruit	sproot	sproten	gesproten
sput	sput	spoten	gespoten
stuf	{ stooft stufte }	{ stoven stufden }	gestoven
zuig	zoog	zogen	gezogen
zuip	zoop	zopen	gezopen
riek }	rook	roken	geroken
ruik }			
spuug ¹⁾	spooft	spogen	gespogen

§ 39.

Zesde Klasse

Heeft in :

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
open a	oe	oe	open a

Hiertoe zijn te rekenen :

draag (voor <i>drage</i>)	droeg	droegen	gedragen
graaf	groef	groeven	gegraven
lach	{ loech, oud en dichterl. lachte, gew. }	lachten	gelachen
laad	laadde (oul. loed)	laadden	geladen
maal	maalde (oul. moel)	maalden	gemalen
vaar	voer	voeren	gevaaren

Afgeweken zijn de volgende werkwoorden, waarvan er twee in den Teg. t. door klankwijziging **e** voor **a** hebben :

hef	hief	hieven	geheven
-----	------	--------	---------

¹⁾ Ook *spuw*, *spuwde*, *spuwden*, *gespuwd*.

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk.	meerv.	Verl. deelw.
schep ¹⁾	schiep	schiepen	geschapen
wasch	wiesch	wieschen	gewasschen
was	wies	wiesen	gewassen

Voorts behoort tot deze klasse :

waai	{ woei	woeijen	} gewaaid
	{ waaide	waaiden	
zweer	zwoer	zwoeren	gezworen

De werkwoorden *jagen* en *vragen* hebben soms in den verl. tijd *joeg*, *vroeg*, maar ook *jaagde*, *vraagde*, en in het Verl. deelw. altijd *gejaagd*, *gevraagd*.

§ 40.

Zevende Klasse

Heeft in :

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk. en meerv.	Verl. deelw.
gesloten	gesloten	gesloten
a (-oud voor ald)	ie of i	a (-oud voor ald)
hang	hing	gehangen
houd (voor <i>hald</i>)	hield	gehouden (voor — <i>halden</i>)
val	viel	gevallen
vang	ving	gevangen

Afgeweken zijn :

ban	<i>bande</i>	gebannen
span	<i>spande</i>	gespannen
spouw (voor <i>spald</i>)	<i>spouwde</i>	gespouwd
vouw (voor <i>vald</i>)	<i>vouwde</i>	gevouwen
zout (voor <i>zalt</i>)	<i>zoutte</i>	gezouten

¹⁾ Aldus in den zin van „vormen, voortbrengen”, anders *schepte*, *geschept*; bijv.: *we schiepten behagen*; *ze heeft water geschept*.

§ 41.

Achtste Klasse

Heeft in :

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk. en meerv.	Verl. deelw.
open a	ie	open a
als :		
blaas (voor <i>blaze</i>)	blies	geblazen
laat	liet	gelaten
raad	{ ried } { raadde }	geraden
slaap	sliiep	geslapen
Alsmede :		
braad	<i>braadde</i>	gebraden

§ 42.

Negende Klasse

Heeft in :

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk. en meerv.	Verl. deelw.
open oo (ou)	ie	open oo (ou)
als :		
loop	liep	geloopen
stoot	stiet	gestooten
houw	hieuw	gehouden

§ 43.

Tiende Klasse

Heeft in :

Ind. Teg. t.	Verl. t. enk. en meerv.	Verl. deelw.
scherpe ee of ei	(oul. ie) zwak	scherpe ee of ei
Namelijk :		
heet	heette (oul. <i>hiet</i>)	geheeten
scheid	scheidde (oul. <i>schied</i>)	gescheiden
Eindelijk	maakt het op zich zelf staande <i>roepen</i> :	
roep	riep	geroepen

§ 44.

IIde of zwakke vervoeging.

De werkwoorden met zwakke vervoeging vormen hun verleden tijd door aanhechting van *de*, doch gaat de stam op *p*, *t*, *k*, *ch* uit, dan gaat *de* in *te* over.

Dus *wagen*, *waagde*; *rekenen*, *rekende*; maar: *hopen*, *hoopte*; *vatten*, *vatte*; *maken*, *maakte*; *pochen*, *pochte*.

Achter stammen op eene *f* en *s*, welke voor uitgaangen, met eenen klinker beginnende, overgaan in *v* en *z*, voegt men *de*; dus: *dooven*, *doofde*; *vreezen*, *vreesde*. In het tegenovergestelde geval wordt *te* achter den stam gevoegd; dus: *straffen*, *strafte*; *missen*, *miste*.

Na eene *s*, volgende op eene toonlooze lettergreep, wordt *de* behouden; dus: *vonnissen*, *vonnisde*.

Het verleden deelwoord wordt gemaakt door aanhechting van *d*, welke in dezelfde gevallen als *de* in *te*, overgaat in *t*; dus: *gewaagd*; *gerekend*; maar: *gehoopt*; *gemaakt*; *gepocht*; *gestraft*; *gemist*. Er valt op te merken, dat bij stammen op *d* of *t*, in het verl. deelwoord *d* of *t* met de sluitletter zamensmelt, als: *gebaad* voor *gebaded*; *geacht* voor *geachted*. Gewoonlijk laat men in het deelwoord deze *d* of *t* onverdubbeld voor de naamvalsuitgangen op *e* of *en*; dus: *gebade*, *geachte*, hoewel men in den verl. tijd *baadde*, *achtte*, schrijft.

Van geslotene stammen op *t*, bijv. *achten*, mag men in het meerv. van den verl. tijd duidelijkshalve den ouden vorm op *—ede* bezigen; als: *wij achteden* of *achtten*.

Leggen en *zeggen* hebben behalve den verl. tijd *legde*, *zegde*, ook *leide*, *lei*; *zeide*, *zei*; vgl. § 7, III, 4. Het deelwoord is: *gelegd* of *geleid*; *gezegd* of *gezeid*. — In den 3 pers. enk. van den teg. tijd in den indic. hoort en leest men ook *zeit* en *leit*.

§ 45.

Uitgangen.

Zoodra men de kenmerkende vormen eens werkwoords kent, kan men met de uitgangen voor de verschillende personen en wijzen het geheele werkwoord volledig vervoegen.

Deze uitgangen nu zijn :

Tegenw. Tijd.

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infu.	Deelw.
1. —e of —	—e		—en	—ende
2. ontbreekt	ontbreekt	—		
3. —t	—e			
1. —en	—en			
2. —t	—et, —t	—t		
3. —en	—en			

Verl. Tijd.

1. —	—e
2. ontbr.	ontbr.
3. —	—e
1. —en	—en
2. —t	—et, —t
3. —en	—en

Aanm. 1. De zwakke werkwoorden hebben in het meerv. van den verl. tijd ind. en conj. *-den* of *-ten*. — Dichters veroorlooven zich de *t* van den 2 pers. meerv. van den verleden tijd der zwakke werkwoorden weg te laten; dus: *gij hoorde* voor *gij hoordet*.

Aanm. 2. Het verl. deelw. neemt bij alle niet-samengestelde werkwoorden, alsmede bij dezulke, welke met scheidbare partikels zijn samengesteld, het voorvoegsel *ge* voor zich, bijv.: *ge-nomen*; *ge-hoord*; *ver-nomen*; *over-hoord*; *óver-genomen*; *om-gedaan*.

§ 46.

Tot voorbeeld der sterke en zwakke vervoeging in de niet-samengestelde vormen, volgt hier de vervoeging van 1) *nemen* en 2) *hooren*.

Kenmerkende vormen van 1) zijn: *neem, nam, namen, genomen*.

Tegenw. Tijd.				
Indic.	Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
1. neme, neem	neme		nemen	nemende
2. ontbr.	ontbr.	neem		
3. neemt	neme			
1. nemen	nemen			
2. neemt	net, neemt	neemt		
3. nemen	nemen			

Verled. Tijd.	
1. nam	name
2. ontbr.	ontbr.
3. nam	name
1. namen	namen
2. naamt	namet, naamt
3. namen	namen

Verl. lijdend deelw.: *genomen*.

Kenmerkende vormen van 2) zijn: *hoor, hoorde, gehoord*:

Tegenw. Tijd.				
Indic.	Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
1. hoore, hoor	hoore		hooren	hoorende
2. ontbr.	ontbr.	hoor		
3. hoort	hoore			
1. hooren	hooren			
2. hoort	hooret, hoort	hoort		
3. hooren	hooren			

Verled. Tijd.	
1. hoorde	hoorde
2. ontbr.	ontbr.
3. hoorde	hoorde

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infinit.	Deelw.
1. hoorden	hoorden			
2. hoordet	hoordet			
3. hoorden	hoorden			

Verl. lijdend deelw.: *gehoord*.

Ten opzichte der persoonsuitgangen valt op te merken, dat:

1) de *e* in den 1sten pers. enk. Teg. T. Ind. in spreken en schrijven wordt weggelaten, behalve in deftigen stijl.

2) de *e* in den 1sten en 3den pers. enk. Teg. en Verl. Conj. soms wordt afgekapt; bijv.: *hij neem; laat ik gaan; waar' hij hier*.

3) de 2de pers. enk. overal in onbruik is geraakt, behalve in den imperatief.

De infinitief wordt verbogen als een substantief van het onzijdig geslacht, zonder meervoud; als: *achtenswaardig; tot walgens toe*.

De infinitief neemt in bepaalde gevallen het voorzetsel *te* voor zich, zooals in het Vierde Boek zal geleerd worden.

De deelwoorden hebben de verbuiging van bijvoegelijke naamwoorden, en wel doorgaans de zwakke.

§ 47.

Onregelmatige vervoeging.

Onregelmatige werkwoorden noemt men de zoodanige, welke in de vorming der persoonsuitgangen of tijden afwijken van de hier boven opgegeven regels. Het zijn: 1. *kunnen*, 2. *moeten*, 3. *mogen*, 4. *weten*, 5. *zullen*, 6. *durven*, 7. *gaan*, 8. *staan*, 9. *doen*, 10. *zijn*, 11. *willen*, 12. *hebben*, 13. *plegen*, 14. *koopen*, 15. *werken*, 16. *zoeken*, 17. *brengen*, 18. *denken*, 19. *dunken*.

De vijf eerstgenoemde maken eene bijzondere klasse uit en heeten „de werkwoorden met opgeschoven verleden tijd.” Ze heeten zoo omdat van een oorspronkelijk verleden tijd, met de beteekenis van een tegenwoordigen tijd, een nieuwe verleden tijd gemaakt is. Hierom missen ze ook in hun zoogenaamden tegenwoordigen tijd, de *t* van den 3den pers., zoo als uit de hier volgende vervoeging kan blijken.

1) **Kunnen.**

Tegenw. Tijd.

Indic.	Conjunct.	Imper.	Inf.	Deelw.
1. kan	kunne	ontbr.	kunnen	kunnende
2. ontbr.	ontbr.			
3. kan	kunne			
1. kunnen	kunnen			
2. kunt	kun(ne)t			
3. kunnen	kunnen			

Verled. Tijd.

1. konde, kon	konde, kon
2. ontbr.	ontbr.
3. konde, kon	konde, kon
1. konden	konden
2. kond(e)t	kondet
3. konden	konden

Verl. deelw. *gekund* is in de schrijftaal niet in gebruik.

Een bij dichters voorkomende vorm van den verl. tijd is *ik kost, hij kost, wij kosten, gij kost, zij kosten.*

2) **Moeten.**

Tegenw. Tijd.

Indic.	Conjunct.	Imper.	Inf.	Deelw.
1. moet	moete	ontbr.	moeten	moetende
2. ontbr.	ontbr.			
3. moet	moete			

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infm.	Deelw.
1. moeten	moeten			
2. moet	moet(et)			
3. moeten	moeten			

Verl. Tijd.

1. moest				
2. ontbr.				
3. moest	gelijk aan			
1. moesten	den Indic.			
2. moest				
3. moesten				

Verl. lijd. deelw. ontbreekt.

A a n m. Een gewestelijke, maar niet zeldzame bijvorm van *moest* is *most*, enz. verg. § 3, bij *OE*.

3) Mogen.

Tegenw. Tijd.

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infm.	Deelw.
1. mag	moge	ontbr.	mogen	mogende
2. ontbr.	ontbr.			
3. mag	moge			
1. mogen	mogen			
2. moogt	moogt			
3. mogen	mogen			

Verled. Tijd.

1. mocht	mocht(e)			
2. ontbr.	—			
3. mocht	mocht(e)			
1. mochten	mochten			
2. mocht	mochtet			
3. mochten	mochten			

Verl. deelw. *gemoogd*.

4) Weten.

Tegenw. Tijd.

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infm.	Deelw.
1. weet	wete		weten	wetende
2. ontbr.	ontbr.	weet		
3. weet	wete			

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infm.	Deelw.
1. weten	weten			
2. weet	wetet	weet		
3. weten	weten			

Verled. Tijd.

1. wist	wiste
2. ontbr.	ontbr.
3. wist.	wiste
1. wisten	wisten
2. wist	wistet
3. wisten	wisten

Verl. lijd. deelw.: *geweten*. Als adj. echter *(be)wust*.

5 Zullen.

Tegenw. Tijd.

Indic.	Conjunct.	Imper.	Infm.	Deelw.
1. zal	ontbr.	ontbr.	zullen	zullende
2. ontbr.				
3. zal				
1. zullen				
2. zult				
3. zullen				

Verled. Tijd.

1. zonde, zou	
2. ontbr.	gelijk aan den
3. zoude, zou	Indic.
1. zonden	
2. zoudt	
3. zouden	

Verled. lijd. deelw. ontbreekt

6. **Durven** heeft behalve den verl. tijd *durfde* ook *dorst*, eigenlijk een verl. tijd van het in onbruik geraakte *dorren*, hetwelk insgelijks een werkwoord met opgeschoven verl. tijd was.

7. **Gaan** maakt *ga, ging, gingen, gegaan*.

8. **Staan** " *sta, stond, stonden, gestaan*.

9. **Doen** " *doe, deed (voor dede), deden, gedaan*.

10. **Zijn** heeft eene onvolledige vervoeging en neemt tot aanvulling vormen van andere stammen over. Aldus :

Tegenw. Tijd.				
Indic.	Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
1. ben	zij		zijn of wezen	zijnde (of wezend
2. ontbr.	ontbr.	wees		in samen-
3. is	zij			stell.
1. zijn	zijn			afwezend)
2. zijt	zijt	weest		
3. zijn	zijn			

Verl. Tijd.	
1. was	ware
2. ontbr.	ontbr.
3. was	ware
1. waren	waren
2. waart	waart
3. waren	waren

Verl. deelw.: *geweest*, bijvoegelijk gebruikt *gewezen*.

11. **Willen** bezit eigenlijk geen teg. tijd van den indicatief, maar gebruikt daarvoor denzelfden tijd van den conjunctief, en mist daarom de *t* van den 3den pers. De volledige vervoeging :

Tegenw. Tijd.				
Indic. en Conju.	Imper.	Infin.	Deelw.	
1. wil		willen	willende	
2. ontbr.	wil			
3. wil				
1. willen				
2. wilt	wilt			
3. willen				

Verled. Tijd.	
1. wilde of woude, wou	gelijk in den Indic.
2. ontbr.	
3. wilde of woude, wou	

Indic. en Conjunct.	Imper.	Infm.	Deelw.
1. wilden <i>of</i> wouden			
2. wildet <i>of</i> woudt			
3. wilden <i>of</i> wouden			
Verl. lijd. deelw. <i>gewild</i> .			

12) Hebben.

		Tegenw. Tijd.			
Indic.	Conjunct.	Imper.	Infm.	Deelw.	
1. hebbe, heb	hebbe		hebben	hebbende	
2. ontbr.	ontbr.	heb			
3. heeft	hebbe				
1. hebben	hebben				
2. hebt	heb(be)t	hebt			
3. hebben.	hebben				

Verled. Tijd.

1. had.	hadde
2. ontbr.	ontbr.
3. had	hadde
1. hadden	hadden
2. hadt	had(de)t
3. hadden	hadden

13. **Plegen** heeft *pleegt, placht of plag, plachten, in* den zin van "gewoon zijn," anders regelmatig zwak: *pleegde, gepleegd*. Ook in samenstelling, als *verplegen, raadplegen*, volgt het de zwakke vervoeging.

14. **Werken** heeft in den verl. tijd *wrocht*, en in het verl. deelw. *gewrocht*.

Van *werken* bestaan ook *werkte, gewerkt*; de bovengenoemde vormen zijn deftiger.

15. **Koopen** heeft in den verl. tijd *kocht* en in het verl. deelw. *gekocht*.

16. **Zoeken** heeft in den verl. tijd *zocht* en in het verl. deelw. *gezocht*.

17. **Brengen** maakt *breng, bracht, gebracht*, (bij dichters en gewestelijk ook *brocht*).

18. **Denken** maakt *denk, dacht, gedacht.*
19. **Dunken** maakt *het dunkt, het docht, gedocht.*

§ 48.

Samengestelde tijden.

De tot nog toe behandelde vormen der werkwoorden zijn niet voldoende om de verschillende tijdsbetrokkingen juist aan te duiden. Uit dien hoofde bedient men zich van hulpwerkwoorden.

Om aan te duiden dat ten opzichte van het tegenwoordige een handeling of toestand als voltooid gedacht wordt, gebruikt men den teg. tijd ind. van *hebben* of *zijn*, verbonden met het verleden deelwoord van het bedoelde werkwoord; als: 1) *ik heb genomen*, enz. *ik heb gehoord*, enz. 2) *ik ben gevallen*, enz. Deze omschrijving noemt men „volmaakt-verleden tijd.”

Om een handeling of toestand als voltooid ten opzichte van het verleden aan te duiden, verbindt men den verl. tijd van *hebben* of *zijn* met genoemd deelwoord; als: *ik had genomen*; *ik had gehoord*; *ik was gevallen*. Deze omschrijving heet „meer-dan-volmaakt-verleden tijd.”

Aanm. Deze beide tijden worden ook aldus genoemd: volmaakt tegenwoordige en volmaakt verledene.

Om een handeling of toestand in het tegenwoordige voor te stellen als toekomend onvoltooid, verbindt men den tegenw. tijd indic. van *zullen* met den infinitief; als: *ik zal nemen*; *ik zal vallen*. Dit heet de „toekomende tijd.”

Om een handeling of toestand voor te stellen als toekomend voltooid in het tegenwoordige, verbindt men

den tegenw. tijd indic. van *zullen* en den infinitief *hebben*, of *zijn*, met het verleden deelwoord; als: *ik zal gehoord hebben; ik zal gevallen zijn*. Dit is de „volmaakt-toekomende tijd.”

Om eene handeling of toestand voor te stellen als toekomend onvoltooid in het verledene, verbindt men den verl. tijd ind. van *zullen*, d. i. *zoude*, met den infinitief; als: *ik zoude gisteren nemen; ik zoude gisteren vallen*. Dit is de „verledene toekomende tijd.”

Om een handeling of toestand voor te stellen als toekomend voltooid in het verledene, verbindt men den verl. tijd ind. van *zullen* en den infin. van *hebben* met het verleden deelwoord. Dit is de „volmaakt verledene toekomende tijd.”

Wanneer de verled. tijd conj. een handeling of toestand aanduidt, die van eene voorwaarde afhankelijk gemaakt wordt, dan omschrijft men dien gewoonlijk door *zoude*.

De tegenw. tijd conj. kan omschreven worden met behulp van *mogen*; als: *hoe dat ook zij of zijn mag of zijn moge*.

Tot overzicht, hoe de verschillende tijdsbetrekkingen aangeduid worden, strekke het volgende:

Tegenw. tijd.				
Ind.	Conjunct.	Imper.	Infin.	Deelw.
ik neem	ik neme	neem	nemen	nemende
ik val	ik valle	val	vallen	vallende
Verled. tijd.				
ik nam	ik name			
ik viel	ik viele			
Volm.-verled. tijd.				
ik heb ge-	ik hebbe ge-		genomen	genomen
nomen	nomen		hebben	hebbende
ik ben ge-	ik zij ge-		gevallen	gevallen of
vallen	vallen		zijn	gevallen zijnde

Meer-dan-volm.-verled. tijd.

ik had ge- nomen	ik hadde ge- nomen
ik was ge- vallen	ik ware ge- vallen

Toekom. tijd.

ik zal ne- men	ontbr. (wordt vervan- gen door den teg. t. conj.)	te zullen nemen	zullende nemen
ik zal val- len		te zullen vallen	zullende vallen

Volm.-toekom. tijd.

ik zal geno- men hebben		te zullen genomen hebben	zullende genomen hebben
ik zal geval- len zijn		te zullen gevallen zijn	zullende gevallen zijn

§ 49.

Verdeeling der werkwoorden naar hun beteekenis.

De indeeling der werkwoorden in hoofdconjugaties en klassen, zooals ze tot hiertoe geleerd is, berust uitsluitend op het verschil in vorm. Let men alleen op de beteekenis, dan laten de werkwoorden zich in twee hoofdsoorten onderscheiden.

I. Een werkwoord kan namelijk van zoodanigen aard zijn, dat de handeling of toestand zich bepaalt bij den persoon of zaak, waarvan de werking uitgaat; bijv.: *loopen, gaan, vallen, slapen*. Een werkwoord van dezen aard noemt men *onovergankelijk* of *intransitief*.

II. Richt zich daarentegen de handeling op een lijdend voorwerp, dan heet het werkwoord, dat die handeling aanduidt, *overgankelijk* of *transitief*. Dergelijke werkwoorden zijn: *slaan, koopen, nemen*.

Een onderdeel van de transitieve werkwoorden zijn de *reflexieve* of *terugwerkende*.

Een transitief werkwoord wordt reflexief, wanneer de persoon, van wien de handeling uitgaat, de handeling op zich zelve uitoefent; bijv.: *hij wast zich*, *wij noemen ons*, enz.

Aanm. Sommige werkwoorden zijn thans enkel in reflexief gebruik over, als: *zich schamen*; *zich beroemen*; *zich vergissen*; *zich ontfermen*; *zich bezinnen*.

Dezulke heeten *noodzakelijk reflexieve* werkwoorden, in tegenoverstelling tot de *toevallig reflexieve*, d. i. de transitieven, welke als reflexief *kunnen* voorkomen.

Wordt het voorwerp, waarop zich de handeling richt, tot onderwerp der rede gemaakt, dan moet dat voorwerp voorgesteld worden als iets, hetwelk de handeling ondergaat of lijdt door toedoen van een ander. In plaats van: *gij sluit de kamer*, kan men zeggen: *de kamer wordt door u gesloten*. In het eerste voorbeeld heeft *sluiten* den *bedrijvenden*, in het laatste den *lijdenden* vorm. Deze twee soorten dragen den naam van de twee *geslachten* des werkwoords. Het verschil in geslacht wordt slechts bij het verleden deelwoord kenbaar gemaakt door eenen bepaalden vorm; om alle overige betrekkingen, waarin een werkwoord van het lijdend geslacht kan voorkomen, uit te drukken, bezigt men de vormen van *worden* verbonden met een verleden deelwoord. Dus wordt: *ik koop*, in het lijdend geslacht: *ik word gekocht*; *hij nam*, wordt *hij werd genomen*. In den volmaakt-verleden tijd hecht men aan den teg. tijd van *wezen* of *zijn* denzelfden zin als aan den volmaakt-verl. tijd van *worden*; dus geldt *wij zijn beloofd* zooveel als: *wij zijn beloofd geworden*. In overeenstemming hiermeê

staat de verl. tijd van *zijn* gelijk met den meer-dan-volm.-verl. tijd van *worden*, enz.

§ 50.

Veroeving van het lijdend werkwoord.

Het werkwoord (bijv. *nemen*) heeft in het lijdend geslacht de volgende vormen bij omschrijving:

Tegenw. tijd.				
Ind.	Conj.	Imper.	Infin.	Deelw.
ik word	ik worde	word	genomen worden	genomen wordende.
ontbr.	ontbr.			
hij wordt	hij worde			
wij worden	wij worden			
gij wordt	gij wordet			
zij worden	zij worden	wordt		
Verled. tijd.				
Ind.	Conj.	Imper.	Infin.	Deelw.
ik werd	ik werde			
ontbr.	ontbr.			
hij werd	hij werde			
wij werden	wij werden			
gij werdt	gij werdet			
zij werden	zij werden			
Volm. verl. tijd.				
ik ben	ik zij.	genomen men geworden.	genomen zijn.	genomen.
ontbr.	ontbr.			
hij is	hij zij			
wij zijn	wij zijn			
gij zijt	gij zijt			
zij zijn	zij zijn			
Meer-dan-volm.-verl. tijd				
ik was	ik ware	genomen men geworden.		
ontbr.	ontbr.			
hij was	hij ware			
wij waren	wij waren			
gij waart	gij waart			
zij waren	zij waren			

		Toek. tijd.		
ik zal	}	ontbr.	te zullen	zullende
ontbr.		(In plaats	genomen	genomen
hij zal		hiervange-	worden.	worden.
wij zullen		bruikt men		
gij zult		den Teg. T.		
zij zullen	Conj.)			
		Volm. toek. tijd.		
ik zal	}		genomen	genomen
ontbr.			te zullen	zullende
hij zal			zijn.	zijn.
wij zullen				
gij zult				
zij zullen				

§ 51.

Onpersoonlijke werkwoorden.

Niet alle werkwoorden kunnen in alle personen voorkomen, ten minste in eene bepaalde beteekenis niet. Wanneer nu een werkwoord zóó gebruikt wordt, dat de persoon of zaak, waarvan de werking uitgaat, niet uitdrukkelijk genoemd, maar door het onzijdig voornaamwoord van den 3den pers. *het* uitgedrukt wordt, dan heet zoo'n werkwoord *onpersoonlijk*. De onpersoonlijke werkwoorden kan men weér verdedelen in *wezenlijke* en *schijnbare*.

Wezenlijk onpersoonlijke werkwoorden zijn dezulke, waarbij het onderwerp werkelijk onbepaald blijft, bijv.: *het regent*; *het sneeuwt*; *het vriest*; *het hagelt*; enz.

Schijnbaar onpersoonlijke werkwoorden zijn dezulke, waarbij het onderwerp door een geheel volzin of door een infinitief nader wordt aangeduid; bijv.: *het schijnt dat hij goed gehandeld heeft*; *het betaamt u te zwijgen*.

Hoofdstuk VII.

Bijwoorden.

§ 52.

Bijwoorden zijn woorden die dienen om iets, dat niet als eene zelfstandigheid wordt voorgesteld, te bepalen. Het zijn onverbuigbare woorden, afgeleid van andere reedeelen: voornaamwoorden, substantieven en adjectieven. Ook brengt men tot deze soort van woorden geheele uitdrukkingen, die daarom ook bijwoordelijke uitdrukkingen genoemd worden, als: *uitermate* (voor *uit der mate*), *achterwege*, *vooral*, *misschien* (voor *mag schiën* d. i. "het kan geschieden"), *wijd en zijd*.

Naar den aard der bepaling, die de bijwoorden bij een handeling of toestand, of bij eene eigenschap te kennen geven, kunnen ze gevoegelijk onderscheiden worden in bijwoorden:

1) van plaats; 2) van tijd; 3) van modaliteit en graad; 4) van hoedanigheid.

1. Bijwoorden van plaats zijn:

achter; voor; boven; onder; beneden; buiten; binnen; na, nabij; dichte bij; ver (bij dichters ook *veer*); *waar; daar; ginds, ginder; hier; overal; nergens; ergens; heinde en ver; wijd en zijd; rondom; heen; henen; voort; af; op.*

2. Van tijd.

ooit; nooit; immer; nimmer; altijd; altoos; nu; toen; toenmaals; thans; weleer; voorheen; later; vroeger; heden; morgen; gisteren; dikwijls, dikwerf, vaak; zelden; soms, somtijds; telkens; doorgaans; zoeven; straks, strakjes; terstond, aanstonds; weldra, dra; dadelijk; bijna; bijkans; haast; van liever lede; allengs, allengskens; vervolgens.

3. van modaliteit en graad: .

van modaliteit d. i. die de verbinding van onderwerp en gezegde bepalen: *niet; wel; zeker; stellig; degelijk; misschien; wellicht, waarschijnlijk, noodwendig, noodzakelijk* van graad: *zeer; heel; hoe; net; zoo; zus; enz.*

4. Van hoedanigheid en wijze :

worden op verschillende wijzen van bijvoegelijke naamwoorden gevormd, bijv.: *krachtig-lijk; eigen-lijk; open-lijk; korte-lings; blinde-lings; recht-s; link-s; hoogst-ens; minst-ens; enz.*

In veel gevallen is er geen onderscheid in vorm tusschen bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden, bijv.: *"hij heeft schoon gezongen," "hij heeft moedig gestreden," "we doen het graag."* Hier onderscheiden zich de bijwoorden *schoon, moedig, graag*, niet van de adjectieven. Dit komt door het verwaarloozen van den bijwoordelijken uitgang *-e*, die slechts hoogst zeldzaam behouden is, als in: *dichte bij, gaarne*. Wil men een bijwoord als zoodanig doen uitkomen tegen een adjectief, dan bezigt men evenwel het achtervoegsel *-lijk*, bijv.: *"een waarlijk schoon gezegde."*

§ 53.

Voorzetsels.

De voorzetsels zijn woorden, die plaatselijke tijdelijke of andere betrekkingen tot eenig voorwerp beteekenen.

In onze taal gelden als zoodanig: *aan, achter, bij, door, in, jegens, met, na, om, onder, op, over, te, tegen, tot, tusschen, uit, van, voor, zonder.*

Aanm. In uitdrukkingen, als: *de kerk gaat aan, de wind steekt op* enz. zijn *aan* en *op* bijwoorden; in andere als *aan de deur, op de straat* zijn dezelfde woorden voorzetsels.

Enkele bijwoordelijke uitdrukkingen worden als voorzetsels gebruikt, zooals: *aangaande; behalve; behoudens; beneden; betreffende; bezijden; boven; gedurende; krachtens; langs; luidens; naast, nevens, benevens; niettegenstaande; nopens; omstreeks, omtrent: ongeveer; ondanks; sedert, sinds; spijt; tijdens; trots; volgens; wegens.*

§ 54.

Voegwoorden.

De voegwoorden duiden den samenhang aan, die er tusschen verschillende volzinnen of verschillende deelen van eenen volzin bestaat.

Ze worden in verscheiden soorten verdeeld. Ze kunnen dienen :

1) om bijeen te voegen (copulatieve); als: *en, ook, zoowel, als ook.* Tot deze soort zijn ook te brengen de voegwoordelijk gebruikte uitdrukkingen: *alsmede, daarenboven, desgelijks, insgelijks.*

2) om te scheiden (disjunctieve); als: *of, noch, of—of, hetzij—of, noch—noch.*

3) om eene tegenstelling of tegenwerping te maken (adversatieve); als: *maar, doch, edoch, echter, toch. — Evenwel, nochtans, niettemin, ondertusschen, enz.*

4) om reden te geven (causale); als: *omdat, daar, dewijl, wijl, want. — Vermits, overmits, nademaal, naardien.*

5) om eene gevolgtrekking te maken (conclusieve); als: *dus, zoodat, derhalve, vandaar dat, weshalve.*

6) om eene voorwaarde aan te duiden (conditionale); als: *indien, zoo, als, wanneer, wen* (bij dichters), *in gevalle, tenzij, tenware, mits.*

7) om eene toestemming te kennen te geven (concessieve); als: *ofschoon, schoon; hoewel, alhoewel; al, hoezeer.*

8) om een doel op te geven (finale); als: *opdat*; *dat*; *ten einde*.

9) om eene tijdsbepaling op te geven (temporale); *toen*; *als*; *wanneer*; *wen*; *terwijl*; *zoodra*; *dat*; *vóór*, *voordat*; *tot*, *totdat*; *sedert*, *sinds*; *eer*, *eerd*.

10) bij vergelijkingen (comparatieve); *als*; *zoaals*; *evenals*; *gelijk*; *dan*.

11) om eene grammatische verbinding te bewerken; (declaratieve) *dat*; *of*.

§ 55.

Tusschenwerpsels.

Tusschenwerpsels zijn klanken zonder bepaalde beteekenis, die men uitbrengt bij zekere gewaarwordingen.

De gebruikelijkste zijn: *ach!* *och!* *o!* *ei!* *ha!* *ba!* *foei!* *ho!* *hei!* *heisa!*

Men brengt tot deze woordsoort ook klanknabootsingen, als: *tiktak!* *pief*, *paf*, *poef!* *bom!* *plomp!* *bom*, *bam!* *krik* *krak!*

Ook andere rededeelen worden in sommige gevallen ten onrechte als tusschenwerpsels beschouwd, bijv.: *voort!* *weg!* *marsch!* *stil!* *kom*, *kom!* *kom aan!*

DERDE BOEK.

WOORDVORMING.

INLEIDING.

De *woordvorming* leert de wijze kennen, waarop men van bestaande woorden andere woorden vormt.

De middelen nu, welke men te baat neemt om van

bestaande woorden andere te vormen, zijn de *afleiding* en de *samenstelling*.

Afleiding geschiedt door de aanhechting van zekere achtervoegsels bij den stam van een woord. De stam is de vorm, dien een woord heeft, als men het van zijne buigingsuitgangen ontdoet; bijv.: *waarheid* is door afleiding ontstaan uit den stam van het woord *waar*, met behulp van het achtervoegsel *-heid*.

Aanm. Dikwijls is een woord niet onderscheiden van den woordstam, ten minste niet in alle naamvallen en personen.

Elk woord, waarvan met behulp van een achtervoegsel een ander woord is afgeleid, heet, in tegenoverstelling tot het nieuw gevormde woord, het *grondwoord*, terwijl het achtervoegsel den naam van *afleidingsuitgang* draagt. Gewoonlijk wordt het eenvoudig achtervoegsel genoemd. Een grondwoord kan reeds een afgeleid woord zijn; bijv.: *hulpeloos* is het grondwoord van *hulpeloosheid*, maar *hulpe-loos* is reeds op zich zelf een afgeleid woord en heeft tot grondwoord *hulp*.

Onder *samenstelling* verstaat men het middel om nieuwe woorden te vormen, door twee of meer woorden tot één woord te verbinden. Zoo ontstaat het woord *landman* door samenstelling van de woorden *land* en *man*, die, met elkander verbonden, een nieuw begrip uitdrukken.

In een samengesteld woord heeten de woorden, waaruit het samengesteld is, de *leden* der samenstelling. Dat lid eener samenstelling, hetwelk door het andere lid nader bepaald wordt, heet het hoofdwoord. Bijv.: in *huis-vader* is *huis* het eerste, *vader* het tweede lid der samenstelling; *vader* is tevens het hoofdwoord.

Elk lid eener samenstelling kan op zich zelve reeds

een samengesteld woord zijn, doch ten opzichte der samenstelling wordt het maar als een woord beschouwd. Bijv.: in *overgangs-tijdperk* is *overgang* het eerste lid der samenstelling, en *tijdperk* het tweede. Het eerste lid kan weêr ontleed worden in *over* en *gang*, het tweede in *tijd* en *perk*.

Hoofdstuk I.

Wortel. Stamwoorden.

§ 56.

De wortel en zijne wijzigingen.

De grondslag van alle woorden is de *wortel*; uit den wortel komen *stammen*; uit de stammen spruiten vertakkingen, die men *afleidingen* noemt.

Onder *wortel* verstaat men een klank of klankverbinding, welke met of zonder wijzigingen terug te vinden is in eene reeks van woorden, tot hetzelfde begrip behoorende. Bijv.: *sta* is de wortel, die terug te vinden is in *staan*, *stond*, *stand*, *stad*, *stede*, *steeds*, *gestadig*, enz.

De wortel nu is in onze taal hoogst zeldzaam in zijne oorspronkelijke gedaante zichtbaar, zooals uit de hierboven opgegeven woorden kan blijken. Meestal komt de wortel in zoover gewijzigd voor, dat de wortelklinker verschillende, regelmatige veranderingen ondergaat. In de rechtstreeks van den wortel komende sterke werkwoorden, heeft *klankverwisseling* plaats, in dier voege als in het Tweede Boek. § 34—43, is opgegeven.

Gelijk nu de wortelklinker in de verschillende tijden der sterke werkwoorden zich gewijzigd voordoet, zoo ook in verschillende, van éénen wortel gevormde, naamwoorden. Gelijk bijv. één en dezelfde wortel in de verschillende stammen *spreek*, *sprak*, *spraken*, (*ge*)*sproken*, in gewijzigden vorm kenbaar is, zoo ook in de naamwoorden *sprek-er*, *spraak*, *gesprek*, *sprook*, (voor *sproke*).

Behalve door klankverwisseling kan de wortel gewijzigd zijn door klankwijziging, bijv. in *spreuk*. Vgl. § 3 en § 4.

Een ander voorbeeld, hoe van denzelfden wortel stammen ontspringen, welke door klankverwisseling en klankwijziging zich onderscheiden, leveren de werkwoordelijke vormen *vlieg*, *vloog*, *vlogen*, naast de naamwoorden *vlieg*, *vleug-el*, *vlug*.

§ 57.

Rechtstreeksche afleiding.

Wanneer geen andere middelen dan klankverwisseling en klankwijziging te baat genomen worden, om van eenen wortel woorden te vormen, dan zijn de dus gevormde woorden rechtstreeks afgeleid. De rechtstreeks afgeleide woorden pleegt men in tegenoverstelling tot andere, welke met behulp van achtervoegsels afgeleid zijn, *stamwoorden* te noemen. Met den naam van *afgeleide* woorden bestempelt men in het algemeen alle, welke geen stamwoorden en niet samengesteld zijn. Dus noemt men de werkwoordelijke stammen *vlieg*, *vloog*, *vlogen*, alsmede de naamwoordelijke *vlieg* en *vlug* stamwoorden; daarentegen *vleug-el* een afgeleid woord.

Tot de stamwoorden behooren :

1) De sterke werkwoorden, behalve eenige weinige,

welke eerst in verloop van tijd de sterke vervoeging hebben aangenomen, als: *prijzen*, *zenden*.

2) Alle naamwoorden, die tusschen de wortel-lettergreep en de naamvalsuitgangen geene afleidings-lettergreep invoegen, bijv.: *man*, *mann-en*, *man-s*; *goed*, *goed-s*, *goed-en*, *goed-er*; *hij*, *hem*, *hun*; *tien*, *tien-en*.

Voorts moeten tot de stamwoorden gerekend worden die partikels, waarin het achtervoegsel zich niet duidelijk van de wortellettergreep onderscheidt, of die na afscheiding van het achtervoegsel geen stamwoord opleveren; bijv.: *af*, *daar*, *toch*, zijn stamwoorden, daarentegen *opp-er*, *recht-s*, *waar-lijk*, *kracht-ens*, afgeleide.

A a n m. De woordvorming, in den ruimsten zin genomen, moest niet alleen leeren, door welke middelen van bestaande woorden, hetzij stamwoorden of reeds afgeleide, andere worden gevormd, maar ook, volgens welke regels de stamwoorden zelve uit dezen wortel ontstaan zijn. Daar echter in onze taal de wortel niet altijd meer is op te sporen, dan door het vergelijken der verwante talen, beperkt zich de woordvorming tot de behandeling der afleiding door achtervoegsels en tot die der samenstelling.

Hoofdstuk II.

Afleiding door achtervoegsels.

§ 58.

Achtervoegsels tot vorming van substantieven.

De gebruikelijkste achtervoegsels om substantieven af te leiden, zijn: *-aar*, *-aard*, *-age*, *-and*, *-de*, *-dom*, *-e*, *-eel*, tweeërlei *-el*, *-elijn*, *-eling*, *-er*, *-es*, *-heid*,

-ier, -ij, -ik, tweeërlei -ing, -je, -ke, -m, -naar, -nier, -nij, -nis, -schap, -sem, -st, -ster, -t, -te.

Al deze achtervoegsels worden achter den stam der grondwoorden gehecht. Het grondwoord kan zoowel een werkwoord als een naamwoord zijn. Eenige der opgenoemde achtervoegsels komen alleen achter werkwoorden, andere alleen achter naamwoorden, enkele achter beide.

—**aar** wordt gevoegd 1) achter werkwoorden, bijv.: *dien-aar, leer-aar, teeken-aar, goochel-aar*, 2) achter substantieven, bijv.: *zond-aar, wagen-aar, Brussel-aar, Zutfen-aar*.

De dus afgeleide substantieven beteekenen männelijke personen, even als die op -er; -aar is in oorsprong en beteekenis één met -er.

—**aard** wordt gevoegd 1) achter substantieven, bijv.: *dronk-aard*; 2) achter adjectieven, bijv.: *wreed-aard, grijs-aard, rijk-aard, gierig-aard, laf-aard*.

De substantieven op -aard duiden personen aan, die in hooge mate de eigenschap, in het grondwoord uitgedrukt, bezitten.

Aanm. In sommige woorden staat -aard voor -aar of -er, met eenigszins hatelijke bijbeteekenis, als in *veins-aard, Spanj-aard, Leli-aard*.

—**age** is eigenlijk een achtervoegsel van uitheemsche woorden, als: *plantage, equipage*. Men voegt -age evenwel ook achter inheemsche werkwoorden, bijv.: *slijt-age, vrij-age, strijk-age*. — De met dit achtervoegsel afgeleide substantieven geven meestal zekere verrichting te kennen.

—**and** achter werkwoorden vormt woorden, die eenen handelenden persoon te kennen geven, namelijk

heil-and en *vij-and*. Dit *and* is de oude uitgang van het teg. deelwoord (thans *end*), en de twee genoemde woorden zijn dus deelwoorden die als substantieven gebruikt worden.

—**de** achter werkwoorden vormt woorden, die eene eigenschap des geestes te kennen geven, bijv.: *kun-de*, *lief-de*.

—**dom** gevoegd 1) achter substantieven, bijv.: *her-tog-dom*, *priester-dom*, *Christendom*, *mensch-dom*, *adel-dom*, *ouder-dom*; 2) achter adjectieven, bijv.: *heilig-dom*, *rijk-dom*, *eigen-dom*.

De woorden op *dom* geven een gebied, eene waardigheid, eene verzameling van tot één gebied behorende personen, een bezit, een goed te kennen.

—**e** en —**te** achter adjectieven, bijv.: *koud-e*, *diep-te*, *hoog-te*, *breed-te*, *groot-te*, *duur-te*, *gewoon-te*, *menig-te*, *gemeen-te*.

De dus gevormde woorden dienen tot aanduiding van eene hoedanigheid, eene gesteldheid.

Ook achter substantieven wordt *-te* gevoegd, om verzamelwoorden te vormen; deze afleiding gaat altijd gepaard met de voorvoeging van *ge*. Bijv.: *ge-boom-te*, *ge-dier-te*, *ge-vogel-te*, *ge-berg-te*.

Voorts achter werkwoordelijke stammen, bijv.: *sterf-te*, *ge-dach-te*, *ge-boor-te*. In het algemeen beteekenen de aldus gevormde woorden het plaats hebben der werking, die het werkwoord uitdrukt.

Aanm. De uitgang *e*, welke achter werkwoorden gevoegd, meestal door afkapping verdwijnt, bijv. in *hope*, *hoop*; *wrees*, *wrees*, enz. is van anderen oorsprong.

I. —**el** gevoegd achter werkwoorden, bewerkt doorgaans klankwijziging in de stamlettergreep; bijv.: *teug-el*, *vleug-el*, *sleut-el*, *beug-el*, *stek-el*, *hev-el*, *lep-el*, *schep-el*.

De aldus afgeleide woorden zijn gewoonlijk namen van dingen, door middel waarvan de handeling, door den werkwoordelijken stam uitgedrukt, verricht wordt.

II. —**el** gevoegd achter substantieven, met wijziging van den klinker des grondwoords; bijv.: *eik-el*, *bund-el* of *bond-el*, *drupp-el*, *kruim-el*, *kneuk-el*.

De woorden, met dit tweede *el* afgeleid, zijn oorspronkelijke verkleinwoorden en duiden ook nu nog kleine voorwerpen aan.

—**elijn** achter substantieven vormt verkleinwoorden als *maagd-elijn* en *oog-elijn*.

—**eling**, —**ling** eigenlijk één en hetzelfde achtervoegsel; het gebruik vordert thans *-ling* achter grondwoorden, wier stam op *l*, *r*, of een klinker uitgaat, in alle andere gevallen *-eling*.

Deze achtervoegsels worden gevoegd: 1) achter substantieven, en als substantief gebruikte woorden; bijv.: *schep-eling*, *dorp-eling*, *sted-eling*, *schipbreuk-eling*, *gunst-eling*, *wellust-eling*, *klooster-ling*, *twee-ling*. 2) achter adjectieven; bijv.: *nieuw-eling*, *vreemd-eling*, *jong-eling*, *liev-eling*, *eerst-eling*. 3) achter werkwoorden; bijv.: *volg-eling*, *sterv-eling*, *drenk-eling*, *leer-ling*, *kweek-eling*, *verworp-eling*, *bann-eling*, of *bal-ling* voor *ban-ling*.

Deze achtervoegsels kenmerken personen, door de opgave, 1) van hun standplaats of toestand of omstandigheden of aard; 2) van hun eigenschap of hoedanigheid; 3) van hun werkring,

natuur of toestand. De woorden van deze laatste soort, welke eene passieve beteekenis hebben, vertoonen den klinker van het verl. deelwoord der grondwoorden. Ook kenmerken deze achtervoegsels kleine of jonge dieren; bijv.: *grond-eling*, *giet-eling*, *hokk-eling*; alsmede kleine voorwerpen; bijv.: *krak-eling*, *zilver-ling*.

- I. —**er** vormt in het algemeen woorden, die een mannelijken persoon aanduiden. Het wordt gevoegd:
- 1) achter substantieven, zowel gemeene, als eigennamen; bijv.: *zang-er*, *dad-er*, *ridd-er*, *Nederland-er*, *Haarlemm-er*, *Zwits-er*, *Indi-ër*, *Oostenrijk-er*. Deze woorden, gevormd door de aanhechting van *-er* achter land- en plaatsnamen, geven eenen bewoner hiervan te kennen; de afleidingen op *er*, waarvan het grondwoord een gemeen-zelfstandig naamwoord is, dienen tot onderscheiding van personen volgens hun stand, vak of handelingen.

Hetzelfde achtervoegsel wordt ook geplaatst

- 2) achter werkwoorden; bijv.: *denk-er*, *gev-er*, *spel-er*, *snoep-er*, *mak-er*, *dans-er*, *haarsnijd-er*, *dicht-er*, *schepp-er*, *vind-er*. De op deze wijze van werkwoorden afgeleide woorden hebben nagenoeg denzelfden zin als die van gemeen-zelfstandige naamwoorden gevormd zijn; evenwel duiden ze meer een handelenden persoon in het algemeen aan, dan een persoon, bij wien de handeling tot gewoonte of vak is geworden.

In oorsprong en beteekenis is *-er* geheel en al één met *-aar*. In één geval echter past men alleen *-er* toe, namelijk dan, als *-er* gevoegd wordt achter vrouwelijke diernamen om het mannetje aan te duiden; bijv.: *kat-er*, *doff-er*.

II. —**er**, gevoegd achter werkwoorden, vormt benamingen van werktuigen, waardoor of waarmee de handeling, door het werkwoord uitgedrukt, verricht wordt; bijv.: *blak-er*, *snuit-er*, *stoff-er*, *lucht-er*, *klopp-er*.

—**es**, gevoegd achter mannelijke persoonsnamen, dient tot aanduiding van vrouwelijke personen; bijv.: *zanger-es*, *danser-es*, *zondar-es*, *dienar-es*, *god-es*, *prins-es*.

—**enaar** heeft dezelfde kracht als *-aar* en *-er*, en is eigenlijk niets anders dan het achtervoegsel *-aar*, gevoegd achter zwakke substantieven. Bijv.: *toll-en-aar* (van het oude *tolne*); *red-en-aar* (van den stam *reden*, dat thans in gewijzigde betekenis nog over is), *schuld-en-aar*, *Hag-en-aar*. Slechts in enkele woorden staat *-enaar* waar men *-aar* verwachten zou, bijv.: in *Egypt-enaar*, *Gente-naar*. *Tooven-aar* staat voor *toover-aar*, van *tooveren*.

—**eel** is een achtervoegsel van uitheemsche woorden, bijv.: *kasteel*, doch is soms ook achter Nederlandsche stammen gevoegd, bijv.: *toon-eel*, *houw-eel*.

—**heid** wordt gehecht 1) aan substantieven, om het wezen, de natuur van het grondwoord aan te duiden, bijv.: *God-heid*, *mensch-heid*. 2) achter adjectieven, om woorden te vormen, die eene natuurlijke gesteldheid, eene eigenschap of hoedanigheid, vooral des geestes, een voorkomen te kennen geven; bijv.: *goed-heid*, *schoon-heid*, *vrij-heid*, *wijs-heid*, *vroom-heid*, *dapper-heid*, *dwaas-heid*, *waardig-heid*, *bevallig-heid*, *vroolijk-heid*, *waar-heid*, *bleek-heid*. — De woorden op *-heid* kunnen den zin aannemen van verzamelwoorden, even als die op *-dom*; bijv.: *meerder-heid*, *geestelijk-heid*.

—**ier**, —**enier** zijn deels achtervoegsels van uitheemsche woorden, deels ook de naar gewestelijke uitspraak gewijzigde achtervoegsels *-aar* of *-er* en *-enaar*.

Met deze komen ze in beteekenis overeen, en worden gehecht aan substantieven; bijv.: *herberg-ier*, *koets-ier*, *gondel-ier*, *tuin-ier*, *gaard-en-ier*, *hov-en-ier*, *sold-en-ier*, *valk-en-ier*.

Ook enkele volksnamen gaan op *-ier* uit; bijv.: *Batav-ier*, *Arab-ier*; ze zijn verbasterd uit *Batavi-er*, *Arabi-er*.

—**ij**, een achtervoegsel van uitheemschen oorsprong, wordt gehecht aan substantieven, zoowel aan dezulke, die een persoon, als aan die eene zaak beteekenen; bijv.: 1) *voogd-ij*, *abd-ij*, *bakker-ij*, *huichelar-ij*, *vleier-ij*, *reeder-ij*, *visscher-ij*; 2) *kleed-ij*, *maatschapp-ij*, *heerschapp-ij*, *koopvaard-ij*, *koopvaard-ij*.

In het algemeen heeft *ij* de kracht om uit te drukken „datgene wat behoort tot het grondwoord.” Kenmerkt het grondwoord de betrekking, het beroep, het ambt, het karakter van een persoon, dan beteekent het met *-ij* afgeleide woord „datgene, wat zekeren persoon ten gevolge van zijn beroep, ambt, karakter eigen is, toekomt, opgelegd en aangewezen is;” dus beteekent *slachter-ij* zoowel het werk van den slachter, als zijne werkplaats.

Kenmerkt het grondwoord eene zaak, dan beteekenen de afgeleide woorden „al wat tot die zaak behoort,” met andere woorden „de zaak zelve in al haar omvang;” dus beteekent *kleed-ij* al hetgeen tot het begrip *kleed* hoort; *heerschapp-ij* is het heer-zijn met al wat er aan verbonden is.

In plaats van *-ij* vindt men ook een achtervoegsel:

—**erij**; bijv. *diev-erij*, *schelm-erij*, *afgod-erij*; in *land-erij*, *boek-erij*. De beteekenis van de woorden op *-erij* is dezelfde als van die op *ij*. *Dieverij* is „al hetgeen behoort tot het bedrijf, de handelwijze van eenen dief;” en *land erij* al hetgeen behoort tot het begrip land, dus zooveel als al de stukken land, klein en groot, in iemands bezit.

Nog een ander achtervoegsel van dezelfde kracht is:

—**ernij**; bijv.: *zott-ernij*, *slav-ernij*.

Aanm. De woorden op *-erij* en *-ernij* zijn dikwijls navolgen van Fransche woorden op *airie*, welke afgeleid zijn van grondvormen op *-aire*.

—**ik**, —**erik** worden achter adjectieven gevoegd, om dien adjectieven het karakter van substantieven te geven; bijv.: *vuil-ik*, *stomm-erik*.

—**in**, gevoegd achter namen van mannelijke personen en dieren, vormt woorden voor vrouwelijke personen en dieren; bijv.: *koning-in*, *grav-in*, *hertog-in*, *waard-in*, *held-in*, *mann-in*, *reuz-in*, *wolv-in*, *ezel-in*, *leeuw-in*, *ber-in*.

I. —**ing** wordt gevoegd achter substantieven.

De met dit *-ing* afgeleide woorden geven mannelijke personen te kennen, ten opzichte 1) van hun afkomst en familie, 2) van de plaats of het land, waarvan ze afkomstig zijn, al naar mate het grondwoord een eigenaam, of een plaats- en landnaam is. Bijv.: *Karol-ing*, *Merow-ing*, *Abb-ing*, *Mell-ing*, *Jann-ing*, *Westfal-ing*, *Vlam-ing*, *hemel-ing*.

Met dezelfde achtervoegsels zijn eenige substantieven afgeleid van woorden, die thans in onbruik zijn geraakt. Deze afleidingen geven te kennen 1) een persoon, bijv.: *koning*; 2) kleine dieren, bijv.: *bunzing*; 3) geldstukken, bijv.: *schell-ing*, *penn-ing*; 4) natuurvoortbrengselen, bijv.: *zur-ing*, *hon-ing*, waarvoor ook de vorm *hon-ig* in gebruik is.

Aanm. Eene gewestelijke vorm van *-ing*, tot aanduiding der leden van dezelfde familie, is *-ink*, bijv. *Roelv-ink*, *Wilmer-ink*, d. i. afstammeling van *Roelf*, van *Wilmar*.

II. — **ing**, gevoegd achter werkwoorden, vormt vrouwelijke substantieven, die aanduiden eene verrichting, welke plaats heeft, of plaats had en in de gevolgen voortduurt; bijv.: *beleger-ing*, *dal-ing*, *wandel-ing*, *bedenk-ing*, *scheid-ing*, *redd-ing*, *acht-ing*, *aanrand-ing*, *vermeerder-ing*, *verkiez-ing*, *vergader-ing*, *uitvind-ing*, *verbeeld-ing*, *vertell-ing*. Verscheidene woorden op *-ing* hebben in zooverre hun beteekenis gewijzigd, dat ze te kennen geven 1) eene zaak, welke onmiddellijk uit eene verrichting voortvloeit, bijv.: *beloon-ing*, alsook 2) de plaats, waaraan eene verrichting gebonden is, bijv.: *won-ing*, *stall-ing*, *vergader-ing*, *wandel-ing*, *zitt-ing*.

Eenige onder deze woorden vereenigen de opgegeven beteekenissen in zich, als: *wandel-ing*, *vergader-ing*, *zitt-ing*.

— **je** — **tje** zijn achtervoegsels van dezelfde kracht: ze dienen namelijk tot vorming van verkleinwoordjes. Het eerste wordt gehecht achter grondwoorden op *d*, *t*, *g*, *k*, *ch*, *p*, *f*, *s*, het tweede na andere klanken, behalve in zekere

gevallen, die in de volgende Aanm. zullen worden opgegeven.

Het grondwoord, waaraan *-je* en *-tje* gehecht worden, is een substantief; bijv.: *mond-je*, *kind-je*, *kat-je*, *oog-je*, *stok-je*, *lach-je*, *streep-je*, *lijf-je*, *glaas-je*, *stoel-tje*, *veulen-tje*, *vuur-tje*, *vrouw-tje*, *koe-tje*, *Marie-tje*.

Een hoofdtelwoord kan insgelijks *-je* of *-tje* achter zich krijgen; bijv.: *een-tje*, *twee-tje*, *vijs-je*.

Het grondwoord kan ook zijn een als substantief gebezigd adjectief; bijv.: *klein-tje*, *nieuw-tje*, *half-je*.

Aanm. De woorden, welke uitgaan op eene *m*, of oorspronkelijk verdubbelde *l* en *n*, hebben tusschen het achtervoegsel *tje* en de *m*, *ll* en *nn*, eene *e*, bijv. *kamme-tje*, *lamme-tje*, *gevall-etje*, *mann-etje*. Enkele woorden op *m* hechten *tje* onmiddellijk aan; dit heeft de inlassching eener *p* ten gevolge en daarop de uitstooting der *t*, bijv. (*bloemp-tje*), *bloemp-je*, maar ook *bloem-etje*; *raamp-je* voor *raamp-tje*. De onzijdige woorden, die hun meervoud op *-eren* maken, kunnen tusschen den verkleiningsuitgang en den woordstam de lettergreep *-er* invoegen, ingeval het verkleinwoord in het meervoud staat, bijv. *kind-je*, meerv. *kind-jes* of *kin-der-tjes*; *lamm-etje*, meerv. *lamm-tjes* of *lamm-er-tjes*; *blaad-je*, meerv. *blaad-jes* of *blad-er-tjes*. De stammen op *-ing* nemen ook *-etje* achter zich of verscherpen de *-ng* voor *-je* in *-nk*, bijv. *sprong-etje*, *konink-je*.

—**ke** —**eke** —**ske** zijn insgelijks verkleiningsuitgangen; de woorden, afgeleid met *ke-* en *-ske*, drukken iets dierbaars, een kleinood uit, en zijn meer dan die op *-je* en *-tje* liefkoozingswoordjes. Bijv.: *mann-eke*, *kind-eke*, *broër-ke*, *huis-ke*, *jongs-ke*, *boek-ske*.

Aanm. Achter keelletters wordt *-ske*, achter niet verdubbelde vloeiende en lipletters, als ook achter *s*, wordt *-ke*, achter verdubbelde vloeiende en tandletters *-eke*, gehecht.

—**m**, gevoegd achter werkwoordelijke stammen, vormt substantieven met concrete beteekenis; bijv.: *gal-m*, *mol-m*, van denzelfden stam als *malen*, *wal-m*, *bloem*.

—**nis** wordt gevoegd: 1) achter adjectieven, en wel zóó, dat tusschen de sluitletters van den stam en *-nis* eene stomme *e* wordt ingelascht, tenzij de sluitletter eene *r* of *l* is. Deze inlassching gaat gepaard met de verscherping eener weeke sluitletter; bijv.: *droef-e-nis*, *geheim-e-nis*, *duister-nis*, *gelijk-e-nis*, *vuil-nis*. 2) achter verleden deelwoorden, met inlassching eener stomme *e* en soms met verscherping eener weeke sluitletter; bijv.: *gebeurt-e-nis* (voor *gebeurt-nis*), *gedacht-e-nis*, *gesteld-e-nis*, *bekent-e-nis*. 3) achter den werkwoordelijken stam; bijv.: *laaf-nis* of *laf-e-nis*, *begrav-e-nis*, *verdoem-e-nis*, *hinder-nis*, *vergif-fenis*, *getuigenis*.

De substantieven op *-nis* geven eene handeling te kennen, als ook het grondwoord eene handeling aanduidt; doch diegenen er onder, welke afgeleid zijn van een adjectief of een werkwoord, waarin het begrip van eenen toestand ligt, benoemen zekeren staat, zekere gesteldheid, soms ook zaken, voorwerpen en plaatsen.

—**schap** wordt gevoegd: 1) achter adjectieven, bijv.: *blijd-schap*, *beter-schap*, *gram-schap*, *gemeenschap*; de aldus afgeleide substantieven drukken eenen staat, eene gesteldheid uit; 2) achter substantieven; de aldus afgeleide beteekenen eenen staat, gebied, stand, eene verhouding, betrekking, en wel in al de beteekenissen, waarvoor deze woorden vatbaar zijn; bijv.:

balling-schap, vreemdeling-schap, land-schap, graaf-schap, priester-schap, koning-schap, meester-schap, ridder-schap, gezelschap, genootschap, manschap, vriend-schap, vijand-schap; 3) achter infinitieven; bijv.: *weten-schap, natalen-schap*; deze laatste woorden geven eene verzameling te kennen.

—**sel** wordt gehecht aan werkwoorden, om voorwerpen te benoemen, die het voortbrengsel, het gevolg eener werking zijn, ook het middel waarmee iets bewerkt wordt; bijv.: *maak-sel, schep-sel, bak-sel, overblijf-sel, zaag-sel, schijn-sel, dek-sel, voed-sel, belet-sel.*

—**sem**, achter werkwoorden, vormt benamingen voor voorwerpen, waaraan de werking, in het werkwoord opgesloten, zich vertoont; bijv.: *bloe-sem, dee-sem* (voor *deeg-sem*), *blik-sem.*

—**st**, achter werkwoorden, vormt substantieven, die nagenoeg dezelfde beteekenis hebben als die op *t*; bijv.: *kun-st, gun-st, win-st, vang-st.*

—**ster**, achter werkwoorden, vormt benamingen van vrouwelijke personen, terwijl mannelijke personen door *-er* worden aangeduid; bijv.: *speel-ster, schrijf-ster, spin-ster, naai-ster, bestuur-ster.*

Aanm. De aanhechting van *-ster* achter substantieven, bijv.: *zang-ster, herbergier-ster* is zeldzaam. Het vrouwelijke van *zanger* is eigenlijk *zange-res*, van *herbergier* is het *herbergiers-vrouw* of *waard-in*. Men pleegt echter *zangster* en *zangeres* zóó te onderscheiden, dat het eerste beteekent Muze of zanggodin, en het laatste het vrouwelijke is van *zanger.*

—**t** wordt achter werkwoorden gevoegd, bijv.: *macht, wach-t, grach-t* (voor *graf-t*). De aldus afgeleide komen in beteekenis overeen met den

infinities of met het verl. deelwoord, als substantieven gebruikt. Zoo beteekent *de macht* hetzelfde nagenoeg als „het vermogen,” maar *de gracht* is „het gegravene.”

§ 59.

Herhaling.

De substantieven worden gevormd:

- I. Door regstreeksche afleiding van den stam. Deze wijze van vorming gaat gepaard met klankverwisseling, soms met klankwijziging. Zie § 56.
- II. Door afleiding met behulp van afleidingsuitgangen. Deze afleidingsuitgangen worden gevoegd: 1) achter werkwoorden; 2) achter substantieven en als substantief gebruikte woorden; 3) achter adjectieven en als adjectief gebruikte woorden.

1) Achter werkwoorden heeft aanhechting plaats van: *aar, enaar, er; age; and; aard; de, te; 1ste el; eel; eling, ling; 2de ing; m; nis; sel; sem; st; ster; t.*

2) Achter substantieven voegt men: *aard; dom; er, enaar; 2de el; elijn; eling, ling; es; heid; ier, enier; 1ste ing; ij, erij, ernij; in; je, tje, ke, ske; nis; schap; te.*

3) Achter adjectieven heeft aanhechting plaats van: *aard; dom; eling, ling; heid; ik, erik; nis; schap; te.*

§ 60.

Achtersvoegsels tot vorming van adjectieven.

Om adjectieven te vormen dienen de volgende ach-

ter voegsels: *achtig; àchtig; -haftig; -baar; -en; -el; -ig, -erig; -lijk; -loos; -sch; -zaam.*

—**achtig** (zonder klemtoon), gevoegd: 1) achter substantieven, heeft de kracht „van iets voorzien, den aard van iets hebbende;” bijv.: *steen-achtig, berg-achtig, schoolmeester-achtig.* 2) achter adjectieven heeft het de kracht van „den aard, het voorkomen van iets hebbende;” bijv.: *groen-achtig, blaauw-achtig.* 3) achter werkwoorden, in de beteekenis „den aard, den aanleg, de neiging tot iets hebbende;” bijv.: *snoep-achtig, praat-achtig, beuzel-achtig, schrik-achtig.*

—**àchtig** (met klemtoon) wordt gehecht aan substantieven en beteekent zooveel als „bezittende, hebbende;” bijv.: *woon-àchtig, deel-àchtig, vrees-àchtig, twijfel-àchtig, schaam-àchtig.*

—**baar** gevoegd: 1) achter substantieven, beteekent „brengende, dragende,” verder „iets toelatende, voor iets geschikt;” bijv.: *dank-baar, vrucht-baar, schijn-baar, wonder-baar, man-baar, strijd-baar, gang-baar.* 2) achter werkwoorden, en wel transitieve, in den zin van „iets toelatende, voor iets vatbaar;” bijv.: *deel-baar, vat-baar, denk-baar, bruik-baar, hoor-baar, onuitvoer-baar, drink-baar, eet-baar, onuitwisch-baar, onmiskkenbaar.*

Aanm. *Openbaar* en *middelbaar* zijn geene afleidingen, maar samenstellingen.

—**el** gevoegd achter werkwoorden, bijv.: *scham-el, wank-el.*

—**en** wordt aan substantieven gehecht en vormt adjectieven, welke eene stof te kennen geven (stoffelijke bijvoeg. naamwoorden); soms heeft *-en*

ook de kracht van „behoorende tot.” Bijv.: *goud-en, zilver-en, hout-en, ijzer-en, steen-en, wilg-en, teen-en; Christ-en, eig-en.*

—**haftig** wordt achter substantieven gehecht, en heeft den zin van „den aard bezittende.” Bijv.: *held-haftig, man-haftig, krijgs-haftig.*

Aanm. De adjectieven op *-haftig* zijn eigenlijk samenstellingen van een substantief met het adjectief *haftig*. Van daar dat het substantief niet altijd in den stamvorm staat. Bijv. in *krijgs-haftig* staat het substantief in den genitief.

—**ig** gevoegd: 1) achter substantieven, beteekent zoo veel als: „hebbende, met zich brengende, voorzien van.” Bijv.: *macht-ig, kund-ig, behoeft-ig, viervoet-ig, last-ig, lust-ig, zonn-ig, vur-ig, aard-ig, vocht-ig, hand-ig, smer-ig*. Eene andere beteekenis heeft *-ig* in *wett-ig, bokk-ig*, en andere. 2) achter adjectieven en deelwoorden heeft *-ig* eene versterkende kracht. Bijv.: *goed-ig, een-ig, somm-ige, levend-ig*. 3) achter werkwoorden, vormt het adjectieven, die beteekenen: die handeling doende of in dien toestand zijnde, welke het werkwoord uitdrukt. Bijv.: *begeer-ig, nalat-ig, bevall-ig*. 4) achter partikels, bijv.: *inn-ig, neder-ig, niet-ig*.

—**erig**, gevoegd: 1) achter werkwoorden en substantieven, vormt adjectieven, die eene eigenaardigheid, meestal eene ongunstige, schetsen. Bijv.: *stoote-erig, slap-erig, klev-erig, bev-erig, wind-erig, weeld-erig, zang-erig*.

Aanm. Het is als een misbruik te beschouwen, dat men *wind-erig* in den zin van *wind-ig* bezigt; *wind-erig* is alleen toepasselijk op personen, in overdrachtelijken zin.

—**lijk**, gevoegd: 1) achter substantieven, heeft de kracht van „op iets gelijkende, overeenkomstig met iets zijnde, den aard van iets vertoonende, tot iets behoorende;” bijv.: *mensche-lijk*, *goddelijk*, *vrouwe-lijk*, *heer-lijk*, *zede-lijk*, *natuur-lijk*, *eer-lijk*, *schrifte-lijk*, *vrees-lijk*, *gevaar-lijk*, *adel-lijk*, *lichame-lijk*, *geeste-lijk*. 2) achter adjectieven, in den zin van „den aard van iets hebbende;” bijv.: *zieke-lijk*, *ouwe-lijk*, *weeke-lijk*, *liefelijk*. 3) achter werkwoorden, zoowel transitieve, als intransitieve. Is het grondwoord transitief, dan hebben de afgeleide adjectieven eene passieve beteekenis; is het stamwoord echter intransitief, dan is de beteekenis der adjectieven op *-lijk* actief; bijv.: *geloof-lijk* beteekent „van dien aard, dat het geloofd *kan worden*,” doch *sterfe-lijk* beteekent „van den aard, van natuur om te sterven.” Andere voorbeelden zijn: *doen-lijk*, *onmete-lijk*; en *hinder-lijk*, *moge-lijk*, *onophoude-lijk*. 4) achter partikels heeft *-lijk* de kracht om van de grondwoorden adjectieven te maken, bijv.: *uiter-lijk*, *achter-lijk*.

—**loos** wordt gevoegd: 1) achter substantieven, en beteekent dan „berooft van, ontbloot van.” Bijv.: *hope-loos*, *eer-loos*, *trouwe-loos*, *belange-loos*, *vader-loos*, *liefde-loos*, *hulpe-loos*, *godde-loos*, *vruchte-loos*, *krachte-loos*. 2) achter werkwoorden, in denzelfden zin als achter substantieven; aan de werkwoordelijke stammen wordt alsdan dezelfde beteekenis gehecht, als aan de substantieven, die er van afgeleid zijn. Bijv.: *stoorloos*, *reddeloos*.

—**sch** wordt gehecht: 1) aan substantieven; 2) aan werkwoorden; 3) aan bijwoorden. 1) achter

een substantief drukt *-sch* alle betrekkingen uit, die ook door den genitief van het grondwoord zouden kunnen uitgedrukt worden. Zoo zou men *aard-sch* kunnen omschrijven door „van de aarde;” *vaderland-sch* door „van het vaderland;” *laken-sch* door „van laken;” *slaaf-sch* door „van eenen slaaf.” Voorbeelden van aldus afgeleide adjectieven zijn *hemel-sch*, *daag-sch*, *steed-sch*, *hoof-sch*, enz. Alle substantieven, welke voor de buigingsuitgangen *e* en *en* een stam met een open klinker vertoonen, hebben ook voor den afleidingsuitgang *-sch* een open klinker, namelijk in de uitspraak; bijv. *dag*, *dagen*, dus ook *daagsch*. Is het grondwoord een volksnaam, dan staat het voor *-sch* in den stamvorm, bijv.: *Zweed-sch*, niet *Zwed-ensch*; *Gelder-sch*; *Engel-sch*; *Fran-sch* voor *Frank-sch*; *Pool-sch*; *Vlaam-sch*, niet *Vlam-ingsch*. Daarentegen *Nederland-sch*, omdat het grondwoord geen volksnaam is.

In plaats van *-sch* wordt *-isch* gehecht achter stammen, uitgaande op *s*, en achter uitheemsche stamwoorden, bijv.: *Russ-isch*, *Pruis-isch* ¹⁾); *log-isch*, *krit-isch*, *nieuwmod-isch*. Voorts nog in *welt-isch* en *afgod-isch*.

2) achter werkwoorden, bijv.: *speel-sch*.

3) achter bijwoorden wordt *-sch* gevoegd, om van deze bijvoegelijke naamwoorden te vormen. Gaat het bijwoord op eene *s* uit, dan wordt deze voor *-sch* uitgelaten. Bijv.: *gind-sch* van *gind-s*; *vergeef-sch* van *vergeef-s*; *dagelijk-sch* van *dagelijk-s*; *link-sch*. Zelfs van geheele

¹⁾ Uitgezonderd *Friesch* van *Fries*.

bijwoordelijke uitdrukkingen worden door aanhechting van *sch* adjectieven gevormd, bijv.: *onderhand-sch* van *onderhand-s*; *buitendijk-sch* van *buitendijk-s*; *ouderwet-sch* van *ouderwet-s*.

—**zaam**, gevoegd: 1) achter substantieven, beteekent „vergezeld van, vervuld van, bezittende;” bijv.: *een-zaam*, *deugd-zaam*, *heil-zaam*, 2) achter adjectieven en als adjectief gebruikte woorden, versterkt het de beteekenis van het adjectief; bijv.: *lang-zaam*, *gemeen-zaam*, *een-zaam*. 3) achter werkwoorden vormt het adjectieven, die meestal beteekenen „uit zich zelve zóó handelende of zoodanig zijnde, als het werkwoord uitdrukt;” bijv.: *leer-zaam*, *gehoor-zaam*, *buig-zaam*, *spaar-zaam*, *verdraag-zaam*, *arbeid-zaam*.

§ 61.

Herhaling.

De adjectieven worden gevormd:

- I. Door rechtstreeksche afleiding van den wortel. Deze wijze om adjectieven te vormen kenmerkt zich door klankverwisseling, soms ook door klankwijziging, bijv.: *wrang* (van denzelfden wortel als *wringen*); *vlug*. Zie § 56.
- II. Door aanhechting van achtervoegsels, hetzij achter werkwoorden, of achter substantieven, of achter adjectieven, of achter bijwoorden.
 - 1) achter werkwoorden worden gehecht: *achtig*, *baar*, *el*, *ig*, *erig*, *lijk*, *loos*, *sch*, *zaam*.
 - 2) achter substantieven: *achtig*, *achtig*, *baar*, *en*, *haftig*, *ig*, *lijk*, *loos*, *sch*, *zaam*.
 - 3) achter adjectieven en woorden met de verbuiging der adjectieven: *achtig*, *ig*, *lijk*, *zaam*.
 - 4) achter bijwoorden: *ig*, *lijk*, *sch*.

§ 62.

Achtersvoegsels tot vorming van telwoorden.

De hoofdtelwoorden van *één* tot *tien*, alsmede *honderd* en *duizend* zijn stamwoorden.

De tientallen worden door middel van het achtersvoegsel *-tig* (d. i. „tiental”) afgeleid van de eenheden; deze laatsten vertoonen voor *-tig* dikwijls een gewijzigden stam; bijv.: *twin-tig*, *der-tig*, *veertig*, *tach-tig*.

Elf en *twaaif* zijn ontstaan uit den stamvorm van *een* en *twee*, en den uitgang *lif*, d. i. „overschietende.”

De onbepaalde telwoorden zijn deels stamwoorden, bijv.: *veel*, *al*, deels afgeleid, als *een-ig*, *wein-ig*, *lutt-el*. Ze zijn alle gevormd gelijk gewone adjectieven.

De ranggetallen, behalve *eerste*, zijn afgeleid van de hoofdtelwoorden door aanhechting van de achtersvoegsels *-de* en *-ste*. Alle getallen op *-tig*, alsmede *acht*, *honderd* en *duizend* krijgen het achtersvoegsel *-ste*, de overige *-de*: dus *acht-ste*, *twintig-ste*, *dertig-ste*, *honderd-ste*, *duizend-ste*; maar *twee-de*, *vierde*, *tien-de*, *elf-de*.

Eer-ste is met *-ste* afgeleid van het bijwoord *eer*.

De onbepaalde ranggetallen worden afgeleid door aanhechting van *-ste*, gelijk de bepaalde; bijv.: *eenig-ste*, *zooveel-ste*, *laat-ste*. Als stamwoorden zijn te beschouwen *half* en *ander*.

§ 63.

Afleiding der werkwoorden.

De sterke werkwoorden zijn stamwoorden, met uitzondering van eenige weinige, die eerst in verloop van

tijd van de zwakke vervoeging tot de sterke zijn overgegaan, zoo als *zenden*, *schenken*, *prijzen*.

De zwakke werkwoorden zijn afgeleid, hetzij van naamwoorden, hetzij van werkwoorden, hetzij van partikels. Zoo men voor een zwak werkwoord geen naamwoord kan vinden, kan men verzekerd wezen, dat dit grondwoord in onbruik is geraakt.

De afgeleide werkwoorden ontstaan:

- I. uit naamwoorden, en wel 1) uit substantieven, 2) uit adjectieven. De afleiding geschiedt:
 1. A. uit substantieven door aanhechting van de werkwoordelijke uitgangen; bijv.: *vissch-en* van *visch*; *wapen-en* van *wapen*; *beitel-en*; *stapp-en*; *weiden-en*; *akker-en*; *ploeg-en*; *dank-en*. De beteekenis dezer werkwoorden is „zich bezig houden met datgene wat het substantief uitdrukt,” of „iets daarmede uitrichten.” Gaat men de beteekenis na, dan zal men ontwaren, dat de zaak, door het grondwoord uitgedrukt, reeds moet bestaan, vóór dat de handeling, door het afgeleide woord uitgedrukt, kan plaats hebben. Klaarblijkelijk moet het bestaan van *wapen*, van *akker*, van *ploeg* voorafgaan, vóór dat er sprake kan zijn van *wapenen*, *akkeren*, *ploegen*. Men vergelijk hiermeê de beteekenis van een sterk werkwoord; bijv.: *gaan*, *zien*, *rijden*, *drinken*, *varen*, enz.
 - B. door achter den stam van een substantief, en voor de werkwoordelijke buigingsuitgangen, de lettergreep *-ig* te plaatsen; bijv.: *steen-ig-en*, *kruis-ig-en*, *vergift-ig-en*, *(be)eed-ig-en*. De beteekenis dezer woorden is dezelfde als die van de hiervoor behandelde; van daar dat tusschen *kruisen* en *kruisigen* geen verschil van beteekenis bestaat.

- C. door achter den stam van een substantief den bastaarduitgang *eeren* te voegen; bijv.: *waard-eeren*, *trots-eeren*.
2. A. van adjectieven worden door aanhechting der werkwoordelijke buigingsuitgangen zoowel transitieve, als intransitieve werkwoorden afgeleid; bijv.: *sterk-en*, *warm-en*, *heel-en*, *open-en*, *rechtvaardig-en*, *week-en*, zijn transitief, doch *blaaw-en*, *rijp-en*, *vlott-en*, *groen-en*, intransitief. De eerste beteekenen „maken, dat iets de eigenschap, door het adjectief uitgedrukt, aanneemt,” de tweede „deze of die eigenschap aannemen.” *Sterken* is „sterk maken,” maar *rijp-en* „rijp worden.”

Bij enkele werkwoorden gaat deze wijze van afleiding gepaard met klankwijziging; bijv.: bij *temm-en* van *tam*; *vull-en* van *vol*, enz.

- B. door achter den stam van een adjectief, en voor de werkwoordelijke uitgangen, *-ig* te plaatsen; bijv.: van *vast* komt *vest-ig-en*; van *rein* *rei-nig-en*; *kond-ig-en*. De beteekenis is dezelfde als die der transitieven, onder A genoemd; er is geen verschil tusschen *verkonden* en *verkondigen*.
- C. door achter den stam van een adjectief den bastaarduitgang *-eeren* te plaatsen; bijv.: *halv-eeren*, (*ver*)*klein-eeren*.

De werkwoorden, welke van naamwoorden, hetzij substantieven, hetzij adjectieven, zijn afgeleid, heeten *Denominatieven*.

- II. Uit werkwoorden worden werkwoorden afgeleid:
- A. door de werkwoordelijke uitgangen te voegen achter een der stammen van een sterk werkwoord. De stam, waarachter de uitgangen ge-

voegd worden, moet bij de werkwoorden der 6 eerste klassen de stam van het enk. van den verl. tijd zijn, en bij die der 4 laatste klassen de stam van den teg. tijd en het lijd. deelw. Verder moet men nog dit in het oog houden: zoo de gekenschetste stam eene *a* of eene *ee* bevat, dan gaan deze in *e* en in *ei* over, volgens de wet der klankwijziging; bijv.: van (*zitten*), *zat* komt *zett-en* (voor *zattj-en*); van (*liggen*), *lag* komt *legg-en* (voor *lajj-en*); uit (*drinken*) *drank* ¹⁾ spruit *drenk-en*; uit (*zuigen*) *zoog*, *zoog-en*; uit (*varen*) *voer*, *voer-en*; uit (*lijden*, d. i. gaan) *leed*, *leiden*; uit (*vallen*) *val*, *vell-en*.

Al deze werkwoorden beteekenen „bewerken dat de handeling, door het grondwoord uitgedrukt, wordt uitgevoerd.” Daarom heeten ze *Causatieven* of *Factitieven*, d. i. oorzaak te kennen gevende werkwoorden.

- B. door achter een werkwoord en voor de werkwoordelijke uitgangen, de lettergrepen *-el* en *-er* te plaatsen; bijv.: *trapp-el-en* van *trappen*, *schuif-el-en*, *domp-el-en*, *momp-el-en*, *tuim-el-en*, *bed-el-en* (van *bidden*, d. i. verzoeken), *kak-el-en*, *hupp-el-en*, *krabb-el-en*; *blak-er-en*, *blikk-er-en*, *bibb-er-en*, *klapp-er-en*.

Deze werkwoorden geven eene herhaling der handeling té kennen en heeten daarom *Frequentatieven* of werkwoorden van herhaling.

- III. van partikels worden werkwoorden afgeleid door

¹⁾ De werkwoorden der 1. klasse hadden eertijds in het enk. van den verl. tijd niet *o*, maar *a*, dus: *ik drank*, niet *ik dronk*.

aanhechting der werkwoordelijke uitgangen;
bijv.: *uit-en*, *inn-en*, *opper-en*, *(ver)neder-en*.

§ 64.

Achtervoegsels tot vorming van bijwoorden.

Onder de bijwoorden zijn die van plaats en tijd meest alle stamwoorden, welke den wortel met de voornaamwoorden gemeen hebben. Zoo behooren de bijwoorden *daar*, *dan*, *van daan*, tot denzelfden wortel als het aanwijzend en betrekkelijk voornaamwoord *die*, *dat*. Het bijwoord *waar* spruit uit denzelfden wortel als het vragend voornaamwoord *wie*, *wat*.

De afgeleide bijwoorden zijn gevormd door middel van achtervoegsels, waarvan de gebruikelijkste zijn:

1. —*e* gevoegd achter adjectieven. Deze *e* heeft slechts in weinig woorden stand gehouden, in *dichtebij*, *verre*, *gaarne*.

Anders is ze verdwenen, zoodat het bijwoord zich niet meer van den stamvorm des adjectiefs onderscheidt.

2. —*lijk*, *lijks* gevoegd achter adjectieven; bijv.: *waar-lijk*; *oprechte-lijk*, *grootte-lijks*. De uitgang *-lijks* hecht men ook achter substantieven, bijv.: *dage-lijks*.

Men gebruikt de bijwoorden op *lijk* alleen daar, waar men het bijwoord duidelijk als zoodanig wil doen uitkomen. Gaat nu een adjectief uit op *-lijk*, dan is er geen middel om het bijwoord van het adjectief te onderscheiden, evenmin als de bijwoorden, waarvan onder 1) sprake was. De bijwoordelijke uitgang was eertijds ook niet *-lijk*, maar *-lijke* of *-lijken*,

zoodat vroeger het bijwoord *eigenlijke* zich duidelijk onderscheidde van het adjectief *eigenlijk*.

3. —**ling, lings** gevoegd 1) achter substantieven, bijv.: *rugge-ling(s)*, *zijde-ling(s)*, *monde-ling(s)*; 2) achter adjectieven, bijv.: *blinde-ling(s)*, *kor-te-ling(s)*. Als bijvorm van *ling* of *lings* is *lijk* te beschouwen, bijv.: *plotse-ling* of *plotse-lijk*.

4. —**s** gehecht 1) achter adjectieven, bijv.: *reed-s*, *ander-s*, *strak-s*, *recht-s*, *link-s*, *lang-s*; 2) achter substantieven, bijv.: *deel-s*, *ondank-s*.

Ook van deelwoorden worden door achtervoeging van *-s* bijwoorden afgeleid, bijv.: *door-gaands*; ¹⁾ *willend(s)* en *wetend(s)*; *onverwachts*; *vervolgend(s)*.

5. —**jes, -tjes, -kes**, zijn eigenlijk bijwoorden van adjectieven, welke met den verkleinings-uitgang voorzien zijn, maar dewijl deze verkleinende adjectieven niet in zwang zijn, kan men genoemde uitgangen beschouwen als bijwoordelijke achtervoegsels. Voorbeelden zijn: *warm-p-jes*, *zoet-jes*, *stillet-jes*, *zacht-kes*.

6. —**waarts** of **waart** achter substantieven, bijwoorden van plaats of persoonlijke voornaamwoorden geplaatst, vormt bijwoorden, die eene richting naar eene plaats aangeven; bijv.: *huis-waarts*, *stad-waarts*, *zij-waarts*, *noord-waarts*, *voor-waarts*, *achter-waarts*, *buiten-waarts*, *op-waarts*, *te mijwaart*.

7. —**wijze** of —**gewijze** wordt gevoegd 1) achter substantieven in den genitief, bijv.: *traps-wijze* of *traps-gewijze*; 2) achter een werkwoor-

¹⁾ De *d* wordt tusschen de *n* en de *s* niet meer gehoord, en daarom ook in schrift uitgelaten.

delijken stam, welke dan eene *s* aanneemt,
bijv.: *steels-gewijze*.

De bijwoordelijke afleidingsuitgang *-s* hecht zich soms aan bijwoordelijke uitdrukkingen, bestaande uit twee woorden, die in zeker grammatisch verband tot elkander staan; bijv.: *than-s* (*te hand-s*), *bijtijd-s*, *omstreek-s*, *bijkan-s* (voor *bij kant-s*), *eertijd-s*.

Niet alleen van den positief der adjectieven, maar ook van den comparatief en superlatief worden bijwoorden afgeleid.

De bijwoordelijke comparatief onderscheidt zich niet van den stamvorm van den bijvoegelijken comparatief. De bijwoordelijke superlatief wordt uitgedrukt door den accusatief in het onzijdig geslacht, voorafgegaan of door het bepalende lidwoord, of door *op zijn*, soms ook door den dat. onz., voorafgegaan door *ten*; bijv.: „Hij zeide dit *nadrukkelijker* en *ernstiger* dan ooit.” „Heldenmoed is dan het *meest* te waarden, als ze om eene edele zaak betoond wordt.” „Op zijn best,” „ten eerste,” „ten sterkste.”

Ook worden comparatieven en superlatieven afgeleid van bijwoorden, bijv.: *eerder*; *ten zeerste*.

Onregelmatig is de comparatief en superlatief van:

wel <i>of</i> goed	beter	best
kwaad	erger	ergst
graag <i>of</i> gaarne	liever	liefst.

Hoofdstuk III.

Samenstelling.

§ 65.

Door samenstelling verstaat men het middel om

nieuwe woorden te vormen, door twee woorden tot één woord te verbinden.

Aanm. Onder de samengestelde woorden brengen we ook de zoodanige, wier eerste lid bestaat uit eene partikel, als: *ant, be, ge, et, ont, oor, wan, ver*. Hoewel deze woordjes niet meer op zich zelve gangbaar zijn, dragen ze toch de kenmerken van hun vorige zelfstandigheid te duidelijk aan zich, om ze als afleidingslettergrepen te beschouwen.

De samenstelling is *eigenlijk* of *oneigenlijk*.

De samenstelling is eigenlijk 1) wanneer het eerste lid in zijnen stamvorm met het tweede lid verbonden is, 2) wanneer de twee leden zoo geheel en al als één woord worden beschouwd, dat ze in de vervoeging niet van één kunnen gescheiden worden. Het eerste geval heeft plaats bij samenstellingen, waarvan het laatste lid een naamwoord, het tweede bij zulke, waarvan het laatste lid een werkwoord is. Voorbeelden van eigenlijk samengestelde woorden der eerste soort zijn *land-man, konink-rijk, middel-weg, oefen-school*; van de tweede soort: *raad-plegen, hand-haven, misdoén, door-loópen*.

De samenstelling is oneigenlijk, 1) wanneer door eenen buigingsvorm van het eerste lid wordt uitgedrukt, in welke verhouding dit tot het tweede lid staat, bijv.: *lands-man, konings-kind, graven-kroon, kinderspeelgoed, achtens-waardig*; 2) wanneer de twee leden der samenstelling van elkâar kunnen gescheiden worden, bijv.: *lief-hebben, hoog-achten, over-gaan, mis-tasten*.

In de bovengenoemde eigenlijk samengestelde woorden staat *land, koning, middel, oefen* in den stamvorm, maar in de oneigenlijk samengestelde *lands-man, konings-kind* enz., wordt door den genitief enk. *lands, konings, graven, achtens*, en door den verouderden

genitief meerv. *kinder* (thans *kinderen*) aangeduid, in welke verhouding het eerste lid tot het tweede staat.

De eigenlijk samengestelde werkwoorden, bijv.: *raadplegen* enz., laten in de vervoeging geen scheiding der bestanddeelen toe, dus: *ik raadpleeg, raadpleegde, geraadpleegd; misdoe, misdeed, misdaan*. Daarentegen kunnen de twee leden der oneigenlijk samengestelde werkwoorden, als *liefhebben* enz., in de vervoeging wel gescheiden worden, dus: *ik heb lief, had lief, lief gehad; ik tast mis, mis getast*.

§ 66.

Samenstelling der naamwoorden.

Naamwoorden zijn of eigenlijk of oneigenlijk samengesteld. In sommige gevallen is het niet te onderscheiden, of de samenstelling eigenlijk dan wel oneigenlijk is, daar de genitief van een naamwoord zich dikwijls niet van den stamvorm des naamwoords onderscheidt; bijv.: *school-jeugd* kan zoowel eigenlijk als oneigenlijk zijn samengesteld, daar *school* zoowel een stamvorm als een genitief enk. wezen kan. In het algemeen is er geen verschil in vorm op te merken tusschen eigenlijke en oneigenlijke samenstelling, wanneer het eerste lid bestaat uit een vrouwelijk woord, dat niet alleen tegenwoordig, maar ook vroeger sterk werd verbogen. Daarentegen is er wel verschil op te merken, wanneer het eerste lid een vrouwelijk woord is, dat eertijds zwak werd verbogen, bijv.: *vrouwenbeeld*, want *vrouw* had vroeger in den gen. enk. *vrouwen*. Er zijn ook andere vrouwelijke woorden, die in oneigenlijke samenstelling het mannelijke genitiefteeken *s* aannemen; het zijn dezulke, die uitgaan op *-heid*

en *-t*, benevens *wereld* en soms *vrouw*, bijv.: *gelegenheids-gedicht*, *machts-ontwikkeling*, *werelds-gezindheid*, *vrouws-persoon*.

Voorts is er geen uitwendig onderscheid tusschen eigenlijke en oneigenlijke samenstelling, wanneer het eerste lid een verwantschapswoord op *-er*, als *vader*, *moeder*, *broeder*, *zuster* is, terwijl de gen. enk. dezer woorden zich voorheen niet door eene *s* kenmerkte. Dat echter *vader-vreugde*, *moeder-hart*, oneigenlijk zijn samengesteld, blijkt uit andere samenstellingen van *vreugde*, *hart*, bijv.: *jongens-vreugde*, *vrouwen-hart*.

Bij dit alles houde men in het oog, dat een woord alleen dan oneigenlijk kan samengesteld wezen, wanneer het eerste lid den zin heeft van eenen genitief, die het tweede lid nader bepaalt; bijv.: *gravenkroon* is „de kroon eens graven.” Staat het eerste lid niet in genitiefverhouding tot het tweede, dan is de samenstelling altijd eigenlijk. *Moederhart* is oneigenlijk samengesteld, daar *moeder* een genitief is, al blijkt dit eerst uit de vergelijking van andere dergelijke samenstellingen, maar in *moeder-maagd*, *moeder-land*, staat *moeder* niet in den zin van eenen genitief, en is dus de samenstelling eigenlijk.

§ 67.

Samenstellingen, waarvan het laatste lid een substantief is.

Van zulke samenstellingen kan het eerste lid wezen:

- I. een substantief, zoowel in den stamvorm, als in den genitief enk. of meerv.
- A. Voorbeelden van de eerste soort (eigenlijke samenstelling) zijn: *buur-man*, *droom-gezicht*, *koe-beest*, *rund-vee*, *veld-heer*, *huis-deur*. —

Er valt op te merken, dat bij deze soort van samengestelde woorden, het eerste lid zich soms in zijn vroegeren stamvorm vertoont, bijv.: in *dage-raad*, *pere-boom*, *nachte-gaal*, *bruide-gom*, *hage-doorn*, *hage-roos*.

- B. Voorbeelden van de tweede soort (oneigenlijke samenstelling) zijn: *mans-gewaad*, *vrouwen-kleed*, *konings-bloed*, *gods-dienst*, *vorsten-zoon*, *zwijns-hoofd*, *ossen-kop*. In deze is het eerste lid een gen. enk., daarentegen staat de gen. meerv. in *afgoden-dienst*, *menschen-moorder*, *dieren-plager*, *hoeden-maker*. De onzijdige woorden, die hun meervoud thans op *eren* maken, behouden als eerste lid eener oneigenlijke samenstelling den ouden genitiefvorm op *er*, dus: *blader-kroon*, *eier-struif*, *kinderkamer*, *kalver-markt*, *kleeder-maker*.
- II. een adjectief, bijv.: *vol-macht*, *euvel-daad*, *hoog-moed*, *groot-meester*, *jong-man*, *smal-deel*. Slechts schijubaar samengesteld zijn dezulke, welke den klemtoon op het substantief hebben, als: *hooge-school*, *wild-zwijn*, *nieuw-jaar*. Dat dergelijke woorden niet samengesteld zijn blijkt ook daaruit, dat men zegt en schrijft *het wilde zwijn*, (niet *het wildzwijn*), *het nieuwe jaar*.
- III. een telwoord, bijv.: *drie-tal*, *honderd-man*, *eerst-geboorte*.
- IV. een werkwoord, bijv.: *schrijf-tafel*, *ken-merk*, *slijp-steen*, *spreek-woord*, *eet-lust*, *leer-meester*, *spot-vogel*, *zwem-kunst*, *loop-jongen*, *dorsch-vloer*.
- V. eene partikel, bijv.: *op-geld*, *buiten-land*, *voor-deel*, *mede-mensch*, *bij-naam*, *toe-naam*.

Er zijn verscheidene partikels, die buiten de samenstelling niet voorkomen; het zijn: *ant*, *et*, *ge*, *on*, *oor*, *wan*.

ant, d. i. „tegen”, is over in *ant-woord*.

et geeft eene herhaling te kennen en is over in *et-groen* en *et-maal*.

ge drukt eene vereeniging uit, bijv. in *gezel*; substantieven met *ge* samengesteld, zijn meestal verzamelwoorden, bijv.: *ge-peupel*, *ge-loop*. Dikwijls wordt achter het grondwoord nog de afleidingsuitgang *te* gevoegd, bijv.: *ge-boomte*, *ge-sternte*, *ge-bergte*.

on dient om het tegenovergestelde van het stambegrip des substantiefs te kennen te geven, bijv.: *on-trouw*, *on-dienst*, *on-geluk*, *on-heil*. Vaak gaat *on* over in den zin van „slecht, ontaard,” bijv. in *on-dier*, *on-mensch*, *on-weder*, *on-kruid*.

oor beteekent „uit,” en geeft daarom ook een uitgangspunt te kennen, bijv.: *oor-konde*, *oor-deel*, *oor-zaak*, *oor-sprong*.

wan heeft den zin van „slecht, verkeerd, mismaakt;” bijv.: *wan-daad*, *wan-geluid*, *wan-hoop*, *wan-gedrag*, *wan-betaling*, *wan-orde*, *wan-trouwen*, *wan-gedrocht*.

§ 68.

Samenstellingen, waarvan het laatste lid een adjectief is.

Indien het laatste lid een adjectief is, kan het eerste wezen:

- I. een substantief; bijv.: *sneeuw-wit*, *gast-vrij*, *koning-zoet*, *ijzer-sterk*, *stok-oud*, *hulp-vaardig*.

Enkele adjectieven, als *rijk* en *waardig*, kunnen oneigenlijk samengesteld wezen met een substantief, en met een als substantief gebruikten infinitief; bijv.: *blader-rijk*, *wetens-waardig*, *achtens-waardig*. Oneigenlijk samengestelde woorden zijn ook de superlatieven, voorafgegaan door *aller*, als: *aller-liefst*, *aller-best*.

- II. een adjectief; bijv.: *donker-groen*, *doof-stom*.
- III. een werkwoord; bijv.: *speel-ziek*.
- IV. eene partikel; bijv.: *wel-zalig*, *door-nat*, *in-zoet*.

De partikel *on* heeft voor adjectieven dezelfde beteekenis als voor substantieven, en daarenboven die van „niet;” bijv.: *on-rein*, *on-zichtbaar*, *on-vergelijkelijk*.

Door voorvoeging van de partikel *ge* en de achtervoeging van den uitgang des verl. deelwoords, worden van substantieven adjectieven gevormd; bijv.: *ge-vleu-geld*, *ge-zind*, *ge-laarsd*. In dergelijke samenstellingen heeft *ge*, in verband met den deelwoordelijken uitgang, de beteekenis van „voorzien met.”

§ 69.

Samengestelde werkwoorden.

Het eerste lid van een samengesteld werkwoord kan wezen:

- I. een substantief. Met dit substantief kan een werkwoord eigenlijk samengesteld wezen; bijv.: *raad-plegen*, *rad-braken*, *zege-vieren*, *hand-haven*, *minne-koozen*.

Dergelijke samenstellingen zijn weinig in

getal. Oneigenlijk samengestelde werkwoorden zijn: *gade-slaan*, *waar-nemen*.

Bij de eigenlijk samengestelde komt het voorzetsel *te* voor het geheele woord te staan, bij de oneigenlijke tusschen het eerste en tweede lid; bijv.: *te handhaven*, maar *gade te slaan*.

- II. een adjectief; bijv.: *goed-keuren*, *hoog-achten*, *lief-hebben*, *schoon-maken*, *vól-houden*, *vól-maken*. Dergelijke samenstellingen zijn alle oneigenlijke, behalve die werkwoorden, met *vol* samengesteld, welke den klemtoon op de stamlettergreep des werkwoords hebben; bijv.: *vol-máken*, *vol-tóbiën*, *vol-doén*, *vol-bréngen*, *vol-trékken*.

- III. eene partikel. De partikels, waarmee een werkwoord kan samengesteld worden, verdeelt men in twee soorten, in *scheidbare* en *onscheidbare*.

Is een werkwoord met eene onscheidbare partikel samengesteld, dan heeft er eigenlijke samenstelling plaats; is de partikel daarentegen scheidbaar, dan is de samenstelling eene oneigenlijke. De samenstellingen der eerste soort hebben den klemtoon op het werkwoord, die der tweede soort op de partikel.

Er zijn enkele partikels, die niet anders dan onscheidbaar voorkomen, andere, welke zoowel scheidbaar als onscheidbaar zijn.

Onscheidbaar zijn de partikels *be*, *er*, *ge*, *her*, *ont*, *ver*. Zoowel scheidbaar als onscheidbaar zijn *door*, *mis*, *om*, *onder*, *over*, *voor*, *weder*. Alle overige bijwoorden van plaats en voorzetsels zijn scheidbaar, als: *af*, *bij*, *toe*, *na*, *heen*, enz.

§ 70.

Onscheidbare partikels.

be met een werkwoord verbonden heeft de beteekenis:

1. van „bij;” bijv.: *be-hooren, be-houden, be-rusten.*
2. van „aangaande, wegens, over;” bijv.: *be-vragen, be-schuldigen, be-spreken, be-weenen, be-handelen, be-denken, zich be-kommeren, be-sluiten*, (d. i. een besluit nemen).
3. van „om;” bijv.: *be-legeren, be-dekken, be-kleeden, be-zien, be-kransen, be-snoeien, be-slaan, be-sluiten* (d. i. rondom afsluiten).
4. van „op, tegen;” bijv.: *be-treden, be-schijnen, be-wandelen, be-varen, be-strijden, be-kampen.*
5. *be* heeft bij werkwoorden, die een „ontnemen” te kennen geven, eene beroovende kracht; bijv.: *be-nemen, be-rooven.*

er komt voor in *er-kennen, er-varen, er-barmen, er-langen.*

ge had eertijds de beteekenis van „samen, met,” doch deze beteekenis schemert nu slechts in zeer weinige met *ge* samengestelde werkwoorden nog door, bijv. in *ge-leiden*. Bij de meeste werkwoorden brengt *ge* geen merkbare wijziging in het stambegrip, zelfs wordt *ge* voor alle verl. deelwoorden gevoegd, behalve bij die werkwoorden, welke reeds met onscheidbare partikels zijn samengesteld.

her beteekent „op nieuw, weêr, terug;” bijv.: *her-kawwen, her-winnen, her-stellen, her-kennen, herdenken.*

ont duidt in het algemeen eene verwijdering uit een punt aan, en beteekent:

1. zooveel als „af, van, uit;” bijv.: *ont-houden, ont-nemen, ont-trekken, ont-raden, ont-rukken, ont-vangen, ont-komen, ont-loopen, ont-gaan, ont-springen, ont-spruiten, ont-slaan.*
 2. door voorvoeging van *ont* kunnen van naamwoorden werkwoorden gevormd worden, die beteekenen „ontdoen, berooven van datgene wat het naamwoord uitdrukt;” bijv.: *ont-wortelen, ont-hoofden, ont-eeren, ont-bolsteren, ont-lijven, ont-heiligen, ont-blooten, ont-eigenen, ont-moe-digen.*
- ver** heeft zeer uitéénloopende beteekenissen, dewijl drie woorden, die vroeger niet alleen in betekenis, maar ook in klank verschilden, thans tot één woord zijn samengesmolten.

Het eerste *ver* beteekent „voort, weg, henen;” bijv.: *ver-trekken, ver-bannen, ver-jagen, ver-stooten, ver-spreiden, ver-koopen.*

Het tweede *ver* geeft eene verplaatsing, eene verwisseling van de eene plaats met de andere te kennen; bijv.: *ver-leggen, ver-springen, ver-scheiden, ver-kleeden, ver-planten, ver-huizen, ver-loopen, zich ver-gissen, zich ver-spreken, ver-duitschen.*

Het derde *ver* heeft nagenoeg dezelfde beteekenissen als „uit,” hetwelk zowel het verlaten van een punt, als het bereiken van een eindpaal te kennen geeft, bijv. in *uitgaan*. Voorbeelden van werkwoorden, waarin *ver* deze beteekenissen van *uit* heeft, zijn: *ver-lossen, ver-zoenen, ver-schrikken, ver-vullen, ver-branden.*

Werkwoorden, afgeleid van substantieven en adjectieven, door achtervoeging van de werkwoordelijke uitgangen en door voorvoeging van

ver, beteekenen „iets tot datgene maken, wat door het substantief of adjectief wordt uitgedrukt;” bijv.: *ver-broederen*, *ver-kleinen*, *ver-grooten*, *ver-minderen*, *ver-zachten*, *ver-anderen*.

§ 71.

*Partikels, welke nu eens scheidbaar, dan eens
onscheidbaar zijn.*

Deze partikels zijn *door*, *mis*, *om*, *onder*, *over*, *voor*, *weder*.

door als scheidbare partikel drukt een „voortduren,” of een „van één scheiden,” of een „doorheen dringen,” uit; bijv.: *doór-werken*, *doór-rijden*; *doór-breken*, *doór-snijden*, *doór-zien*, *doór-komen*, *doór-voeren*, *doór-halen*.

door als onscheidbaar voorvoegsel heeft den zin van „door en door, van begin tot eind;” bijv.: *door-stéken*, *door-lézen*, *door-zoéken*, *door-lob-pen*, *door-zién*, *door-grónden*.

mis als scheidbare partikel, beteekent „niet juist, niet raak;” bijv.: *mis-gooien*, *mis-raden*, *mis-doen*, *mis-verstaan*, *mis-loopen*.

„ als onscheidbaar voorvoegsel, is „het tegenovergestelde van juist, geheel en al verkeerd, kwalijk;” bijv.: *mis-doén*, *mis-leíden*, *mis-rékenen*, *mis-máken*, *mis-bruúken*, *mis-hándelen*, *mis-kén-nen*, *mis-gúnnen*.

om als scheidbare partikel beduidt „omver,” of „om iets heen,” of „in het rond;” bijv.: *óm-werpen*, *óm-stooten*, *óm-leggen*, *óm-loopen*, *óm-doen*, *óm-kijken*, *óm-dwalen*, *óm-leiden*.

„ beteekent, wanneer het scheidbaar is, „rondom,

van alle kanten;" bijv.: *om-vátten*, *om-górden*, *om-ármen*, *om-ríngen*, *om-heínen*, *om-zoómen*.

onder, als scheidbaar voorvoegsel, behoudt zijne gewone beteekenis; als onscheidbaar voorvoegsel, geeft het aan het samengestelde woord eenen overdrachtelijken zin. Vergelijk bijv.: *óndergaan* met *onder-gáan*; *ónder-houden* met *onder-hoúden*.

In den zin van „onderling,” is *onder* altijd onscheidbaar; bijv.: *onder-hándelen*, *onder-scheíden*, *onder-zoéken*, *onder-vrágén*.

over, scheidbaar gebruikt, is zooveel als „overig;” bijv.: *óver-houden*, *óver-blijven*, *óver-leggen*, *óver-schieten*, *óver-winnen*; of „nog eens, op nieuw,” bijv.: *óver-zien*, *óver-werken*, *óver-schrijven*; of „overheen, van den eenen naar den anderen kant,” *óver-halen*, *óver-voeren*, *óver-brengen*, *óver-trekken*, *óver-loopen*.

over, als onscheidbaar voorvoegsel, heeft nagenoeg dezelfde beteekenis, doch het werkwoord krijgt meest een overdrachtelijken zin; bijv.: *over-dénken*, *over-tréden*, *over-trékken*, *over-hándigen*, *over-réden*. Voorts beteekent het onscheidbare *over* nog „bovenmatig, te veel;” bijv.: *over-loópen*, *over-voéren*, *zich over-éten*, *zich over-ijlen*, *zich over-haústen*.

weder heeft, indien het scheidbaar is, den zin van „andermaal, terug;” bijv.: *wéder-zien*, *wéder-vinden*.

Als onscheidbare partikel, beduidt het „tegen;” bijv.: *weder-staán*, *zich weder-hoúden*.

Hoofdstuk IV.

Over het geslacht der zelfstandige naamwoorden.

§ 72.

Bij de naamwoorden, hetzij stamwoorden, hetzij afgeleide, hetzij samengestelde, onderscheidt men drie geslachten, een mannelijk, een vrouwelijk en een onzijdig geslacht. Het verschil van geslacht wordt bij de substantieven deels door bepaalde uitgangen aangeduid, deels ook niet. Slechts bij een betrekkelijk klein aantal substantieven valt het verschil van geslacht in het oog, ook zonder dat dit door bepaalde uitgangen wordt aangeduid. Dit heeft namelijk bij die substantieven plaats, welke benamingen zijn van een levend wezen, hetzij mensch of dier, bij wie het verschil van geslacht duidelijk is voor het oog. Namen van kennelijk mannelijke levende wezens behooren tot het mannelijk, van kennelijk vrouwelijke wezens tot het vrouwelijk, van kennelijk onvolwassen en jonge wezens tot het onzijdig geslacht. Zoo is *man* mannelijk, *vrouw* vrouwelijk, *kind* onzijdig; *ram* is mannelijk, *ooi* vrouwelijk, *lam* onzijdig.

Het geslacht der zelfstandige naamwoorden, dat zich alleen in het taalgebruik en de uitgangen openbaart, heet het *grammatisch* geslacht.

Doorgaans komt het grammatisch geslacht met het natuurlijk geslacht overeen; doch er komen ook uitzonderingen voor. Bijv.: het natuurlijk geslacht van *wijf* is vrouwelijk, maar het grammatisch geslacht onzijdig. Alle verkleinwoorden zijn grammatisch van het onzijdig geslacht, hoewel ze natuurlijk tot elk van de drie geslachten behooren kunnen; bijv.: *mannetje*, *vrouwtje*, *kindje*.

Natuurlijk geslacht.

Gewoonlijk drukt men het natuurlijk geslacht uit bij menschen en huisdieren. De substantieven, welke tot benaming dienen van deze wezens, met onderscheiding van hun geslacht, zijn òf uit verschillende wortels ontstaan, òf door afleiding en samenstelling uit één en denzelfden wortel gevormd.

Uit verschillende wortels spruiten de volgende substantieven, welke dienen om wezens van dezelfde soort, maar van een verschillend geslacht, aan te duiden: *man* (m.), *vrouw* (v.), *kind* (o); *ram* (m.), *ooi* (v.), *lam* (o.), *stier* (m.), *koe* (v.), *kalf* (o); *hengst* (m.), *merrie* (v.), *veulen* (o.); *haan* (m.), *kip* of *hen* (v.), *kuiken* (o.). Bij de volgende paren ontbreekt een naam voor het derde geslacht: *bok* (m.) en *geit* (v.); *beer* (m.) en *zeug* (v.); *woerd* (m.) en *eend* (v.); *rekel* (m.) en *teef* (v.); *Heer* (*Mijnheer*) en *Vrouw* (*Mevrouw*).

Van éénen wortel, maar op verschillende wijze afgeleid, zijn: *haan* en *hen*; *kater* (m.) en *kat* (v.); *doffer* (m.) en *duif* (v.); *gente* (m.) en *gans* (v.); *neef* (m.) en *nicht* (v.).

Verder behooren hiertoe de woorden, welke door de achtervoegsels *es*, *in*, *ster*, een vrouwelijk wezen van een mannelijk onderscheiden; bijv.: *zondaar* en *zon- dares*; *koning* en *koningin*; *speler* en *speelster*; *beer* en *berin*; *leeuw* en *leeuwin*; *wolf* en *wolvin*.

Ter onderscheiding van dieren van verschillend geslacht bedient men zich eindelijk van samenstelling. Men verbindt dan het substantief, dat de geheele dier- soort aanduidt, met *mannetjes* en *wijfjes*; bijv.: *man- etjes-vink* en *wijfjes-vink*.

De geheele diersoort wordt dikwijls aangeduid door een woord, dat enkel een grammatisch geslacht, en wel het onzijdige, heeft. Bijv.: *het paard* of *het ros*, omvat zoowel *den hengst* als *de merrie* en *het veulen*; *het schaap* is de gemeenschappelijke naam voor *den ram*, *de ooi* en *het lam*; *het hert* voor *den reebok* en *de hinde*; *het rund* voor *den stier*, *de koe* en *het kalf*; *het hoen* voor *den haan* en *de hen*. *Mensch*, de gemeenschappelijke naam voor *man*, *vrouw* en *kind*, is mannelijk.

Bij dieren is de algemeene naam dikwijls ook de bijzondere naam, of van het mannetje, of van het wijfje; bijv.: *leeuw* (m.); *kat* (v.); *duif* (v.). Eerst door toevoeging van bepaalde uitgangen wordt het geslacht nader bepaald; bijv.: *leeuw-in*, *ka-ter*, *doff-er*.

Alle substantieven, die van een bepaald grammatisch geslacht zijn, maar zoowel mannetjes als wijfjes aanduiden, heeten *gelijkslachtige*; bijv.: *mensch* (m.); *hond* (m.); *kat* (v.).

Gemeenslachtig heeten daarentegen zulke substantieven, die tot meer dan één grammatisch geslacht kunnen behooren en zich richten naar het natuurlijk geslacht; bijv.: *echtgenoot* is mannelijk en vrouwelijk tevens; eerst dan, als bepaaldelijk de man alleen bedoeld wordt, krijgt *echtgenoot* uitsluitend het mannelijk geslacht, maar als bepaaldelijk de vrouw bedoeld wordt, is het uitsluitend vrouwelijk. In het eerste geval is de genitief *des echtgenoots*, in het tweede *der echtgenoot*. Zulke gemeenslachtige woorden zijn *dienstbode*, *speelnoot*; *erfgenaam*; *gemaal*, hoewel dit laatste voor het vrouwelijk geslacht ook den vorm *gemalin* aanneemt.

Aanm. Tegenwoordig trachten sommige schrijvers de dubbelzinnigheid van de gemeenslachtige woorden door het achtervoegsel *e* weg te nemen. Met *echtgenoot*, *erfgenaam*, willen

ze eenen man, met *echtgenoot*, *erfgename*, eene vrouw aanduiden. Dit hulpmiddel evenwel baat niets voor het meervoud en is in strijd met de spreektaal.

§ 74.

Grammatisch geslacht.

Voor het grammatisch geslacht der substantieven gelden als hoofdregels de volgende:

Mannelijk zijn:

1. De substantieven, welke, rechtstreeks van den wortel gevormd, beteekenen eene beweging, eene verrichting der zintuigen en des lichaams, in het algemeen een handeling of toestand, die zich uitwendig vertoont; bijv.: *sprong*, *slaap*, *drank*, (*eer*)*bied*, *schijn*, *stand*, *rid*, *gang*, *klank*, *stoot*, *lach*, *houw*, *slag*, *loop*, *zang*, enz.
2. De eenlettergrepige substantieven, die als stamwoorden van zwakke werkwoorden kunnen aangemerkt worden, en dezelfde bedrijvende kracht bezitten, als de onder 1) gekenschetste; bijv.: *droom*, *kus*, *druk*, *schroom*, *spot*, enz.
3. De woorden, afgeleid met aanhechting van *aard*; als: *dronkaard*, *wreedaard*, *veinsaurd*.
4. Diegene, welke afgeleid zijn met het eerste en tweede *-el*; als: *teugel*, *prikkel*, *gordel*, *vleugel*, *hevel*; *eikel*, *bundel*, *druppel*.
5. De afgeleide substantieven op *-aar*, *-enaar*, *-er*, *-ier*, *-enier*; als: *dienaar*, *geweldenaar*, *speler*, *zanger*, *dader*, *tuinier*, *koetsier*, *hovenier*, *kater*, *doffer*.
6. De substantieven, afgeleid met het tweede *-er*; als: *blaker*, *snuiter*, *kijker*.
7. De substantieven, afgeleid met het eerste *-ing*, en

met *-eling*, *-ling*, alsmede met *-ik*, *-erik*; bijv.: *koning*, *hemeling*, *jongeling*, *leerling*, *vuilik*, *botterik*.

8. De woorden, afgeleid met *-dom*, indien ze een bezit, een goed, een stand, een staat te kennen geven; als: *rijkdom*, *adeldom*, *vrijdom*, *wasdom*, *ouderdom*.

Vrouwelijk zijn:

1. De substantieven, die rechtstreeks van den wortel gevormd zijn, of die als stamwoorden van zwakke werkwoorden kunnen aangemerkt worden, in geval ze beteekenen „datgene wat verricht wordt,” of „eene gemoedsbeweging, een toestand, eene gesteldheid;” bijv.: *hulp*, *spraak*, *braak*, *spreuk*, *keus*, *teug*, *trouw*, *zorg*, *min*, *hoop*, *vrees*, *smart*. Al deze substantieven gingen eertijds uit op *-e*; ettelijke er van kunnen ook thans nog de *-e* aannemen; bijv.: *sprake*, *hope*, *vreeze*, *keuze*, enz. Andere substantieven laten slechts hoogst zeldzaam de sluitende *e* weg, als: *schande*, *waarde*, *zonde*, *schade*. Al deze woorden zijn vrouwelijk, behalve enkele persoonsnamen op *e*, welke tot de zwakke verbuiging behooren, als *bode*, en eenige andere stamwoorden.
2. De substantieven, afgeleid met *-de*, *-ste*, *-t*, *-te*, als: *liefde*, *kunst*, *winst*, *klacht*, *dracht*, *lengte*, *diepte*. Welke woorden op *st* en *t* niet vrouwelijk zijn, kan men alleen door het gebruik leeren.
3. De substantieven, afgeleid met *-ij*, *-erij*, *-ernij*, *-heid* en het tweede *-ing*, bijv.: *koopvaardij*, *spinnerij*, *slachterij*, *slavernij*, *breking*, *verzoeking*, *handeling*, *grootheid*, *zachtheid*.
4. De woorden op *-schap*, in geval ze eene gesteldheid, of eene verzameling van personen

of zaken te kennen geven; bijv.: *blijdschap*, *vriendschap*, *ridderschap*, *priesterschap*, *welenschap*, *nalatenschap*. In andere beteekenissen zijn de woorden op *-schap* onzijdig.

5. De substantieven op *-nis*, behalve *vonnis*. *Getuigenis* is mede vrouwelijk in den zin van „het afleggen van de verklaring eens getuigen,” doch onzijdig in den zin van „de afgelegde verklaring.”
6. De namen der letters en cijfers.

Onzijdig zijn:

1. Enkele rechtstreeks van den wortel gevormde substantieven, indien ze beteekenen „datgene wat door een handeling voortgebracht wordt,” bijv.: *schot*.
2. De meeste substantieven, afgeleid met *-sel*, als *schepsel*, *inlapsel*, *maaksel*.
3. De woorden op *-dom*, mits deze een gebied, eene waardigheid of eene verzameling uitdrukken; bijv. *hertogdom*, *vorstendom*, *pausdom*, *menschdom*, *christendom*, *heidendom*.
4. De woorden afgeleid met *-schap*, zoo deze een gebied, eene waardigheid te kennen geven; als: *graafschap*, *landschap*, *waterschap*, *koning-schap*, *priesterschap*.
5. De substantieven, gevormd door samenstelling van den stam eens werkwoords, met eene onscheidbare partikel; bijv.: *beleg*, *behoud*, *bereik*, *gehoor*, *gevoel*, *gebouw*, *geloop*, *onthaal*, *ontzet*, *verhoor*, *verzoek*, *verdrag*. Ook die substantieven, welke gevormd zijn door samenstelling van den stam eens werkwoords met *mis*, *onder*, *over*, mits deze partikels onscheidbaar zijn; bijv.: *misbruik*, *onderwijs*, *overleg*.
6. De namen van landen en plaatsen; bijv.: *het trotsche Venetië*; *het bergachtige Zwitserland*.

Uitgezonderd zijn *de Betuwe, de Veluwe, de Levant, de Oost, de West, de Krim*, welke vrouwelijk, en *den Helder, den Haag*, welke mannelijk zijn.

7. De verkleinwoorden.
8. Adjectieven, voornaamwoorden, bijwoorden en tusschenwerpsels, wanneer ze de beteekenis van een substantief aannemen; bijv.: *het goede, het schoone; het ik; het hier en het ginds; het heden; het hoe en waarom; het eeuwige ach en wee.*
9. De infinitieven.

§ 75.

Geslacht der samengestelde substantieven.

De samengestelde substantieven volgen het geslacht van het laatste lid der samenstelling. Dus zijn *veldheer, korenkooper*, mannelijk, *hoofdverdeeling, legerplaats*, vrouwelijk, *vaderland, staatsbelang*, onzijdig.

Eene uitzondering maken de substantieven, samengesteld uit den stam eens werkwoords met de scheidbare partikels *be, ge, ont, ver*, en de onscheidbaar gebruikte *mis, onder, over*. Zie bij de onzijdige woorden in § 74, onder 5.

Voorts zijn uitgezonderd de samenstellingen, die een persoon aanduiden; deze richten zich naar het natuurlijk geslacht; bijv.: *deugniet* (m.), *brekespel* (m. en v.); *jongmensch* (o.), als onvolwassen beschouwd.

Toevallige uitzonderingen zijn *oogenblik* (o.) *vrouwspersoon* (o.), *tijdstip* (o.) en *kerkhof* (o.).

Heden is verschenen :

H. HEMKES KZ.

Algebraïsch Rekenboek

voor de

SCHOLEN.

TEN DIENSTE VAN EERSTBEGINNENDEN.

1ste DEEL.

6de Druk *f* 1.—.

Idem 2de DEEL, 2de DRUK *f* 1.—.

De oplossingen der voorstellen voorkomende in beide deelen
zijn nog verkrijgbaar zoolang de voorraad strekt.

2 Deelen 90 cent.

F. LAGERWEY,

THEORETISCH EN PRACTISCH

LEERBOEK

der

Algebra of Stelkunst.

2 Deelen.

Prijs per Deel *f* 1.80.

De antwoorden per Deel 30 Cts.

J. G. W. POSTEL;

VRAAGSTUKKEN

over

DE VORMLEER

met 2 uitslaande Kaarten.

25 Cts.

Voor het lager onderwijs zijn heden verschenen :

H. HEMKES Kz., Onze Gemeente, Leesboekje voor de scholen	20 ct.
----- Onze Woonplaats. Een Leesboekje voor de middelste klasse, 6de druk.	20 ct.
----- Taal oefeningen hulp- en handboek,	12½ ct.
----- de Taalvriend. Een Lees- en Leerboekje. 4de druk	20 ct.

L. BRUINS.

De Tijd. Leesboekje, 4de druk.	17½ ct.
Natuur en Kunst, vervolg op de Tijd, 3de druk	17½ „
De beste vrienden, 3de druk.	15 „
De Spiegel.	17½ „

Dit laatste werkje is kort na de uitgave door de Maatschappij „Tot Nut van 't Algemeen” bekroond.

HANDLEIDING

BIJ HET ONDERWIJS DER

NEDERLANDSCHE TAAL,

DOOR

Dr. H. KERN.

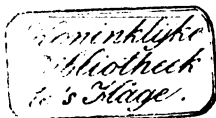
Derde druk,

HERZIEN EN MET DE SPELLING VAN HET WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE
TAAL IN OVEREENSTEMMING GEBRACHT

DOOR

J. A. VAN DIJK.

2de STUKJE.



KROMMENIE.

I. DE HAAN.

1864.

VOORREDE.

*Gelijk in het 1^{ste} stukje dezer Handleiding, heb ik mij ook in dit zooveel mogelijk op beknoptheid en bevattelijkheid toegelegd. In hoe-
ver mijne poging gelukt is, moge de ondervinding eenmaal uitwijzen.*

*Zoo de beperkte ruimte, welke door een leerboek als het mijne niet mocht overschreden worden, mij hier en daar noodzaakte om taalre-
gels, uit het gebruik van enkele goede schrijvers geput, te verwerpen
tegenover het gezag der spreektaal, dan schrijve men zulks niet toe
aan eigendunkelijkheid, maar aan den afkeer voor betoogen en rede-
neeren te ongelegener plaatse.*

Maastricht, Juli 1860.

DE SCHRIJVER.

VOORREDE TOT DE 2^{de} UITGAVE.

*De in deze uitgave aangebrachte wijzigingen bepalen zich hoofdza-
kelijk tot de vermindering van het aantal voorbeelden, daar mij uit
eigen ondervinding bij het onderwijs gebleken is, dat een te groot aan-
tal den leerling het van buiten leeren te lastig maakt.*

*Ik zou wel gewenscht hebben, dat ik bij deze uitgave de spelling
had kunnen invoeren, welke in het in bewerking zijnde Nederlandsche
Woordenboek zal gevolgd worden. Dewijl zulks echter voor deze uit-
gave onmogelijk was, ben ik genoodzaakt te wachten tot dat eene derde
uitgave mij hiertoe in de gelegenheid stelt.*

Londen, 20 Sept. 1862.

DE SCHRIJVER.

VOORREDE TOT DE 3^{de} UITGAVE.

Daar de schrijver zich thans te Benares bevindt, was het hem niet mogelijk bij deze derde uitgave zelf de spelling van zijn werkje met die van het Woordenboek der Nederlandsche taal in overeenstemming te brengen. De uitgever verzocht mij dit in zijne plaats te doen. In de overtuiging, dat ik er een nuttig werk mede zou verrichten, nam ik het voorstel aan, ofschoon ik mij de moeilijkheid niet ontveinzen mocht, aan het volgen eener nieuwe spelling verbonden. Het is toch heel iets anders met de regels bekend te wezen of ze geregeld in toepassing te brengen: onwillekeurig vervalt men weder tot hetgene men sedert jaren gewoon was.

Ik reken het mij echter tot een voorrecht te mogen verzekeren, dat het mij aan geene hulp ontbroken heeft, en dankbaar vermeld ik hier den naam van den schrijver van het „ontwerp der spelling” Dr. L. A. TE WINKEL, die zich wel de moeite heeft willen getroosten mij in het nazien der drukproeven behulpzaam te wezen en mij aangaande de wijzigingen, die het ontwerp bij de tweede uitgave ondergaan zal, de noodige inlichtingen te verschaffen.

Ik wist eerst niet hoe ik zou handelen met de spelling der menigvuldige voorbeelden, aan eenige onzer dichters en prozaschrijvers ontleend. Moest ik ook daarbij de spelling van het ontwerp volgen of, gelijk de heer KERN, de voorbeelden met de bijzondere spelling van elken schrijver teruggeven? In ieder ander geval zou ik het laatste verkozen hebben: niets is billijker, dan dat men een citaat geheel onveranderd teruggeeft. En toch kon ik dit, na zorgvuldige overweging, hier niet doen. Ik mocht niet uit het oog verliezen dat ik een werkje voor mij had, bestemd om bij het onderwijs der Nederlandsche taal gebruikt te worden, en daarin acht ik verschil in spelling zeer na-deelig voor de jeugdige lezers, welke door die verschillende schrijfwijzen, vooral als zij in hetzelfde leerboek voorkomen, geheel van den weg afraken. De citaten worden hier dan ook alleen aangehaald als voorbeelden van woordschikking; deze alleen komt voor rekening van de aangehaalde schrijvers. Mocht iemand hunner meenen dat ik mij te veel vrijheid heb aangematigd — mijne goede bedoeling moge mij tot verschooning strekken.

In den tekst heb ik geene belangrijke veranderingen gebracht: hier en daar heb ik getracht iets duidelijker te zeggen; enkele malen heb ik een voorbeeld, dat mij minder gelukkig toescheen, voor een ander en, zoo ik hoop althans, beter verruild.

Ik wensch hartelijk iets te hebben bijgedragen om het boekje van Dr. H. KERN, dat zoo veel voortreffelijks bevat, in bruikbaarheid te doen winnen.

Leiden, 15 Junij 1864.

J. A. VAN DIJK.

VIERDE BOEK.

LEER VAN DEN VOLZIN, OF SYNTAXIS.

INLEIDING.

De *syntaxis* leert de wetten kennen, volgens welke de woorden tot volzinnen, en de volzinnen weêr onderling verbonden worden.

§ 76.

Bestanddeelen van den volzin.

Elke volzin bevat noodzakelijk twee hoofdbestanddeelen, namelijk een gezegde aangaande een of ander onderwerp, en een onderwerp, waarvan iets gezegd wordt. Het eerste heet dan ook het *gezegde* of *predicaat*, het laatste het *onderwerp* of *subject*.

Het onderwerp kan in het gezegde opgesloten liggen; bijv. in den imperatief, als: *ga*; *hoor*.

Het gezegde kan bestaan uit een vorm des werkwoords; bijv.: *de zon rijst*; *leve de koning!* of ook uit een woord, dat eene of andere eigenschap te kennen geeft, dus een adjectief of substantief, hetwelk dan door een vorm van het werkwoord *wezen* of *zijn* met het onderwerp verbonden is; bijv.: *zij waren gelukkig*; *hij is koning*. Een gezegde van de eerste soort noemt men een *werkwoordelijk*, een van de tweede soort een *naamwoordelijk* gezegde.

De vorm van *zijn*, welke het naamwoordelijk gezegde met het onderwerp verbindt, heet het *koppelwoord*.

Behalve *wezen* of *zijn* bestaan er nog andere woorden, die een eigenschap-aanduidend naamwoord met het onderwerp verbinden, als: *worden*, *blijven*, *schijnen*, enz.

§ 77.

Eenvoudige en samengestelde volzinnen.

Een volzin is of eenvoudig of samengesteld. Eenvoudig is een zin, waarin de hoofdbestanddeelen slechts eenmaal voorkomen, of waarin bij hetzelfde subject twee of meer gezegden behooren, of waarin slechts één gezegde voor meer dan één subject geldt; bijv.: *de boom groeit; hij sliiep en droomde; Karel en Willem spelen.*

Samengesteld is een zin, wanneer twee of meer volzinnen tot één geheel verbonden zijn; bijv.: *ik wist, dat ge gekomen waart; hij vertrok, maar ik bleef.*

§ 78.

Uitbreiding van den volzin door bepalingen.

Een volzin wordt uitgebreid, als bij de noodzakelijke bestanddeelen er van, dus bij het gezegde of het onderwerp, nadere bepalingen gevoegd worden. De bepalingen kunnen van verschillenden aard wezen.

Bestaat het gezegde uit een werkwoord, dat eene handeling uitdrukt, dan kan er bijgevoegd zijn een voorwerp, waartoe de handeling zich uitstrekt; bijv.:

hij sloeg u; gedenk mijner. Dit voorwerp der handeling heet het *voorwerp* of *object* in den volzin.

Men kan de handeling ook nader bepalen door de plaats waar, of den tijd wanneer, of de wijze waarop ze voorvalt, mede aan te geven; bijv.: *hij komt daar; zigt ge thans gereed? de storm loeit hevig; liefelijk zongen van morgen de vogelen.*

Eene bepaling kan ook zóó wezen, dat ze niet de handeling betreft, maar dient om van het subject of van het substantief, dat als gezegde staat, eene kenmerkende eigenschap aan te geven. Zulk eene bepaling noemt men *attribuut*. Het attribuut kan zijn: 1) een adjectief, of ander bijvoegelijk gebruikt woord, dus een deelwoord, telwoord, of voornaamwoord; bijv.: *de heldere hemel betreft; de overwonnen vijand trok af; dit huis is schoon; Rembrand was een uitstekend schilder.* Het attribuut kan ook zijn: 2) een genitief; bijv.: *de kusten onzes lands zijn vlak; hij was de vriend der armen.* Ook 3) een substantief, door middel van een voorzetsel met het andere verbonden; bijv.: *de liefde tot het vaderland is heilig.* Eindelijk kan het attribuut bestaan: 4) uit een bijwoord; bijv.: *God hierboven is rechtvaardig.*

Als een of ander gezegde aangaande een onderwerp bij dit onderwerp ter nadere aanduiding zonder koppelwoord gevoegd wordt, dan heet dit eene *appositie* of *bijstelling*; bijv.: *Java, de parel onzer bezittingen in Azië, telt elf millioen bewoners; Alexander, koning van Macedonië, vernietigde het Perzische rijk.*

Een volzin kan, ook zonder toevoeging van bepalingen, uitgebreid zijn, wanneer één gezegde aan

meer dan één subject toekomt, of wanneer één subject meer dan één gezegde bij zich heeft; bijv.: *ruiters en voetknechten vloten; het meisje zweeg en weende.*

EERSTE AFDEELING.

Over den eenvoudigen volzin.

Hoofdstuk I.

Substantief en adjectief.

§ 79.

Over de getallen van het substantief.

Over het algemeen zijn de substantieven voor beide getallen vatbaar. Doch de aard van eenige substantieven en het taalgebruik beperken deze vatbaarheid. Er zijn substantieven, die uitsluitend in het enkelvoud, andere, die uitsluitend in het meervoud voorkomen, nog andere, die in het enkel- en meervoud eene verschillende beteekenis hebben.

De woorden, die alleen het enkelvoud toelaten, zijn:

1) De eigennamen van personen, steden, landen, rivieren, in geval ze slechts aan één voorwerp eigen zijn; als: *Alfred, Vlissingen, Italië, de Rijn.* Zoodra er meer voorwerpen van denzelfden naam bestaan, of zoodra een eigennaam dient tot aanduiding van eene soort, dus in de beteekenis van een gemeenzelfstandig naamwoord overgaat, is het meervoud noodzakelijk; bijv.: *de Trompen, de Stuarts, de Cicero's onzer eeuw.*

2) De substantieven, die eene stof te kennen geven, als: *bloed, goud, zilver, meel, zand, vleesch, zout, glas*. Doch zoo deze gebezigd worden om eene enkele soort of een enkel voorwerp eener stof aan te duiden, nemen ze soms het meervoud aan; bijv.: *glazen, zouten*. De meeste van deze zijn voor geen meervoud vatbaar; men zegt bijv. niet *melen*, maar *meelsoorten*.

3) De substantieven, die een toestand of werkzaamheid van het lichaam of den geest te kennen geven, als: *leven, honger, dorst, slaap, dood, vrees, haat, toorn, liefde, verstand, kunde*. Tot deze woorden, die een begrip in het afgetrokken (abstract begrip) te kennen geven, behoort ook de infinitief, als: *het lijden, het sterven, het vermogen*. Slechts dan, als zulke substantieven eene verscheidenheid van soorten of uitingen van hetzelfde begrip aanduiden, nemen ze het meervoud aan; bijv.: *levens* (d. i. levensverhalen), *vermogens, deugden, ongelukken*. Verscheidene er onder kunnen niet eens zóó gebruikt worden; men bezigt dan het meervoud van een verwant woord, bijv.: *kunde, kundigheden; gedrag, gedragingen; leer, leerstellingen; doel, doeleinden*.

Uitsluitend in het meervoud gebruikelijk zijn:

1) Substantieven, die twee of meer vereenigde personen aanduiden; als: *ouders, gelieven, gebroeders*. Om het enkelvoud uit te drukken, bezigt men: *vader of moeder; minnaar of minnares; broeder*.

2) Benamingen van zaken, welke in de voorstelling altijd in zeker aantal aanwezig zijn, als: *hersenen, pokken, mazelen, kosten en onkosten, zinnen* (enkelv. *zintuig*), *inkomsten, onlusten, ledematen* (enkelv. *lid*). Het enkelvoud der 5 laatstgemelde woorden heeft een

gansch andere beteekenis. Van *lieden* of *luiden* is het enkelvoud in onbruik geraakt; in zamenstellingen heeft het tot enkelvoud *-man*; als: *koopman*, *kooplieden*.

De eigennamen van bergen staan in het enkelvoud, als men zich den berg als alleenstaande voorstelt, bijv.: *de 'Brocken*, *de Vesuvius*. De namen van bergketens eischen meestal het meervoud, doch niet altijd; bijv.: *de Alpen*, *de Apennijnen*, doch ook *de Jura*, *de Himálaya*.

§ 80.

Adjectieven en andere rededeelen als substantieven gebezigd.

Adjectieven en andere rededeelen, zelfs geheele uitdrukkingen worden substantieven, wanneer ze een' persoon of eene zaak moeten te kennen geven.

Geeft een adjectief, zelfstandig gebruikt, een' persoon te kennen, dan staat het in het mannelijk of vrouwelijk geslacht; bijv. *een blinde*, *eene schoone*. Een zelfstandig adjectief, hetwelk een abstract begrip uitdrukt, is van het onzijdig geslacht; bijv. *het ware*, *het goede*, *het schoone*.

Tot het onzijdig geslacht behooren ook de overige rededeelen en uitdrukkingen, welke het karakter van een substantief aannemen; bijv.: *het ik*, *het zitten*, *het hoe en wanneer*, *het ach*, *het ken u zelven*.

§ 81.

Trappen van vergelijking.

De gewone comparatiefvorm op *-er* wordt gebezigd, als men de graden vergelijkt, waarin ééne en dezelfde

eigenschap aan een of meer subjecten toegekend wordt; daarentegen wordt de omschreven comparatief vereischt, waar men twee eigenschappen van één en hetzelfde subject met elkaar vergelijkt; bijv.: *Azië is grooter dan Afrika; hij is beter dan hij schijnt; maar: dit is meer vernuftig dan waar; deze knaap is meer vlijtig dan vlug.* Het gebruik van den omschreven comparatief en superlatief bij deelwoorden, welke geheel en al de beteekenis van een adjectief hebben aangenomen, is af te keuren, de eigenlijke deelwoorden daarentegen eischen de omschrijving. Dus: *een doeltreffender maatregel; de uitstekendste diensten; doch de meest uitstekende bergspitsen.*

Bij eene vergelijking tusschen twee voorwerpen bezigen we in het gezegde soms den superlatief, in plaats den comparatief; bijv.: *zijt gij ouder dan hij? wie is de oudste (niet de oudere) van u beiden?* Als attribuut staat het adjectief in dit geval ook in den superlatief, behalve wanneer men de twee onderdeelen, waaruit eene soort bestaat, tegen elkaar over stelt. Dus: *zijn oudste zoon* (al zijn er slechts twee zonen); doch: *hooger- en lager-huis; uwe meerderen en uwe minderen.*

De superlatief duidt zoowel den hoogsten trap eener hoedanigheid (*betrekkelijke superlatief*) als een' zeer hoogen trap (*volstrekte superlatief*) aan. Het gebruik van den superlatief in laatstgemelden zin is beperkt; doorgaans is in dit geval de versterking door *aller* noodzakelijk. Voorbeelden van den volstrekten superlatief zijn: *beste vriend! liefste jongen! dat is een alleraardigst spel. Een man van een, in zijn stand, allereerwaardigst voorkomen* (BREETS).

Er zijn verscheiden adjectieven, welke naar hun

aard geen trappen van vergelijking toelaten, dewijl ze voor geen verschil in graad vatbaar zijn; als: *dood*, *driehoekig*, *gouden*, *afwezig*, enz.

Hoofdstuk II.

Lidwoord.

§ 82.

- De bepalende lidwoorden (§ 28) dienen om aan te duiden, dat het zelfstandig naamwoord een bepaald voorwerp beteekent, d. i. een voorwerp, onderscheiden van alle andere van dezelfde soort. Bijv. het begrip *man* omvat een groot aantal voorwerpen; om nu een bepaald voorwerp van de soort „man” te doen uitkomen, bezigt men het lidwoord *de*, (*het*); bijv. *de man*, *dien ik ken*. Doelt men slechts op één voorwerp uit de menigte, en laat men in het midden, welk voorwerp dit is, dan bedient men zich van het onbepaalde *een*; bijv. *er was een koning*; *ik zie een man*. Waar nu van een begrip in het algemeen sprake is, en waar een voorwerp, ook zonder toevoeging van het lidwoord, duidelijk genoeg aangewezen is, blijft het lidwoord, als onnoodig, achterwege.

1) Dus is het lidwoord overbodig bij het aanspreken van een' persoon (in den *vocatief*), vermits de aangesprokene door zijn tegenwoordigheid genoegzaam wordt aangeduid; bijv.: *waarde vriend!* *o blijde dag!* *lieve vader!*

2) De eigennamen van personen, landen en steden missen insgelijks het lidwoord; doch er zijn enkele namen van landen en steden, welke het lidwoord voor

zich nemen; als: *de Krim, de Elzas, het Gooi, de Beluwe, de Willemstad, den Haag.*

Het lidwoord wordt nochtans bij de eigennamen gevoegd, zoodra deze door een attriboot nader bepaald worden; bijv.: *de eerwaardige en vernuftige Cats; het schoone Italië; het Amsterdam der 17^{de} eeuw; het Europa der vijfde eeuw* (BEETS).

Gaat een eigennaam in de beteekenis van een gemeen zelfstandig naamwoord over, dan is het lidwoord geheel op zijn plaats; bijv.: *de Demosthenes van den kansel; een Hercules in kracht; niet elk schilder is een Rubens.*

Volksnamen, en, zoo ze in het meervoud staan, ook geslachtsnamen worden ten opzichte van het lidwoord geheel als gemeen-zelfstandige naamwoorden beschouwd: ze nemen dan, als men alle, die tot het geslacht of volk behooren, wil aanduiden, het bepallende *de*, en als men een of ander voorwerp er onder wil aanduiden het onbepaalde *een* bij zich; bijv.: *de Grieken, de Oranjes, de Stuarts; een Griek, een Oranje, een Stuart.*

3) Titels en verwantschapswoorden nemen het lidwoord niet aan, wanneer ze door een eigennaam gevolgd worden; bijv.: *Koning Willem; Doctor N.; Hertog Ernst; Graaf Rudolf; Oom Adam; Broeder Hieronymus*; doch als ze niet door een eigennaam gevolgd worden, hebben zij het lidwoord, bijv.: *de Koning van Pruisen.* — De titels missen eveneens het lidwoord, zoo ze de appositie uitmaken; bijv.: *Willem III, Koning der Nederlanden; Lamoraal, Grave van Egmond.*

A a n m. Op den regel, dat titels, door een eigennaam gevolgd, het lidwoord missen, maakt

het woord *heer* eene uitzondering, want men zegt *de Heer N.* of ook wel *Mijnheer N.*, maar nooit *Heer N.*, wel in den vocatief *Heer Graaf!* Gebruikelijker is ook in dit laatste geval *Mijnheer de Graaf!*

4) Substantieven, die een toestand of eene hoedanigheid van lichaam of geest te kennen geven, kunnen het lidwoord ontberen, indien datgene, wat er van dien toestand of die hoedanigheid gezegd wordt, toepasselijk is op het begrip in het algemeen, niet alleen op bijzondere gevallen, waarin zij voorkomen; bijv.: *kennis is macht*; doch: *de kennis, die gij hebt opgedaan, is nog luttel*; ja, *zelfverwijt doet bitter zeer* (TOLLENS); *moed is niets anders dan bewustheid van vermogens, welke men heeft* (STIJL); *weerstand is billijk*; *wraak is onedel* (v. LENNEP); *nood breekt wet*.

Aanm. In het gebruiken of weglaten van het lidwoord bij gemelde woorden, laat onze taal, vooral in dichterlijken stijl, veel vrijheid.

5) Stofnamen, als *goud, zilver, lood, zout, vleesch*, enz. missen het lidwoord, wanneer van eene onbepaalde hoeveelheid der stof sprake is; bijv.: *goud en zilver is als slijk*. — *Alle dagen soep en vleesch, veel geld, goed bier* (CONSCIENCE). Slechts dan, als men eene bepaalde hoeveelheid der stof op het oog heeft, hetzij men dit door attributen en anderszins uitdrukt, of in de gedachte bepalingen bijvoegt, is het lidwoord van pas; bijv.: *het goud uit de mijnen van Peru*; *ware beschaafdheid is inderdaad het zout der samenleving* (STIJL).

6) Twee of meer substantieven, die op zich zelf

staande het bepalende lidwoord zouden vereischen, kunnen dit ontberen, indien ze door voegwoorden, als *en, of, noch* verbonden zijn, en indien men minder aan de voorwerpen afzonderlijk, dan wel aan de vereeniging denkt; bijv.: *de schepper van hemel en aarde; sommige heidenen aanbidden zon, maan en sterren; als hart en armen sterk zijn* (CONSCIENCE); *waar Maas en Waal te zamen vloeit* (TOLLENS); *noch Schei- noch Werktuigkunst kooft mijne kunst te baat* (BILDERDIJK).

7) Bij substantieven, die door een voorzetsel voorafgegaan worden en dienen tot aanduiding van plaats, tijd of wijze, gaat men met het aanwenden of weglaten des lidwoords zeer vrij te werk; bijv.: *te land en ter zee; over dag en bij nacht of 's nachts; met den lichte, bij het licht en bij lamplicht; te recht en ten onrechte; van wal steken, aan wal komen, aan land stappen; van oordeel, van gevoelen*. Vooral bij de voorzetsels *te* en *tot* heerscht in het gebruik van het lidwoord veel willekeur; bijv. men zegt even goed *tot staving van mijn gevoelen als ter staving; zoowel te zee als ter zee; te gronde en ten gronde*.

Er zijn ook gevallen, dat de uitlating van het lidwoord niet uit den aard der zaak voortvloeit, maar op een gevoel voor welluidendheid berust:

1) Wanneer een genitief het woord, waarvan hij afhangt; voorafgaat, blijft het lidwoord voor het laatste substantief achterwege; dus: *Rudolfs regeering = de regeering van Rudolf; 's lands zeden = de zeden des lands; der vaderen erfgoed = het erfgoed der vaderen*.

2) Voor twee of meer substantieven van hetzelfde geslacht, hetzelfde getal en denzelfden naamval wor-

den beide lidwoorden maar eens uitgedrukt; bijv.: *hij geniet de achting en liefde zijner medemenschen; ik waardeer den invloed en het belang eener goede opvoeding*. Zelfs baart de uitlating der lidwoorden geene zwaarigheid voor substantieven van verschillend geslacht of getal, mits de vormen des lidwoords in de verschillende geslachten gelijkkluidend zijn; bijv.: *de macht en invloed; eene naauwkeurige optelling van de deugden en gebreken onzer voorouderen* (STIJL); *de rentmeester, schout, schenker kok, molenaar, en verdere dienaars van het kasteel* (v. LIENNEP); *het treurige lot der gevangene mannen, vrouwen en kinderen*. De herhaling van het lidwoord kan evenwel noodig wezen ter vermindering van dubbelzinnigheid; men bedoelt iets anders met: *ik heb een krachtig en een sierlijk redenaar gehoord*, dan met: *ik heb een krachtig en sierlijk redenaar gehoord*; iets anders is: *zij noodigen den huisvriend en den buurman*, dan: *den huisvriend en buurman*.

Buitendien is de herhaling van het lidwoord niet ongewoon, waar men met nadruk wil spreken; bijv.: *hij was de schranderste, de braafste en de ongelukkigste man van zijnen tijd* (STIJL).

Alleen in dichterlijken en lossen stijl is de uitlating geoorloofd van het bepalend lidwoord voor een eigennaam, welke van een adjectief vergezeld is; bijv.: *schoone Alexis zat gevangen* (BIJL.); *gluiperige Willem werd boos* (BEETS).

Hoofdstuk III.

Voornaamwoord.

§ 83.

De voornaamwoorden zijn naar hun aard deels zelfstandig, deels bijvoegelijk.

Van de eerste soort zijn de persoonlijke, de onbepaalde en meestal de betrekkelijke; de overige kunnen zoowel zelfstandig als bijvoegelijk voorkomen.

§ 84.

Persoonlijk voornaamwoord.

De persoonlijke voornaamwoorden in het meervoud, *wij*, *gij*, *zij*, worden soms, in de spreektaal zelfs dikwijls, met het substantief *lieden*, *lie* of *lui* verbonden. Bij den 1^{sten} pers. is dit enkel in zwang voor den nominatief *wijlieden* of *wijlui*; bij den 3^{den} insgelijks voor den nom. *zijlieden* of *zijlui* en den bijkans verouderden genitief *haarlui*. Bij den 2^{den} pers. gaat de bijvoeging van *lieden* door alle naamvalen, en is die zelfs onmisbaar, waar men uitdrukkelijk eene meerderheid van personen aan wil duiden; bijv.: *vrede zij met ulieden!*

Het meervoudige *gij* werd voorheen uit beleefdheid gebezigd in het aanspreken, en heeft het eigenlijke enkelvoudige *du* geheel verdrongen, behalve in eenige tongvallen onzer taal. *Jij*, *je* en *jou*, *je*, hoewel niet anders dan gewestelijke vormen voor *gij*, *ge* en *u*, en voorheen evenzeer uit beleefdheid tegen één persoon gebezigd, klinken tegenwoordig gemeenzaam, en tegen personen van hooger rang of tegen vreemden zelfs onbeleefd. Wil men beleefd spreken tegen iemand,

met wien men niet op vertrouwelijken voet omgaat, dan zegt men *U*, en in het schrijven ook *UwEdele*. In het beleefd aanspreken van meer dan één persoon, bedient men zich van de titels; als: *de Heeren*, *de Dames*. Zie § 22.

In kanselarijstijl zegt een hooggeplaatst persoon, van zich zelve sprekende, *wij*; bijv.: *wij*, *Willem*, *Koning der Nederlanden*.

Het voornaamwoord van den 3^{den} pers. is *hij*, *zij*, *het*, meerv. *zij*. Wanneer deze niet op personen, maar op zaken wijzen, verkiezen veel schrijvers, boven *hij* en *zij*; het aanwijzende *dezelve* in alle naamvallen. *Het* is onvatbaar een voorzetsel voor zich te nemen, en maakt dan, voornamelijk in den accusatief, plaats voor *hetzelve*; dus niet *van het*, *bij het*, maar *van*, *bij hetzelve*; bijv.: *in den edelen wedstrijd, waarin het gemis des lauwers mij minder grieven zou, dan het verwijt van denzelven niet begeerd te hebben* (V. D. PALM); *nadat hij zich jegens het gezelschap verontschuldigd had, van eenen gast bij hetzelve te hebben ingeleid* (V. LENNEP).

In het spreken en dichten is men minder afkeurig van *hij* en *zij* op eene zaak te laten slaan, en zoo men deze voornaamwoorden wil vermijden, neemt men zijne toevlucht tot het aanwijzende *die*. Voor den accusatief, welke van een voorzetsel afhangt, verkiest men de omschrijving door middel van bijwoorden van plaats; dus worden: *van*, *aan*, *voor*, *bij hem*, *haar*, *hen* enz., vervangen door *daarvan*, *daaraan*, *daarvoor*, *daarbij* of *ervan* enz. Evenzoo voor *van het*, *na*, *achter het* enz., *ervan* of *daarvan*, *erna* of *daarna* enz. Het voornaamwoord *die*, het persoonlijk voornaamwoord *zelve*, en de omschrijvingen met

behulp van bijwoorden zijn in alle soorten van stijl te verkiezen boven *dezelve*, *hetzelve*; bijv.: *in deze tweede vergadering, hoedanig zij ook afliep, zou zekerlijk een algemeen Bestuur worden verkozen* (V. D. PALM); *ik hou hem vast, dien heiligen zieleband; geen tand des tijds, geen noodlot zal hem slaken* (TOLLENS); *redt u over de plank en trekt die achter u weg* (V. LENNEP); *haar hoog voorhoofd ging over in een eenigszins gebogen neus, en maakte daarmee de schoonst mogelijke lijn* (BEETS). Over de verschillende wijzen, om den genitief der persoonlijke voornaamwoorden uit te drukken, zie men de volgende §.

Als de persoon of zaak, waartoe de handeling zich uitstrekt, dezelfde is als de persoon of zaak, waarvan de handeling uitgaat, en door een voornaamwoord wordt aangewezen, dan heet dit voornaamwoord *reflexief* of *terugwerkend*.

De 1^{ste} en 2^{de} pers. hebben geen bijzonderen vorm, wanneer ze als reflexieve voornaamwoorden staan. Wel is er een afzonderlijk reflexief voor den 3^{den} pers., namelijk *zich*; bijv.: *hij schaamt zich; zij geeft zich moeite; het kind wast zich; ze maken zich bekend*. Bij het beleefde *U* geeft men de voorkeur aan een naamval van *gij* boven *zich*: *U heeft u vergist*. — *U heeft zich vergist*, is echter niet ongebruikelijk.

Zoo de handeling wederkeerig is, d. i. zoo verschillende personen elkander onderling tot het voorwerp der handeling maken, bezigt men *elkander*, *elk-aár* of *malkander*, *malkaár*, woordkoppelingen, die „de een den ander” beteekenen.

Alle persoonlijke voornaamwoorden kunnen versterkt worden door het voornaamwoord *zelf*.

§ 85.

Bezittelijk voornaamwoord.

Alle bezittelijke voornaamwoorden drukken zoowel het getal van den bezitter, het *subjectief* getal, uit, als het geslacht en het getal van het bezetene voorwerp, het *objectief* getal en geslacht. Het bezittelijk voornaamwoord van den 3^{den} pers. drukt tevens het geslacht van den bezitter uit.

A a n m. Het gebruik van *hun* voor het mannelijk en van *haar* voor het vrouwelijk (subjectief) geslacht is van latere dagteekening en wordt, ook door de keurigste schrijvers dezer eeuw, niet altijd gevolgd; bijv.: *Mijne ontaarde kinderen hebben hare moeder mishandeld* (v. D. PALM); *hier ziet men teedere moeders, die hun kroost aan God komen wijden* (v. D. PALM); *of wel ik bracht hem midden in de bloemen; en leerde hem ze bij hun namen noemen* (v. BEERS); *andere plaatsen, wier tegenwoordig bestaan even onzeker is als hun naam* (VAN LENNEP).

De voornaamwoorden *zijn*, *haar* (*heur*), *hun*, wijzen niet alleen terug op het subject van den zin, maar ook op andere bezitters; bijv.: *zij verhaalde mij van Suzette's onvergelykelijke gehechtheid aan haar* (d. i. Suzette's) *moeder; van hare voorbeeldeloze werkzaamheid* (BEETS); *intusschen was de grijsaard bezig met het aengezicht des jongelings en zijne polsen te wasschen* (CONSC.).

Waar dubbelzinnigheid zou ontstaan, worden *zijn*, *haar*, *hun* vervangen door de genitieven van het aanwijzend voorn. *die*, namelijk *diens*, of ook wel door *deszelfs*, *derzelver*, welke laatste thans evenwel voor stijf gehouden worden; bijv.: *de koning*

reed met zijnen broeder en diens gemalin of deszelfs gemalin.

Is een bezitter van den 3^{den} pers. eene zaak, dan kan het bezittel. voorn. insgelijks door den genitief van *dezelve* uitgedrukt worden, bijv.: *de geschiedenis der bijzondere provinciën, voor derzelver vereeniging* (STIJL); doch ook: *Rusland evenwel had zijne onafhankelijkheid behouden* (V. D. PALM); — *De wind houdt zynen adem op; de kleine kruiden sluiten hunne bloemkelken en bladen toe* (CONSC.). — *Met klem en kracht Weérstaat ge de ondeugd en haar magt* (TOLLENS.) Het bezittel. voorn. kan men ook omschrijven met het bijwoord *daar (er) van*; bijv.: *'s mans gelaat was juist niet hoog fatsoenlijk, maar de uitdrukking er van was bijzonder vroolijk* (BEETS). Over het algemeen is de omschrijving van het bezittelijk voornaamwoord door middel van den genitief van een persoonlijk voornaamwoord niet ongewoon; daaruit laat zich dan ook verklaren, dat als bijstellingen van een bezittelijk voornaamwoord de genitieven *aller* en *beider* kunnen voorkomen; bijv.: *hun* (voor *hunner*) *aller wensch*; *ons* (voor *onzer*) *beider geluk*. Er valt op te merken, dat in deze verbinding het voornaamwoord onverbogen blijft en *onze* altijd overgaat in *ons*, als: *ons beider begeerte*.

In de spreektaal en in lossen stijl worden de bezittelijke voornaamwoorden zeer vaak achter een substantief gezet om eene genitiefverhouding uit te drukken, bijv.: *mijn broeder zijn vrouw* = *mijns broeders vrouw*, of *mijn broeders vrouw; die vrouw haar man*.

In zulke uitdrukkingen bezigt men in het spreken in den zin van *hun* ook *der (er)*, eigenlijk den genitief meervoud van *die, dat*; in den zin van het en-

kelv. *haar*, insgelijks *der (er)*, hetwelk in dit geval de vrouwelijke genitief enkelv. van *die, dat* is; bijv.: *die menschen der meening; die vrouw der kind; ze draaiden het (armpje) driemaal over de lui der hoofd om* (BEETS).

§ 86.

Aanwijzend voornaamwoord.

Van de aanwijzende voornaamwoorden wijst *deze, dit* op een voorwerp in de nabijheid van den spreker; *die, dat* op een voorwerp in de verte, ingeval het in verbinding staat met *deze, dit* en met klem wordt uitgesproken. In andere gevallen wijst *die, dat* in het algemeen een voorwerp in de ruimte aan, zonder uitdrukkelijk de nabijheid of verte aan te geven. Daarom kan het in enkele gevallen ook de plaats innemen van een persoonlijk voornaamwoord; zie § 84 en 85. *Gene* wijst op een voorwerp aan de tegenovergestelde zijde van *die*, waar zich de spreker bevindt; bijv.: *aan gene zijde van het water. Gene*, zelfstandig gebruikt, vormt eene tegenstelling tot *deze (dezen)*; bijv.: *deze (dezen) zeggen ja, gene (genen) neen.*

Eigenaardig is het gebruik van *die, dat* in de gemeenzame taal en in volksliedjes. Bestaat namelijk het subject van een' volzin uit een substantief, vooral een' eigennaam, dan voegt men het gemelde voornaamwoord achter het subject; bijv.: *Jan die sloeg Willem en Willem die sloeg Jan; — Maar vreugd en zingen, die kunnen zijn kommer en smart niet verdringen.*

Worden de aanwijzende voornaamwoorden zóó aangewend, dat ze niet op zich zelf, maar eerst in verband met een bijgevoegden of in de gedachten aan te vullen volzin, een voorwerp bepaald aanwijzen, dan heeten ze *determinatieven*. Als determinatieven bezit onze taal, behalve *die*, *dat*, ook *diegene* (*degene*), *datgene*; in het mannel. en vrouwel. gelden als zoodanig ook de persoonlijke voornaamwoorden *hij*, *zij*, in het meerv. *zij*. Deze staan alle voor een relatiefzin; voor een genitief staat als determinatief altoos *die*, *dat*; bijv.: *Zeg hij 't mij, die 't beter weet!* (TOLLENS); — *Dit wisten de wijsste en beste dergenen, die onze herstelling voorbereidden* (V. D. PALM); — *Met ongelijk gevolg speelden diegenen, die na hem kwamen* (V. LENNEP); — *Zijne eigen verklaring en die zijner getuigen*.

A a n m. 1) Om eene onaangename herhaling van denzelfden klank te vermijden, pleegt men op het determinatief *die* het betrekkelijk voornaamwoord *welke*, - en op *dat* het betrekkelijke *wat* of *hetwelk* te laten volgen. Dus: *die, welke u groette; dat, wat of hetwelk hem beviel*.

A a n m. 2) De voornaamwoorden *die*, *wie*, *wat*, kunnen op zich zelf hetzelfde uitdrukken als de determinatieven met het volgende betrekkelijk voornaamwoord. Zoo beteekent *die* hetzelfde als *hij* of *diegene*, *welke*; en *wat* hetzelfde als *alles* of *datgene*, *wat*; *hetgeen* beteekent *dat* of *datgene*, *hetwelk*.

Een ander determinatief is *dezelfde*, *hetzelfde*, waarvoor in kanselarijstijl ook nog *dezelve*, *hetzelve* niet ongewoon is. Gewoonlijk echter vervangt *dezelve* het persoonlijk voornaamwoord van den 3^{den} pers., zoo als in § 84 geleerd is.

Voorts behoort tot de determinatieve voornaamwoorden *zulk*, hetwelk bijvoegelijk gebruikt wordt; alleen in het meervoud kan het zelfstandig staan, mits voorafgegaan door het bepalend lidwoord; zelfstandig staat ook *zulks*; bijv.: *zulk eene vrouw*; *zulke beginselen*; *dezulken, die hierom spotten*; *zulks was te verwachten*. In stede van *zulk een*, *zulks*, is zeer gebruikelijk *zoo een*, *zoo iets*. *Zulks* kan terugwijzen op den inhoud van een geheelen volzin, en heeft dan den zin van *dit*; bijv.: *deze jonge hertog verzuimde niets, om zich bemind te maken; maar zulks geschiedde uit heimelijke oogmerken* (STIJL).

§ 87.

Vragend voornaamwoord.

Van deze is *wie*, *wat* een zelfstandig, *welke* een bijvoegelijk woord.

Het mannel. en vrouwel. *wie* verbindt zich met een substantief, dat in den genitief staat of geregeerd wordt door de voorzetsels *van* en *onder*; bijv.: *wie onzer*, of *van ons*, of *onder ons weet dit?* Het onzijdige *wat* kan van een adjectief gevolgd zijn en eischt dan bepaaldelijk den sterken genitief enkelv. in het onzijdig geslacht; bijv.: *wat belangrijks hebt ge me te zeggen?* *Wat* kan in een uitroep ook van een substantief in den genitief meerv. vergezeld zijn, doch heeft dan de beteekenis van „welke” of „hoeveel,” vooral in verband met *al*; bijv.: *Wat al wonderen, in weinige weken gebeurd* (v. D. PALM); — *Wat durft gij wanen hier te weten En tot wat diepten dringt gij door?* (TOLLENS). Wordt bij *wat* een onverbogen substan-

tief in het enkelvoud gevoegd, dan gaat het over in den bijvoegelijken zin van *welke*; bijv.: *o Zie, wat gewemel, en hoor, wat geraas! Wat vreugd zich weêr vrij te gevoelen!* (v. BEERS).

De uitdrukking *wat voor een, wat voor*, met daaropvolgend substantief, staat gelijk met *welk een, welke* of *hoedanig*; bijv.: *wat voor brood hebt ge het liefst? — wat voor een man is uw vriend? — wat voor tijdingen brengt ge?*

Aanm. *Wat* kan door een of meer woorden van *voor* gescheiden wezen; bijv.: *wat is dat voor een leven? — wat doet ge toch voor vragen?* (v. BEERS).

Wat een, in een uitroep met daaropvolgend substantief in het enkelv., beteekent „hoe groot een,” met een substantief in het meervoud „hoeveel”; bijv.: *och Heer, wat eene vreugd u hier te zien* (CONSC.); — *wat een menschen!*

Welke, welk is altijd bijvoegelijk. Het onderscheid in het mannelijk tusschen *welk* en *welke* is dit, dat het eerste naar de hoedanigheid vraagt, het tweede naar de plaats, die een voorwerp onder een aantal van dezelfde soort inneemt. Dus: *welk vriend is dat?* is „hoedanig een, wat voor een,” doch *welke vriend is gekomen?* is „wie van de vrienden.”

Welk, gevolgd van het onbepaalde lidwoord, heeft den zin van „hoe groot”; bijv.: *Welk een indruk deze vertooning maakte, is nauwelijks te beschrijven* (v. D. PALM).

Een ander vragend voornaamwoord, dat altijd bijvoegelijk gebruikt wordt, is *hoedanig*; bijv.: *hoedanig een man; hoedanige werken.*

§ 88.

Onbepaald voornaamwoord.

De onbepaalde voornaamwoorden staan alle zelfstandig; wanneer ze een naamwoord bij zich hebben, vereischen ze den eigenlijken of omschreven genitief. Bij *iets* en *niets* bestaat een adjectief in den sterken genitief van het onzijdig geslacht; bijv.: *iets goeds*; *niets deftigs*. Ook *wat*, als onbepaald voornaamwoord gebezigd, kan een adjectief in den genitief enkelv. bij zich nemen, *wat vroolijks*, en een substantief in den gen. meerv., als: *hij verkocht wat boomen*. Doch een substantief in het enkelvoud staat achter *wat* gewoonlijk onverbogen, d. i. als bijstelling; bijv.: *geeft me wat zout*.

Iemand en *niemand* laten zoowel den eigenlijken als den omschreven genitief toe; bijv.: *niemand mijner vrienden* of *van mijne vrienden*; *niemand onzer* of *van ons*. Behalve het voorzetsel *van* is ook *onder* niet ongewoon: *iemand*, *niemand onder ons*.

Aanm. In eenige weinige zegswijzen, volgt op *iemand* en *niemand* een adjectief in den genitief enkelv.; als: *iemand vreemds*; *niemand anders*.

De telwoorden *een* en *geen* zijn als onbepaalde voornaamwoorden te beschouwen, indien ze in beteekenis met *iemand* en *niemand* gelijk staan; bijv.: *eén der gasten*; *geen van de heeren*.

Het woord *men* kan alleen als subject, als nominatief, voorkomen.

Als bijvoegelijk onbepaald voornaamwoord zou men

zeker, kunnen beschouwen; bijv.: *zeker (een zeker) koning had twee dochters.*

§ 89.

Betrekkelijk voornaamwoord.

Aangaande de verbuiging der betrekkelijke voornaamwoorden, en de wijze, waarop ze elkaâr aanvullen, zie § 27. In den accusatief, die afhangt van een voorzetsel, alsmede in den genitief en datief, worden thans uitsluitend vormen van *wie* of *welke*, nooit van *die*, genomen, hetzij het voornaamwoord terugwijst op een persoon, bijv.: *de man, met wien of welken ik sprak; de vrouw, van wie of welke hij dit vernam*; hetzij het voornaamwoord terugwijst op eene zaak, bijv.: *Lodewijk XIV bragt op zijnen naam eenen uitersten wil te voorschijn, wiens echtheid zeer verdacht gehouden werd* (STIJL). Liefst echter laat men op zaken *welke* slaan. In plaats van *wiens*, *wier* en *van, aan, met, bij wien, wie, wat*, bedient men zich ook van het bijwoord *waar*, gevolgd door het voorzetsel; bijv.: *de zaak, van welke of waarvan ik sprak*. Deze omschrijving door middel van een bijwoord is zelfs volstrekt niet ongewoon daar, waar het betrekkelijk voornaamwoord op een persoon terugwijst; bijv.: *de Portugeezen als bondgenooten aan te merken, waarvan men niets te vreezen had* (STIJL); — *En zij wedijverde in het bruin met het blonde Saartje, waarnaast zij gezeten was* (BEETS).

Wat, het onzijdige van *wie*, kan slaan op zelfstandig gebruikte adjectieven, voorafgegaan van het lidwoord *het*, en op het aanwijzende *dat*; bijv.: *Het*

goede wat ge doet, zal vroeg of laat vruchten dragen; dat, wat ik weet, zal ik u zeggen.

Wie, wat hebben eene volledige verbuiging, als ze den zin hebben van *alwie, alwat*; bijv.: *Hij zal wie struiklen nog verschoonen* (TOLLENS); — *Wat nog gespaard is, blijv' gespaard* (dez.).

Hetgeen (hetgene) is zooveel als *dat, wat*, en heeft nooit betrekking op een bepaald genoemd voorwerp, hetzij persoon, hetzij zaak, maar op een geheelen zin of op het determinatieve *dat*.

Volgt het betrekkelijk voornaamwoord onmiddellijk op het als determinatief gebezigde *die, dat*, dan vermijdt men de herhaling van hetzelfde woord en neemt *welke*; bijv.: *die, welke dit meenen*.

Hoofdstuk IV.

Geslacht en getal der naamwoorden.

§ 90.

De adjectieven en die voornaamwoorden, welke het geslacht uitdrukken, moeten in geslacht en getal overeenkomen met het subject, waarop ze betrekking hebben.

Op dezen regel komen de volgende uitzonderingen voor:

1) Wanneer de voornaamwoorden in het onzijdig geslacht *het, dit, dat*, als subject staan, kunnen ze door het koppelwoord verbonden zijn met een gezegde, hetwelk uit een mannelijk of vrouwelijk substantief of voornaamwoord bestaat. Dit naamwoordelijk gezegde kan

zoowel in het enkelvoud, als in het meervoud staan; in het laatste geval komt het koppelende werkwoord niet met subject in getal overeen, maar met het gezegde; bijv.: *het is eene bekende zaak; dit is mijn broeder; dat is eene uitzondering; dit zijn mijne meeningen.*

2) Omgekeerd kan het onzijdige *het, dit, dat*, als gezegde, door een koppelwoord verbonden zijn met een subject, hetwelk uit een mannelijk of vrouwelijk substantief, of zelfstandig voornaamwoord bestaat. Dit gebeurt, als *het, dit, dat*, als determinatieven door een bijgevoegden relatiefzin nader bepaald worden, of als ze terugwijzen op een adjectief of een hoedanigheid-aanduidend substantief. Bijv.: *Deze vrouw was het, die mij gered heeft. — Wie is de vader? Hij is het. — Zijt gij te vreden? Dat ben ik. — Zijt ge wel zeker hiervan? Ja, ik ben het.*

Aanm. In plaats van gemelde woordvoeging, waarbij *het* in verband met een onmiddellijk daaropvolgenden relatiefzin het gezegde uitmaakt, bijv.: *Maar hij is het niet, over wien ik spreken wilde* (v. LENNEP), vindt men soms de omgekeerde woordvoeging, waarbij *het* tot subject en het eigenlijk subject tot gezegde gemaakt wordt; bijv.: *het is deze man, over wien ik spreken wilde.* Van deze beide woordvoegingen is de spreektaal afkeerig. Men zegt: *over dezen man wilde ik spreken.*

3) Bestaat het gezegde uit een substantief, dan behoort het noch in geslacht, noch in getal met het subject overeen te komen, tenzij het een substantief is, dat het natuurlijk geslacht door bijzondere vormen vermag uit te drukken; bijv.: *de Zweden zijn een heldhaftig volk; deze vrouw is een toonbeeld van trouw; de beer is een gevaarlijk dier; daarentegen: Sappho was eene Grieksche dichteres.*

Bij woorden, wier natuurlijk geslacht afwijkt van het taalkundig geslacht, als: *wijf*, *wacht*, en alle verkleinwoordjes, die een mannelijken of vrouwelijken persoon aanduiden, richt zich het persoonlijk en bezittelijk voornaamwoord naar het natuurlijk geslacht; bijv.: *het meisje verloor reeds vroeg haren vader*; — *Houdt Pauwken van myn lyf, dat hy my niet stoote!* (CONSC.).

Daarentegen richt zich in zoodanig geval het betrekkelijk voornaamwoord naar het taalkundig geslacht van het naamwoord, waarop het betrekking heeft. Dus: *het meisje, dat hij kent; het wijf, hetwelk mij al bedelende vervolgde*. Alleen dan, wanneer het slaat op een vrouwelijken eigennaam in den verkleiningsvorm, richt het zich naar het natuurlijk geslacht; bijv.: *Kaatje, die ge laatst ontmoet hebt*. Bij verkleinwoordjes van mannelijke eigennamen is zoowel een mannelijk als een onzijdig betrekkelijk voornaamwoord geoorloofd, dewijl deze verkleinwoordjes alleen op kinderen worden toegepast; indien de eigennaam een attribuut voor zich heeft, is het onzijdig voornaamwoord verreweg het gebruikelijkste; bijv.: *Kareltje, die of dat nu zoo blozend er uit ziet; het kleine Jantje, dat toen twee jaar oud was*.

Bij namen van landen en steden van het onzijdig geslacht, staat hier en daar een bezittelijk voornaamwoord van het vrouwelijke geslacht; bijv.: *Heel Neerland zendt haar wensch ten hemel* (TOLLENS). Nederland wordt hier voorgesteld als eene moeder.

Hoofdstuk V.

Aanwending en verwaarloozing van de buigingsvormen der naamwoorden.

§ 91.

In het algemeen genomen zijn alle naamwoorden vatbaar om verbogen te worden, doch er zijn gevallen, dat ze die vatbaarheid kunnen of moeten missen.

Bij de naamwoorden, die voor tweërlei verbuiging vatbaar zijn, namelijk de adjectieven en andere bijvoegelijk gebruikte naamwoorden, bestaat er een verschil tusschen de sterke en zwakke buigingsvormen, zoodat de toepassing hiervan aan bepaalde regels gebonden is.

§ 92.

Onverbogen substantieven.

Tot de substantieven, welke onverbogen blijven, behooren :

Alle voornamen en titels, ingeval hierop de eigenaam in den genitief volgt; de voornaam of de titel wordt dan in verbinding met een' eigenaam als één woord beschouwd; bijv.: *Hertog Reynolds gezag; Keizer Karels hofhouding; Joost van Vondels werken; Vrouw Geertruids zoon; Gustaaf Wasa's wonderbare lotgevallen.*

Schijnbaar onverbogen staan alle substantieven der sterke verbuiging, welke een begrip van „maat, geldsoort of gewicht” aanduiden, achter hoofdtelwoorden; bijv.: *tien jaar of jaren; drie voet, twee duim; vijf-*

tig gulden; vier pond, vijf lood. Ook het woord "*man*", indien daarmede manschap of kop bedoeld wordt; bijv.: *duizend man.*

Aanm. Deze schijnbaar onverbogen vormen zijn overgebleven uit een tijdperk onzer taal, toen het meervoud van gemelde woorden zich deels weinig, deels volstrekt niet van het enkelvoud onderscheidde. Zoo was het meerv. van *voet, dwim, gulden* enz. *voete, dwime, guldene*; jaar had in het meerv. ook *jaar*. In de eerste viel de *e* weg, gelijk in *slaag* (voor *slage*) *krijgen*; van *jaar* bleef de oude meervoudvorm bewaard, gelijk van *been* in de uitdrukking *op de been brengen*. Thans onderscheidt men *tien gulden* van *tien guldens*, en wel zóó, dat het eerste voor eene geldwaarde, het laatste voor eene som van genoemde muntstukken geldt. Deze onderscheiding kan alleen bij muntsoorten worden toegepast. — Die woorden, welke een lichaamsdeel te kennen geven, vorderen, als maatnamen gebezigd, den onverbogen vorm. Dus: *dieren met twee voeten*, maar *vijf voet lang*. — Bij de overige woorden, als: *jaar, maand, pond*, staat de keuze tusschen de beide vormen vrij. Dus: *tien jaar* of *jaren oud*.

§ 93.

Onverbogen adjectieven.

Als gezegde blijft het adjectief onveranderd, zoodat het noch getal, noch geslacht uitdrukt; bijv.: *zij was goed; de menschen zijn sterfelijk.*

Als attriboot moet het adjectief of ander bijvoegelijk woord onverbogen blijven in de volgende gevallen:

1) Wanneer het door een lidwoord of voornaamwoord van zijn substantief gescheiden is; bijv.: *zoo schoon eene gelegenheid; van geheel de wereld; bij al dien ijver; te groot eene behoefte.*

De eenige uitzondering, welke de schrijftal zich veroorlooft, vindt plaats bij *al*, doch alleen in het meervoud; bijv.: *alle de troepen uit Amsterdam* (v. D. PALM).

2) De bijvoegelijk gebezigde substantieven, die een landaard aanduiden, op *er*, benevens *rechter* en *linker*; bijv.: *de Groninger ommelanden*; *in den Haarlemmer hout*; *de rechter hand*; *het linker oog*.

3) Wanneer het adjectief achter zijn substantief staat; bijv.: *Jongen lief!* *God almachtig!* Doch het woord *zelf* kan zijne verbuiging behouden. Dus: *De goedheid zelve* of *zelf*; *wij zelve* of *wij zelf*.

Het verwaarloozen der verbuiging is geoorloofd, hoewel niet noodzakelijk:

1) Bij de adjectieven en deelwoorden op *en*, en bij de comparatieven op *er*; bijv.: *open brieven*; *mijne eigen moeder*; *met overspannen zenuwen*; *met verhevener en edeler gevoelens bezield*.

De onverbogen vorm is daar te verkiezen, waar eene opeenhooping van toonlooze lettergrepen de wel-luidendheid zou storen; dus zegt men wel: *grooteren* of *grootër roem behalen*, doch niet *verhevener gevoelens*.

2) De stoffelijke adjectieven op *en* blijven doorgaans onverbogen; bijv.: *looden daken*; *met dien gouden oorring*; *eener houten woning*. Hoogst zeldzaam zijn voorbeelden als deze: *hare goudene lokken* (v. LENNEP); — *in een zijdene wieg* (v. BEERS).

Als het adjectief in den sterken vorm (zie § 94) door het onbepaalde lidwoord wordt voorafgegaan, blijft het in den datief en accusatief van het mannelijk enkelv. onveranderd; bijv.: *men droeg een bekwam*

schilder de vervaardiging van het beeld op; — zij hielden hem voor een goed vorst.

Dat het lidwoord *een*, (ook als telwoord), door afkapping de uitgangen *-e* en *-en* kan verliezen, is reeds in § 7 opgemerkt.

§ 94.

Sterke en zwakke verbuiging der bijvoegelijke woorden.

De bezittelijke voornaamwoorden nemen na het lidwoord *de, het* de zwakke, anders de sterke verbuiging aan; bijv.: *mijn vader en de uwe; al het hare.*

Het telwoord *een* heeft na het bepalend lidwoord zoowel de sterke als de zwakke vormen, doch in den genitief alleen den zwakken; bijv.: *ik vraag den een en den ander; de eene (of ecn) zei dit, de andere (of ander) dat; zoowel het een (eene) als het ander (andere).*

De attributieve adjectieven hebben na de lidwoorden gewoonlijk de zwakke verbuiging; bijv.: *de goede herder, des goeden herders; der of eener liefderijke moeder; het schoone lied; der edele menschen.* — Op dezen regel komen de volgende uitzonderingen:

1) Als het adjectief tot attribuut dient van een onzijdig substantief en het lidwoord *een* voor zich heeft, neemt het de sterke verbuiging aan; bijv.: *een lief kind; een prachtig kleed; een schandelijk gebruik.* — De sterke genitiefvorm nochtans wordt vervangen door omschrijving; bijv.: *van een lief kind*, enz.

2) Als het adjectief het attribuut van een mannelijk substantief is en het lidwoord *een* voor zich heeft, worden soms de sterke vormen gebezigd, en wel:

ingeval het substantief eenen persoon van zekeren rang, van zeker beroep te kennen geeft, en het adjectief moet strekken om dien persoon te kenmerken in zijn rang of beroep, en niet om eene of andere hoedanigheid, welke niet met zijn rang of beroep in betrekking staat, te vermelden; bijv.: *een groot man*, d. i. "een man, die als man groot is," maar *een groote man*, d. i. "een man, die groot van gestalte is;" *een goed koning*, is "een koning, die in zijn rang voortreffelijk is," maar *een goede koning*, is "een koning, die niet zoozeer in zijn rang uitmunt, als wel goedhartigheid bezit." In dergelijke uitdrukkingen ondergaan noch lidwoord noch adjectief in den datief en accusatief eenige verandering. Dus: *de nagedachtenis van een groot man*.

Aanm. Bij de adjectieven op *-sch* maakt men geen verschil tusschen sterke en zwakke vormen, als ze voer de boven aangeduide substantieven staan. Dus: *een Engelsch of Engelsche dichter*; *een Zweedsch of Zweedsche veldoverste*.

3) Het adjectief, als attribuut van een onzijdig substantief en voorafgegaan door het bepalend lidwoord, neemt nu eens sterke, dan eens zwakke verbuiging aan, doorgaans zonder merkbaar onderscheid in beteekenis; bijv.: *hij nam het kloek (of kloeke) besluit*; — *het lenig leer versteent, het zachte vilt verstijft* (TOILENS); *Het roerloos gebladert* (CONSCIENCE). Bij voorkeur neemt men de sterke vormen, waar het adjectief in verband met zijn substantief ook door den genitief van zijn grondwoord zou kunnen uitgedrukt worden; bijv.: *het koninklijk gezag*, d. i. "het gezag des konings;" *het vorstelijk*

huis, d. i. "het vorstenhuis;" *het vorstelijke huis* is "het huis, dat zoo prachtig is alsof het een vorst behoorde." Zulke adjectieven, welke in sommige gevallen door een genitief van hun grondwoord kunnen omschreven worden, zijn die op *-lijk*, *-ig*, *-sch*.

Na de aanwijzende en bezittelijke voornaamwoorden nemen de adjectieven dezelfde verbuiging aan als na het bepalend lidwoord, dus de zwakke, bijaldien ze tot attriboot dienen van mannelijke en vrouwelijke substantieven; bijv.: *die goede man*; *dezer goede vrouw*; *mijns blinden vaders*; *uwer nieuwe woning*. Ook als attriboot van onzijdige substantieven, heeft het adjectief na de aanwijzende voornaamwoorden dezelfde vormen als na het bepalend lidwoord; bijv.: *dit (dat) vaderlijk* of *vaderlijke hart*. Doch de bezittelijke voornaamwoorden vorderen de sterke vormen, behalve waar twee eenlettergrepige woorden met korten klinker naast elkaâr zouden komen; bijv.: *mijn dankbaar hart*; *uw heerlijk kunstgewrocht*; *haar vurig gebed*; *hun somber vermoeden*; *ons karig loon*. Daarentegen zegt men: *ons jongste kind*; *uw harde lot*; doch: *ons klein kind*; *uw zwaar lot*.

Na de onbepaalde voornaamwoorden en telwoorden *zeker*, *menig*, *ieder*, *elk*, *eenig*, *wat*, volgt het adjectief denzelfden regel als na het onbepaalde lidwoord *een*; bijv.: *zeker oude koning*, maar ook *zeker goed koning*; *menige belangrijke tijding*; *eenig gunstig bericht*; *elke onnoodige verandering*; — *wat bang en aaklig lot* (TOLLENS).

De gegeven regels zijn alleen van toepassing voor substantieven in het enkelvoud; in het meervoud zijn alleen de zwakke vormen in gebruik; doch de on-

bepaalde telwoorden *alle, sommige, andere, beide, eenige, ettelijke*, die bijvoegelijk en zelfstandig gebruikt kunnen worden, behouden overal den sterken vorm, zooals uit den genitief blijkt; bijv.: *aller braven; sommiger menschen*; daarom ook beter *alle, beide* enz. in den nominatief, dan *allen, beiden* enz.

Wordt het adjectief noch door een der lidwoorden, noch door een ander bepalend woord voorafgegaan, dan bedient men zich in den vocatief van den zwakken vorm voor mannelijke en vrouwelijke substantieven, maar voor onzijdige liefst van den sterken; bijv.: *o groote man! edele meesteres! o waarachtig en troostrijk woord! arm kind!* Men bezigt dan insgelijks den zwakken vorm in den nominatief en accusatief voor mannel. en vrouwel. substantieven, doch den sterken voor onzijdige; bijv.: *dit is goede wijn; er was groote vrees; het deed me groot genoegen.* Voor het overige is de sterke vorm in genitief en datief enkel in zwang gebleven in eenige oude uitdrukkingen, als: *goeds moeds, bloots hoofds, op heeter daad, met luider stemme*, enz.

De deelwoorden, welke de beteekenis van adjectieven hebben aangenomen, worden in allen deele als eigenlijke adjectieven behandeld, terwijl de eigenlijke deelwoorden, als attriboot gebezigd, altijd in den zwakken vorm voorkomen, uitgezonderd in het onzijdig geslacht en na het onbepaalde lidwoord *een*. Dus: *de uitsté-kende man* en de *uítstekende berg*; *een uítstekende berg*; *het aangebrachte goed*; *het spelende kind*; (in *het spelend kind* is *spelend* een adjectief); *eene geliefde moeder*; *een kloppend hart*. Het tegenw. deelw. staat zelfs als gezegde liefst in den zwakken vorm; zoo het in den sterken vorm eenlettergrepig zou wezen, is de zwakke

vorm de eenig gebruikelijke; bijv.: *hij was roepende of roepend*, doch *hij was ziende*, niet *ziend*. Nu zien zij 't *kuiverende aan* (TOLLENS); — *Daarna trad pralende en lachende dat mengsel van virtuozen en dilettanten op* (BEETS); — *De leeuwrik vloog fluitend van de groene weiden op; de vinkjes wipten zingende door het eiken hakhout* (v. LENNEP).

Hoofdstuk VI.

Naamvallen.

§ 95.

Over de naamvallen in het algemeen.

De vier naamvallen in onze taal, Nominatief, Accusatief, Datief en Genitief, duiden ieder eene bijzondere verhouding aan, waarin de naamwoorden tot de verschillende bestanddeelen van den zin staan.

Aanm. De Vocatief kan slechts in oneigenlijken zin een naamval heeten, vermits de persoon of zaak, daardoor aangeduid, buiten het verband der rede staat.

De Nominatief stelt het middelpunt van eene handeling of een toestand voor, is dus de naamval van het subject, waarvan eene handeling of een toestand wordt bekend gemaakt.

De Accusatief stelt het punt voor, waarheen zich de handeling uitstrekt, is dus de naamval van het object, dat de werking van het subject ondergaat; bijv.: *hij slaat den hond; ik breng water.*

De Datief stelt in het algemeen het punt voor, waarop het handelende subject bij zijne handeling het oog heeft,

is dus de naamval, welke aanduidt *ten behoeve* of *ten koste* van wien de handeling geschiedt, al naar mate de handeling van vriendschappelijken of van vijandelijken aard is; bijv.: *geef Gode lof! — ik ontnam hem zijn goed*. Men omschrijft dan ook dezen naamval met het voorzetsel *voor*, alsook met *aun*, welk laatste eene toenadering tot zeker punt te kennen geeft.

De Genitief stelt het punt voor, waarmee het subject der rede in verbinding staat of gestaan heeft; in het laatste geval zou men kunnen zeggen: het punt, van waar het subject is uitgegaan; bijv.: *de macht des konings is groot; de afstammelingen der Europeanen in Amerika hebben onderscheiden staten gesticht*. Daarom kan men dezen naamval ook uitdrukken met behulp van het voorzetsel *van*.

De invloed, dien werkwoorden, naamwoorden en voorzetsels op het bijbehorende naamwoord uitoefenen, heet *rectie* of *regeering*, ook wel *beheersching*. Het woord, dat den invloed uitoefent, heet het *regeerende* (*beheerschende*) woord, het woord, dat dien ondergaat, het *geregeerde* (*beheerschte*) woord. Zoo regeert in den zin: *hij dronk rooden wijn*, het werkwoord *drinken* den accusatief *rooden wijn*; in den zin: *het zij Gode welgevallig*, regeert het adjectief *welgevallig* den datief *Gode*.

§ 96.

Nominatief.

De nominatief is de naamval, waarin het subject der rede staat.

Bestaat het gezegde uit een naamwoord, zoo komt dit met zijn subject in naamval overeen, staat dus in den nominatief; bijv. in: *hij is een groot veldheer*, staat *hij* als subject in den nominatief, en het gezegde *een groot veldheer* eveneens. Men drukt dit ook zóó uit: bij het werkwoord *wezen* of *zijn* staat een dubbele nominatief.

Hetzelfde, wat bij *zijn* plaats heeft, is een vereischte bij alle werkwoorden, die een gewijzigd „zijn” uitdrukken, als daar zijn: *worden*, *blijven*, *schijnen*, *voorkomen*, *lijken*, *heeten*; bijv.: *hij werd een goed schilder*; *ik blijf uw getrouwe dienaar*; *zij schijnen gelukkig*; *dat komt mij zonderbaar voor*; *hij heette gelukkig*. Bij *schijnen* en *lijken*, wordt het gezegde soms ook door den infinitief *te zijn* of *te wezen* gevolgd, en zoo het gezegde uit een substantief bestaat, zelfs doorgaans; bijv.: *zij schijnen gelukkig te wezen*; *gij lijkt wel een vreemdeling te zijn*.

Bij verscheiden werkwoorden, als *staan*, *zitten*, *liggen*, *gaan*, *komen*, *sterven*, en dergelijke, kan een adjectief staan, om de gesteldheid, den toestand van het subject aan te geven, terwijl dit „staat, zit, ligt, gaat, komt, sterft.” Zóó gebezigd staat het adjectief in den nominatief, zoowel als het subject zelve; bijv.: *deze handelwijze staat u vrij*; *ik lag ziek te bed*; *hij zat dood op zijnen stoel*; *mijn broeder is jong gestorven*; *zij gingen vroolijk heen en kwamen treurig terug*. — Ingeval een substantief moet dienen om de gesteldheid, den toestand van het subject gedurende de handeling aan te geven, neemt het steeds het woord *als* voor zich; bijv.: *mijn broeder is reeds als kind gestorven*; *zij kwamen als overwinnaars terug*.

A a n m. Wordt niet het subject nader bepaald, maar de handeling, d. i. de wijze aangegeven, waarop die plaats heeft, dan is de bijgevoegde bepaling een bijwoord, dat zich evenwel in den vorm niet van een adjectief onderscheidt; bijv.: *ik zit ongemakkelijk; hij reed snel.*

Ook kan een adjectief strekken om de gesteldheid, den toestand te vermelden, waarin het subject door zekere handeling komt; bijv.: *de vogels vriezen en hongeren dood; hij gaat dood.* Het werkwoord, in verband met het adjectief, neemt dan den zin aan van: „door de verrichting, in het werkwoord opgesloten, zóó worden als het adjectief aangeeft;” bijv.: *De kerk is leég gestroomd* (v. BEERS); — *Huizen en werkplaatsen liepen ledig* (v. D. PALM); — *Zijne onverwinnelijke legioenen, dood gevrozen en dood gehongerd, lieten slechts een schaduw over van 't geen zij waren* (dez.); — *Het schip schoot vast in het ijs*; — *Hij raakte los*; — *De orkaan breekt los* (TOLLENS); — *De duinen stuiven naakt, de stammen staan te kraken* (dez.).

Bij alle werkwoorden, die in den bedrijvenden vorm een dubbelen accusatief bij zich hebben, staat een dubbele nominatief, zoodra ze van den bedrijvenden in den lijdenden vorm worden overgebracht.

§ 97.

Accusatief.

Is de nominatief de naamval van den persoon of de zaak, waarvan eene handeling uitgaat, de accusatief is die van den persoon of de zaak, welke de handeling ondergaat; bijv. in de zinsnede: *de wolf ver-*

volgt het lam, gaat van den wolf de handeling „vervolgen” uit, en is het lam het voorwerp der vervolging. Nu kan men den persoon of de zaak, welke zekere handeling ondergaat, zich ook voorstellen als een subject, waarvan gezegd wordt, dat het zich in zekeren toestand bevindt, teweeg gebracht door een persoon of zaak, waarvan de handeling uitgaat. Den zin van bovenstaand voorbeeld kan men weêrgeven door te zeggen: *het lam wordt door den wolf vervolgd*. Elke accusatief, als naamval van het object, kan dus tot een nominatief gemaakt worden, bijaldien men den bedrijvenden vorm des werkwoords in den lijdenden omzet. Omgekeerd vordert elk werkwoord, dat deze omzetting toelaat, het voorwerp der handeling in den accusatief, en is dan transitief.

Zulke werkwoorden nu, die eene handeling, wier object in den accusatief staat, uitdrukken, zijn:

- A. *Maken, doen, scheppen, bouwen, stichten, vervaardigen, sieren, tooien* en dergelijke. — *Houden, hebben, vangen, vatten, nemen, grijpen.* — *Slaan, treffen, doodden.* — *Werpen, drijven.* — *Zoeken, halen, volgen.* — De causatieve werkwoorden, als *zelden, leggen, stellen, leiden, voeren, drenken, zoogen.* — *Eten, drinken, zuipen, nuttigen, orberen, proeven.* — *Hooren, zien, voelen, ruiken* en dergelijke. Die beteekenen „niemand of iets met liefde, achting, eerbied, hulpvaardigheid of het tegenovergestelde bejegenen,” als *(be)minnen, vleien, zegenen, achten, eeren, eerbiedigen, groeten, helpen, dienen, baten, bijstaan, loven, roemen, prijzen* en *haten, vloeken, smaden,*

hoonen, hinderen, dwarsboomen, verraden, gispen, berispen, straffen en dergelijke.

- B. Een aantal intransitieve werkwoorden, die de uiting eener gemoedsbeweging of eene lichamelijke beweging te kennen geven, als *weenen, schreien, treuren, jammeren, klagen, lachen, spotten*; en *gaan, wandelen, varen, rijden, reizen, springen, klimmen, stijgen, kruipen*, worden tot transitieven gemaakt door voorvoeging van de partikel *be*. Dus staat het voorwerp der handeling in den accusatief bij de werkwoorden: *beweenen, beschreien, betreuren, bejammeren, beklagen, belachen, bespotten; begaan, bewandelen, bevaren, berijden, bereizen, bespringen, beklimmen, bestijgen, bekruiplen*. — Ook *leven* en *wonen* zijn in samenstelling met *be* transitief; bijv.: *vreugde beleven; dien heugelijken dag beleefde hij nog; een huis bewonen*.

- C. Ettelijke intransitieve werkwoorden, als *staan, zitten, gaan, komen, loopen, slapen* en derg. kunnen door samenstelling met onscheidbare partikels transitief worden, als ze zinverwant worden met de werkwoorden, opgegeven hierboven bij A.; bijv.: *verstaan, onderstaán, weérstaán; bezitten; ondergáán; bekomen, ontkomen, voorkómen; belooopen, overlóópen, verlooopen, ontloopen; beslapen, verslapen*. Zelfs in samenstelling met scheidbare partikels worden deze intransitieven in sommige beteekenissen transitief; als: *een verbond aangaan* (d. i. maken); *voorgaan, nagaan; bijstaan, uitstaan, toestaan*;

doorkomen, nakomen (eene belofte); *dóórloopen, oploopen* (nieuws), *naloopen; uitslapen*.

D. Intransitieve werkwoorden kunnen transitief gebezigd worden en een substantief in den accusatief bij zich nemen, in de volgende gevallen:

1) Wanneer het een substantief is van denzelfden woordstam, of van dezelfde of eene verwante beteekenis; het substantief heeft dan doorgaans een attriboot bij zich; bijv.: *een diepen slaap slapen; een gevaarlijk spel spelen, eene rol, den baas spelen; zijnen gang gaan, den verkeerden weg gaan; een harden strijd of kamp strijden; eene wals dansen; een gezang of een lied zingen.* — 2) Wanneer het een substantief is, hetwelk het voortbrengsel te kennen geeft van de handeling, door het werkwoord uitgedrukt; bijv.: *vuur spuwen; tranen schreien of lachen; de gansche natuur ademde geluk en vrolijkheid* (V. LENNEP); *de haat — blies vlammen* (TOLLENS); *ik zie het vonken regenen* (BILDERDIJK). — 3) Wanneer het een substantief is, hetwelk het gevolg vermeldt van de handeling door het werkwoord uitgedrukt; het werkwoord neemt dan den zin aan van „door zekere handeling teweeg brengen;” bijv.: *zich een ongeluk vallen*. In het eerste geval neemt het werkwoord den zin aan van „verrichten, uitvoeren,” in het tweede van „voortbrengen.”

E. Van veel transitieve werkwoorden kan een dubbele accusatief afhangen. Dit heeft daar plaats, waar het object der handeling een

naamwoord als gezegde bij zich heeft. Brengt men den bedrijvenden vorm in den lijdenden over, dan wordt het object tot onderwerp der rede gemaakt en het gezegde richt zich naar zijn onderwerp, zoodat de dubbele accusatief in een dubbelen nominatief overgaat.

Zulke werkwoorden, die een naamwoord, hetzij substantief of adjectief, als gezegde van hun object bij zich nemen, bijgevolg eenen dubbelen accusatief regeeren, zijn: *noemen, heeten, maken*, in enkele gevallen ook *vin-*
den; bijv.: *ik noem (of heet) hem eenen trouwen vriend; iets belangrijk noemen; eene handelwijze goed heeten; wij zullen hem aanvoerder maken; maak het waar* (TOLLENS); *iedereen vond dat eene schandelijke daad of schandelijk.*

Aanm. Bij *maken* kan het object met zijn gezegde, zoo dit een substantief is, verbonden wezen door *tot*; bijv.: *hij maakte zijn pleegzoon tot eenen verkwister; iemand tot leugenaar maken.*

Werkwoorden, die tot tweeden accusatief een adjectief of deelwoord bij zich kunnen hebben, zijn: *laten, hebben, brengen, stellen, zien, voelen, gevoelen, meenen, achten, rekenen, schatten, keuren, verklaren, wanen, droomen, zich toonen, zich betoonen*, bijv.: *iemand vrij laten; iemand lief, iets veil hebben; hij bracht mij groot; ik stel u vrij, gerust, verantwoordelijk, aansprakelijk; hij zag Gods vinger opgeheven* (TOLLENS); *zich gelukkig voelen, ge-*

voelen; gij meent u verongelijkt; wij achten ons gelukkig; hij rekende zich verplicht; ik schat u hoog; keurt gij die zaak goed? een land vrij verklaren; zij waande zich gelukkig, droomde zich zalig; wij toonen ons dankbaar; betoocn u moedig.

Aan m. 1) Een substantief, dat tot het object in de verhouding van een gezegde staat, wordt bij eenige dezer werkwoorden met het object verbonden door *als*, *voor* of *tot*; bijv.: *ik had hem tot beschermer; hij rekende het zich tot plicht; verklaar hem tot of voor vijand; iemand tot of als borg stellen.* — Bij *verklaren* kan men zelfs een adjectief met het object door *voor* verbinden; bijv.: *wie verklaart u voor ongeschikt?* Het voorzetsel *voor* is onmisbaar bij *houden*, zoo dit den zin van *oordeelen* heeft; bijv.: *men hield hem voor gevaarlijk.*

Aan m. 2) Bij *vinden* kan het gezegde van het object bestaan uit een adjectief of verleden deelwoord, en ook uit een infinitief, welke dan het tegenw. deelwoord vervangt; bijv.: *wij vonden hem wakker of gezeten of zitten.*

Andere werkwoorden, zoowel transitieve als intransitieve, nemen eenen dubbelen accusatief bij zich, als ze in verband met het adjectief beteekenen: „door zekere handeling te weeg brengen, dat het object in zekeren toestand komt of zekere hoedanigheid aanneemt;” bijv.: *een glas leêg drinken*, d. i. „door te drinken maken, dat het glas leêg wordt;” *het blad vol schrijven; de deur groen verwen, schilderen; iets plat drukken, strijken; den verrader dood schieten! ik liep mij moede; zich ziek lachen; de rechter sprak den aangeklaagde vrij; zich blind staren, turen, kijken; hij*

zwetste zich den gorgel heesch (TOLLENS); is het niet om zich dood te ergeren (v. LENNEP)?

§ 98.

Vervolg.

Behalve den accusatief van het object, welke bij het omzetten van den bedrijvenden in den lijdenden vorm in den nominatief overgaat, is er een accusatief, welke dient tot nadere bepaling van het gezegde, als dit een werkwoord of een adjectief is, en welke niet in een nominatief kan overgaan. Zulk een accusatief, ook bijwoordelijke accusatief genoemd, dewijl hij de plaats van een bijwoord inneemt, staat bij de werkwoorden *kosten*, *gelden*, *wegen*, en bij de adjectieven *zwaar*, *waard*; bijv.: *het kost, geldt eenen gulden; het is eenen daalder waard; het weegt (is zwaar) een pond.* — Voorts geeft de accusatief eene bepaling van tijd, zoowel op de vraag „hoelang?” als „wanneer?” bij werkwoorden en adjectieven; bijv.: *hij bleef den ganschen dag; zij kwamen den eersten dag reeds; zij is tien jaar oud.* — Ook dient de accusatief tot bepaling van maat op de vraag *hoe lang?* of *hoe ver?* Bijv.: *wij wandelden een half uur; geenen stap terug treden; eenen voet lang, breed, hoog; een uur lang, ver.*

Voor een bijwoordelijken accusatief is ook een zoodanige te houden, welke strekt om de omstandigheden, die eene handeling vergezellen, te vermelden. Zulk eene bijwoordelijke accusatief bestaat uit een substantief, nader bepaald door een bijgevoegd deelwoord of adjectief, of door een ander substantief met voorafgaand

voorzetsel; bijv.: *hij ploft, den rug doorpriemd van pijlen, neér in 't vluchten* (BILD.); — *De wangen bleek en de oogen nat, toog weer de rouwsleep naar de stad* (TOLLENS); — *Hier zit natuur in rouw, den doods-tooi om de leden* (dez.); — *Hij vervolgde den vijand het zwaard in de hand*. Dergelijke uitdrukkingen zijn bij dichters niet ongewoon, doch de spreektaal bezigt in zoo'n geval geen accusatief, maar een genitief of een substantief met voorafgaand voorzetsel; bijv.: *hij vervolgde den vijand met het zwaard in de hand; bloots hoofds of met het bloote hoofd staan; zij zat met het hoofd over een boek gebogen* (CONSCIENCE).

Er zijn een aantal adjectieven, welke, om een volledig begrip uit te drukken, eene nadere bepaling behoeven. Deze nadere bepaling staat in den accusatief, voorheen in den genitief, bij de volgende adjectieven: *gedachtig, bewust, deelachtig, kundig, gewis, gewaar, zeker, meester, machtig, waardig, waard, schuldig, verschuldigd, benoodigd, kwijt, getroost, veilig, gewoon, bijster, vol, zat*. De meeste onder deze kunnen hunne bepaling ook in den genitief bij zich hebben; enkele verbinden zich met hunne bepaling door een voorzetsel.

§ 99.

Datief.

De datief is de naamval voor den persoon of de zaak ter wille waarvan de handeling van het subject geschiedt, of ten aanzien waarvan de toestand van het subject bestaat.

- A. De datief van den persoon of de als persoon gedachte zaak, ten behoeve waarvan het subject de handeling verricht, staat bij de transitieve werkwoorden, die een „geven, nemen, zeggen, beloven, verbieden, raden, toonen, verbergen,” beteekenen; als: *iemand iets geven, bieden, schenken, brengen, leveren, offeren, gunnen, laten; nemen, rooven, onthouden; zeggen, verhalen, openbaren, mededeelen, melden, antwoorden, vertellen, schrijven, verzekeren, berichten; beloven, toezeggen; verbieden, weigeren, afslaan; raden, ontraden; wijten, verwijten, vergeven; toonen, wijzen, leeren; verbergen, verhalen, verzwijgen.*

Den datief des persoons hebben ook de reflexieve werkwoorden: *zich iets aanmatigen, verbeelden, toeëigenen, voornemen, laten welgevallen, laten aanleunen.*

- B. De datief van den persoon of de zaak, ten aanzien waarvan het subject in zekere gesteldheid is, staat bij de intransitieve werkwoorden, die een „schijnen, voorkomen, overeenkomen met den smaak, den wil, het bevel van iemand, een naderen, ontmoeten” beteekenen; als: *schijnen, gelijken, lijken, slachten, blijken, dunken, voorkomen; lusten, smaken, bevallen, behagen, mishagen; gehoorzamen; behooren, passen, voegen, betamen; gelukken; kosten; strekken; naderen, ontmoeten, tegenkomen; en werkwoorden, samengesteld uit een woord voor beweging, als gaan, loopen, enz., met de partikels ont, tegen, te gemoet, dus: ontgaan, ont-*

*loopen, ontvallen, ontvaren, ontwijken, tegen-
gaan* (d. i. te ontmoet gaan), *tegenloopen, te-
genvallen, te ontmoet gaan, -loopen, -rijden.*

Bij een aantal der bovengenoemde werkwoor-
den, zoowel transitieve, als intransitieve, is de
omschrijving van den datief met behulp van
het voorzetsel *aan* geoorloofd; als: *aan iemand
iets geven, schenken, brengen, leveren, offeren,
gunnen, laten, zeggen, verhalen, schrijven, me-
dedeelen, vertellen, beloven, toonen, wijzen,
wijten, gehoorzamen, gelukken, kosten.* Bij an-
dere is de omschrijving met *voor* in zwang;
als: *voor iemand iets verbergen, verzwijgen, ver-
helen.* Doch daar zijn er ook, bij welke de
omschrijving geenszins gewoon is; als: *rooven,
nemen, afslaan, schijnen, slachten* en derge-
lijke. Volstrekt ongeoorloofd is de omschrij-
ving bij *naderen*, bij de reflexieven *zich iets
aanmatigen*, enz., als ook bij de met *tegen,
ont, tegemoet*, samengestelde intransitieven.

- C. Bij elk werkwoord kan, onafhankelijk van de
beteekenis des werkwoords, een datief staan van
den persoon, welke als belanghebbend of be-
langstellend in de handeling of den toestand
wordt voorgesteld; bijv.: *haal me dat eens;
nederige kranskens, die ik uit heidekruid en
koornbloemen u gevlochten heb* (CONSC.); *de reis
begint u zwaar te worden* (v. LENNEP); *dat hoog
en schitterend grafgewelf, dat zich de trotsch-
heid op deed rijzen* (TOLLENS). Deze datief kan
ook omschreven worden met *voor*; bijv.: *haal
dat eens voor mij.*

- D. De datief kan ook de naamval wezen van den persoon, wien eene in den volzin genoemde zaak toehoort; zulk een datief staat dan in stede van een genitief of van een bezittelijk voornaamwoord, en heet een datief *van bezit*; bijv.: *dunne witte haren hingen hem langs de slapen* (BEETS); *schoon 't hart hem sloeg met dubbele slagen en 't zweet hem op het voorhoofd stond* (TOLLENS); *welk een angst, die u het hart beklemt? — wat staan u de oogen duister* (BILD.)? *fel siddert hem de stramme hand* (v. BEERS).
- E. De datief van het persoonlijk voornaamwoord van den 1^{sten} en 2^{den} persoon wordt soms in gemoedelijke taal in den zin gevoegd, om de levendige deelneming van den spreker in hetgeen er gebeurt uit te drukken; bijv.: *en dan het vleesch!* — *zie mij die stukken eens, malsch als versche boter* (v. LENNEP)! *het is je een volkje.*
- F. Den datief vorderen die adjectieven, waarin het begrip ligt van „overeenkomst met den smaak, het gevoel, de begeerte, den wil, het oordeel, het wezen, de belangen van een persoon” en het tegendeel hiervan; als daar zijn: *aangenaam, lief, dierbaar, waard, hatelijk, vijandig, smartelijk, hinderlijk, welkom, gehoorzaam, genadig, erkentelijk, dankbaar, mogelijk, gemakkelijk, moeilijk, zwaar, bekend, gelijk, overeenkomstig, gemeen, verwant, aangeboren, eigen, eigenaardig, vreemd, voordeelig, nadeelig, dienstig, benorderlijk, nuttig, noodig, heilzaam, belangrijk, gunstig, genegen, enz.*

Bij eenige dezer adjectieven kan men den datief omschrijven met behulp van *aan*, bij andere met behulp van *voor*, het eerste bij *eigen*, *gemeen*, *vreemd*, *gelijk*, *gehoorzaam*, *dierbaar*, *waard*, enz., het tweede bij *zwaar*, *moeilijk*, *gemakkelijk*, *aangenaam*, *smartelijk*, *nuttig*, *belangrijk*, *heilzaam*, enz.

Ook is de datief bij elk adjectief, voorafgegaan door *te* of *genoeg*, de naamval voor den persoon, ten aanzien van wien de eigenschap, door het adjectief uitgedrukt, in te hooge of in genoegzame mate den bezitter wordt toegekend; bijv.: *hij wordt u te machtig*; *hij is mij te ongedurig, om op hem te bouwen*; *zijn (Gods) teérheid is ons brein te groot* (BILD.).

§ 100.

Genitief.

De genitief is de naamval voor een naam van een persoon of zaak, waarvan iets uitgaat, afkomt, voortkomt. Bij werkwoorden staat in dezen naamval een of ander voorwerp, hetwelk de aanleidende oorzaak is eener gewaarwording. Doch het aantal der werkwoorden, die een genitief vereischen, is beperkt tot de volgende: *zich bekommeren*, *zich erbarmen*, *zich ontfermen*, *zich aantrekken*; *gedenken*, *zich herinneren*; bijv.: *wie zal zich uwer bekommeren en uwer aantrekken? daar, lees, lees, en ontferm u onzer* (CONSC.); *gedenk mijner* (BEETS); *misschien herinnerde zij zich*

mijner nog? (v. LENNEP). Meestal zijn het hier voor-
naamwoorden, waarvan de genitief gebruikt wordt. —
Behalve de opgegeven verbinding laten de eerste drie
ook toe: *zich bekommeren, erbarmen, ontfermen over
iemand of over iets.* — *Zich aantrekken en zich her-
inneren* kunnen als transitieve werkwoorden behandeld
worden en het object der handeling in den accusatief
bij zich nemen, terwijl dan het reflexief voornaamwoord
in den datief staat; bijv.: *ik trek mij* (datief) *die zaak*
(accusatief) *aan*; — *Ja waarlijk, volkomen herinner ik
mij uw en naam niet* (v. LENNEP). — *Gedenken* kan
ook zijn voorwerp in den accusatief hebben of wel zich
hiermede door *aan* verbinden; bijv.: *gedenk aan den
lieven William, en aan zijne grootmoeder* (BEETS).

De adjectieven, welke de bijvoeging van een sub-
stantief behoeven om een volledig begrip uit te druk-
ken, vorderden eertijds het substantief of zelfstandig
voornaamwoord in den genitief, doch regeeren thans
zoowel den accusatief als den genitief. Die, welke
nog heden ten dage, vooral in bepaalde verbindingen,
den genitief bij zich nemen, zijn: *deelachtig, machtig*;
zeker, gewis, kundig, bewust (d. i. kennis dragende);
gedachtig; schuldig (d. i. verdienende); *moede; waar-
dig, waard; vol, zat*; bijv.: *der heerlijkheid* of *de
heerlijkheid deelachtig; der beschouwing waardig* (v.
LENNEP); *deze vraag is der beantwoording waardig*
(v. D. PALM); *der moeite waard; de winter, eindelijk
rijpens moe* (TOILENS); *des levens zat*. — Met *zeker,*
gewis, bewust, kundig, verbindt men ook wel het
substantief door *van*; met *vol* door *met* of *van*; met
gedachtig door *aan*; en alle laten ook den accusatief
toe; vgl. § 98. — *Schuldig*, in den zin van *schuld*

hebbende" vordert *aan* bij zich; dus *des doods schuldig*, beteekent "de doodstraf verdienende", doch *aan den moord schuldig* is "schuld hebbende als moordeenaar."

De genitief, welke van een substantief of ander zelfstandig gebruikt rededeel afhangt, bepaalt dit substantief door:

1) Diens afkomst, verwantschap of bezit, eigendom aan te wijzen; bijv.: *de kinderen mijns broeders*; *het hof eens konings*; *de belangen der menschheid*; *de kracht der waarheid*. Vermits het voorwerp, van waar een ander voorwerp afkomt, voortspruit, uitgaat, over dit laatste macht, of hiervan bezit heeft, heet deze genitief de genitief *van bezit*. Men kan dezen omschrijven door *van*; bijv.: *de rampen des levens* of *van het leven*.

2) In den genitief kan ook een voorwerp staan, hetwelk eene handeling ondergaat; bijv.: *de inneming der stad*; hier is de stad het voorwerp, dat ingenomen wordt. Zoo'n genitief heet *objectieve genitief*, dewijl het de naamval is van het object, niet van het subject der handeling. Voorbeelden van dezen genitief zijn: *de vreeze des Heeren*; *de uitbreiding onzer handelsbetrekkingen*; *de verpleging der zieken*; *koning Willems inhuldiging*.

Gelijk de genitief van bezit, laat ook de objectieve de omschrijving met *van* toe; bijv.: *het gezicht dezer tooneelen* of *van deze tooneelen*.

3) In den genitief staat ook de stof, waarvan iets afkomstig is, waartoe een stuk behoort, of het geheel, waarvan een deel genomen is. Het stuk of deel, hetwelk genomen is, wordt uitgedrukt door het substantief

of ander zelfstandig rededeel, waarvan de genitief afhangt. De genitief, zóó gebezigd, heet *partitieve* of *verdeelings-genitief*.

a). In de eerste plaats kan na eigenlijke substantieven, en wel dezulke, die eene hoeveelheid te kennen geven, in dezen partitieven genitief staan de naam eener soort, eener stof, waaruit de hoeveelheid bestaat; bijv.: *een glas wijns; eene bete broods; eene som gelds; een eind weegs; een uur gaans; eene menigte of een hoop menschen.*

Aanm. Dikwijls wordt de *s* van den genitief in het enkelv. der mannelijke en onzijdige substantieven weggelaten; bijv.: *een glas wijn; een vat bier; tien el laken; een stuk hout.* In dit geval moet men den naam der soort of stof beschouwen als bijstelling bij den naam der hoeveelheid en in denzelfden naamval staande; wordt de soort- of stofnaam door een adjectief voorafgegaan, dan vormt de soort- of stofnaam altijd de bijstelling van den naam der hoeveelheid; dus: *dit is een glas roode wijn* en *hij drinkt een glas rooden wijn.* — Van een vrouwelijk substantief in het enkelv. en van een substantief, van welk geslacht ook, in het meerv., kenmerkt zich de genitief niet door een bijzonderen uitgang, zoodat in: *een pond boter, eene menigte menschen*, de woorden *boter* en *menschen* even goed genitieven als nominatieven kunnen wezen. Doch gaat er een adjectief vooraf, dan is het substantief met zijn adjectief de bijstelling, zoo als uit den vorm des adjectiefs blijkt: bijv.: *een pond goede boter; eene menigte brave menschen.*

Het regeerende woord kan ook een zelfstandig adjectief of voornaamwoord van het onzijdig geslacht wezen, namelijk een van de zoogenaamde onbepaalde tel-

woorden en voornaamwoorden *veel, meer, weinig, luttel, genoeg, alles, geen, iets, niets, wat* en *hetgeen*; bijv.: *veel schoons; veel menschen; meer leeds; weinig, luttel werks; genoeg praats of praats genoeg; kleéren genoeg; alles goeds; geen goeds; iets, niets, wat belangrijks; wat al rampen! hetgeen hij edels gedaan heeft.*

Aan m. 1) Ook bij deze zelfstandig gebruikte woorden kan de naam der stof, der soort, waaruit de hoeveelheid bestaat, in het enkelv. van het mannelijk en onzijdig geslacht de *s* missen, en dan als bijstelling den naam der hoeveelheid in denzelfden naamval worden toegevoegd; bijv.: *veel, weinig, genoeg wijn; meer, weinig, luttel, wat zout.* Volstrekt niet meer in zwang is de genitief van een soort- of stofnaam, als deze door een adjectief nader bepaald wordt; dus: *veel, weinig, wat krachtige spijsen; meer, luttel, genoeg nieuw koren.* Vgl. de voorgaande Aanm. — Slechts de onzijdige adjectieven in het enkelv. mogen de *s* niet missen; dus: *veel, meer, weinig, luttel, wat, iets, niets goeds.*

Aan m. 2) *Geen*, en voor een soort- of stofnaam in het meerv. ook *weinig*, kunnen als gewone adjectieven verbogen worden; dus: *weinige lieden; zij heeft geen zoon.* — Ook *veel* komt in de schrijftaal meermalen in het meerv. verbogen voor; ze is in dit opzicht minder kiesch dan de spreektaal, welke geen bijvoegelijk *veel* kent.

b). In de tweede plaats staan in den partitieven genitief die woorden, welke een aantal voorwerpen van dezelfde soort te kennen geven, waarvan een kleiner aantal wordt afgetrokken, terwijl het regeerende woord vermeldt, hoeveel voorwerpen van het geheele aantal

er genomen zijn. Het regeerende woord is uit den aard der zaak een bepaald of onbepaald telwoord, of een superlatief, of een voornaamwoord, zelfs een substantief als naam eener hoeveelheid; bijv.: *een, twee, tien, eenige der medeleden; de oudste mijner broeders; wie uwer? iemand onzer; een gedeelte der vijanden.*

De partitieve genitief, zóó gebruikt, kan nooit tot het regeerende woord in de betrekking eener bijstelling komen, doch is vatbaar voor omschrijving met behulp der voorzetsels *van of onder*; bijv.: *een, twee, meer, eenige, ettelijke, een aantal van of onder de medeleden; wie van of onder u? de oudste van of onder mijne broeders.* — Wordt het aantal voorwerpen, waarvan men er één of meer wil aftrekken, door een verzamelwoord uitgedrukt, dan is de omschrijving met *van of uit* een vereischte; bijv.: *een, eenige, van of uit het leger; wie uit de bende?*

Als men een meervoudig substantief, dat in den partitieven genitief staat, omdat het òf de soort, de stof, waaruit iets bestaat, òf het geheele aantal, waarvan een gedeelte wordt afgetrokken, aanduidt, als men zulk een substantief niet wil herhalen, dan komt in plaats hiervan de genitief meerv. van het aanwijzend voornaamwoord *die, dat*, namelijk *der*, of zooals gewoonlijk geschreven wordt *er*; bijv.: *hebt ge veel menschen gezien? neen, ik heb er weinig gezien; — Heur bloemen, al heeft ze er maar twee, geuren zoet* (v. BEERS); — *Hier zijn mijn rundren — kies er twee* (TOLLENS). In de eerste twee voorbeelden wijst *er* terug op eene soort, waaruit een onbepaald of bepaald aantal voorwerpen bestaat (geval *a*), en in het laatste op een aantal voorwerpen, waarvan eenige worden afgenomen

(geval *b*). Dien ten gevolge is *er* in de eerste twee voorbeelden niet voor omschrijving vatbaar, doch in het laatste kan men *er* omschrijven met *van die* of *van dezelve*, of uitdrukken door het bijwoord *daarvan* (*er van*); dus: *kies er twee* of *kies twee van dezelve* of *kies daar (er) twee van*.

Op een substantief in het enkelvoud behoeft geen woord terug te wijzen; bijv.: *zoo ge geld hebt, geef me dan wat*.

Aanm. Bij het voornaamwoord *er* of *der* (geval *a*) mag men het regerende woord verzwijgen, wanneer dit het geheel onbepaalde *wat* zou wezen; bijv.: *zaagt ge dan geen menschen? ja, ik zag er wel*. Zeer gewoon is de uitlating in de uitdrukking: *daar zijn er (der)*.

In welke gevallen men den genitief door *van* mag omschrijven is te gelegener plaatse vermeld. Hoewel men aan beide vormen volkomen denzelfden zin hecht, geeft toch het gewone proza der schrijftaal in bepaalde verbindingen de voorkeur aan een van beide. Men houde dan het volgende in het oog:

Volgen twee substantieven achter elkander, dan staat bij voorkeur het tweede in den eigenlijken, het eerste in den omschreven vorm. Bijv. men schrijft liever: *de vloten van de beheerschers der zee* dan *van de beheerschers van de zee* of *der beheerschers van de zee*; — *Ter bevordering van de staatzucht der grooten* (STIJL); — *In weêrwil van des keizers ongenade* (dez.); — *De beschouwing van Néérlands spoedige ontwikkeling* (CONSCIENCE).

Over het algemeen bezigt men van gemeen-zelfstandige naamwoorden, die geen lidwoord voor zich

hebben, den omschreven vorm; dus: *de belangen van stad en land; edelmoedigheid van geest; het misbruik van sterken drank.*

Eigennamen hebben den eigenlijken vorm, indien ze vóór het regeerende woord, maar den omschreven vorm, indien ze daarachter staan; bijv.: *Tromps heldenmoed of de heldenmoed van Tromp.* Slechts van het woord *God* en ettelijke bijbelsche eigennamen, kan de eigenlijke genitief op het regeerende woord volgen; bijv.: *de zoon Gods; de psalmen Davids; de hope Israëls; de dochter Sions.*

Eindelijk komt in ons taaleigén de genitief onafhankelijk van een ander rededeel voor als *bijwoordelijke* genitief, dienende om eene bepaling van tijd of wijze te geven. Deze bijwoordelijke genitief bestaat of uit een alleenstaand substantief, of uit een substantief, vergezeld van een adjectief, deelwoord, voornaamwoord, lidwoord; bijv.: *daags; 's winters; des zomers; eens deels; goeds moeds; ziender oogen; onverrichter zake; aller wegen; dezer dagen; mijns inziens, mijns oordeels; langzamer hand, enz.*

§ 101.

Over den naamval bij voorzetsels.

De voorzetsels eischen in onze oudere taal den datief bij zich, wanneer ze eene rust *op eene plaats* of eene beweging *van eene plaats uit* aanwezen, en den accusatief, wanneer ze eene beweging *ergens heen* uitdrukten. Tegenwoordig echter is als regel aangenomen, dat alle voorzetsels den accusatief regeeren.

Van dezen regel is uitgezonderd: 1) het voorzetsel

te, hetwelk den datief bij zich eischt, althans daar, waar het met het lidwoord is verbonden (*ten, ter*); 2) eene menigte spreekwijzen, in welke de oorspronkelijke naamval bij de voorzetsels heeft stand gehouden; zoo vindt men den datief nog in: *bij monde; in gemoede; in aller ijl; naderhand; bovendien; buitendien; van goederhand; uitermate; metterdaad*, enz.

Gelijk de eigenlijke voorzetsels, regeeren ook andere, van naamwoorden gevormde, de zoogenoemde naamwoordelijke voorzetsels, den accusatief; zooals *trots, spijt, uitgezonderd, niettegenstaande, aangaande, nopens, bezijden*, enz. De beteekenis dezer laatste soort van voorzetsels is duidelijk uit de beteekenis der substantieven, adjectieven of deelwoorden, waarvan ze zijn afgeleid; daarentegen moet men de kracht der oorspronkelijke voorzetsels opmaken uit het gebruik. Aangezien deze voorzetsels niet alleen in eigenlijken, maar ook in overdrachtelijken zin voorkomen en ze hierdoor aanmerkelijk wijziging hebben ondergaan, zoo worden van de voornaamste de hoofdbeteekenissen hieronder aangegeven.

§ 102.

Over de beteekenis der voorzetsels.

Aan, drukt zoowel eene beweging naar de buitenzijde van een voorwerp uit, als eene rust vlak aan de grens eener ruimte of aan de buitenzijde van een voorwerp. Bij werkwoorden en substantieven, die het begrip eener beweging in zich bevatten, wijst dit voorzetsel aan, dat de beweging op zeker punt

gericht is, en dien ten gevolge is het ook geschikt, om in zekere gevallen den datief te omschrijven; bijv.: *aan het werk gaan; de hand aan iemand slaan; aan iets denken; aan eenen vriend schrijven*; zoo ook bij substantieven: *een verzoek aan iemand*, waaronder men in gedachte „gericht” aanvult; *een brief aan eenen vriend; verkoop aan den meestbiedende*. — Bij werkwoorden van rust wijst *aan* op het punt, waarmede iets in onmiddellijke aanraking is; bijv.: *het is, staat, ligt aan het water; zich aan een stoel vasthouden; dit hing aan een tak, aan een zijden draadje*. Na adjectieven en substantieven is derhalve het door *aan* geregeerde substantief de naam van het punt, waarmee een ander voorwerp in aanraking is gebracht; bijv.: *schuldig, medeplichtig aan den moord; deel aan iets hebben; gehechtheid, herinnering, aandenken aan zijnen weldoener*. Ten gevolge der verwantschap tusschen „aanraken, raken, treffen, betreffen”, beteekent dit voorzetsel ook zooveel als „wat betreft”; bijv.: *arm aan geld*, d. i. „arm, wat geld raakt, betreft”; *lam aan den rechter voet; aan één oor doof; behoefte, gebrek aan spijs; wanhoop aan zijn behoud*.

Achter, wijst op een punt in de ruimte (nooit in den tijd), hetwelk onmiddellijk op een ander volgt; bijv.: *hij zat achter mij; werp het achter den trap*.

Beneden, beteekent „op een punt, dat lager is gelegen dan een ander”; bijv.: *beneden de oppervlakte der zee*. Overdrachtelijk is het zooveel als „niet bereikende”, bijv.: *beneden de twaalf jaar*.

Boven, beteekent juist het tegendeel, dus op „een punt, dat hooger is dan een ander”, en overdrachtelijk zooveel als „overtreffende”; bijv.: *boven de deur hangt een withangbord; boven de twaalf jaar; boven verwachting.*

Binnen, is zooveel als „op een punt van de ruimte (plaatselijk of tijdelijk), welke van alle kanten begrensd is”; bijv.: *binnen deze kamer; binnen de veertien dagen.*

Buiten, beteekent het tegendeel, dus „op een punt van de ruimte, welke aan gene zijde van de grenzen eener begrensde ruimte valt”; bijv.: *buiten het huis; buiten gevaar zich bevinden.* Ook beduidt het in overdrachtelijken zin „met uitzondering van,” als *buitendien.*

Bij, drukt vooreerst eene nabijheid in het algemeen uit, en regeert dan den naam van het voorwerp, in welks nabijheid, tegenwoordigheid, kring, iets is of gebracht wordt; of tijdelijk opgevat, eene gebeurtenis, die te gelijker tijd als eene andere voorvalt; bijv.: *bij het vuur zitten; bij eenen vriend een bezoek afleggen; bij iemand aan huis komen; bij een gezelschap behooren; bij zijn gevoelen blijven; eene aanklacht bij de rechtbank; zulks vond bij iedereen bijvoal, bij iedereen ingang; d. i. „ingang in den kring van iedereen”; aangenaam bij God en menschen; bij nacht reizen, d. i. in den kring van den nacht, gedurende den nacht; hij was nog jong bij den dood zijner moeder. — Gelijk nu het begrip van „bij iemand te staan” zeer licht overgaat in dat van „iemand bij te staan”, gelijk dus het woord *bijstand* denzelfden zin heeft als het woord *hulp*,*

zoo kan ook *bij* beteekenen „met behulp, door middel van.” Het regeert dan den naam van het voorwerp, met welks bijstand of door welks toedoen iets verricht wordt; bijv.: *bij monde van den zaakgelastigde verklaren; bij het licht der maan lezen; bij de wet regelen; bij ondervinding iets weten.* — In eeden en verzekeringen is *bij* op te vatten in den zin van „in bijzijn, ten aanhoore”, als: *bij God en bij de Heiligen zweren.*

Door, duidt aan, dat eene ruimte bij eene plaatshebbende beweging in twee deelen gescheiden wordt. Het van *door* afhangende woord geeft de ruimte te kennen; bijv.: *de rivier stroomt door de stad; een weg door het veld; door eene opening kruipen.* — Om van een uitgangspunt tot het eindpunt te geraken, moet men zekere ruimte doorloopen, zekeren weg afleggen; deze doorloopen ruimte, deze weg ligt tusschen het uitgangsen het eindpunt. Overdrachtelijk, wil men van het begin eener handeling tot het einde, het doel komen, dan moet men een weg doorloopen; deze weg is het middel. Zoo gaat *door* over in den zin van „door middel van” en het geregeerde woord is dan de naam van het middel; bijv.: *iemand door vergif, door sluipmoord ombrengen; door een valsch gerucht bedroog hij ons; zich door zijn gedrag verachtelijk maken; hij liet mij door een bode weten; door deze overwinning werd de zaak beslist.* Vermits de persoon of zaak, door middel waarvan iets tot stand is gekomen, vaak beschouwd kan worden als de oorzaak, waardoor iets wordt te weeg gebracht, zoo regeert *door* bij

den lijdenden vorm des werkwoords den naam van een persoon of zaak, welke oorzaak is van een toestand; bijv.: *hij werd door het volk gekozen; door mij opgevoed; door zijnen vader gestraft; door ziekte verhinderd; door den vijand vervolgd.*

In, geeft zoowel eene rust of beweging te kennen binnen bepaalde grenzen, als eene beweging, waardoor men eene ruimte, binnen bepaalde grenzen gelegen, bereikt. Ten eerste dus geeft het van *in* afhankelijke woord bij werkwoorden, hetzij die eene beweging binnen zekere grenzen of eene rust beteekenen, de besloten plek of tijdruimte aan, waarbinnen eene handeling voorvalt, bij adjectieven en substantieven den kring, het gebied, waar eene eigenschap zich vertoont; overdrachtelijk verstaat men onder „kring, gebied”, ook het vak; bijv.: *in eene stad wonen, blijven of zich bewegen, rondwandelen; in zijn geluk verheug ik mij; in een vak bekwaam, ervaren, bedreven zijn; in iets uitmunten; ootmoedigheid bestaat niet in vlei-erij, d. i. „is niet begrepen, opgesloten, vervat”; geluk in het spel; gelijk in kracht; bekwaamheid in zijn vak; genoeg, vermaak, lust, smaak in de kunst; vorderingen, vooruitgang in kennis; in deze maand; in het jaar 60; in weinig tijds.* — Niet enkel de naam eener tijdruimte wordt door het voorzetsel geregeerd, maar ook de naam van een handeling of toestand, waarbij een langer of korter tijd verloopt, zoodat voor zulke substantieven *in* zooveel beteekent als „terwijl iets plaats heeft of duurt”; bijv.: *in ziekte, in voor- of tegen-spoed, altijd is hij geduldig, d. i. „terwijl hij*

ziekte, voor- of tegenspoed heeft"; *in zijnen toorn verwenschte hij den verrader ; in ernst ; in haast ; hij liet zich in zijn gesprek eenige woorden ontvallen.* —

Ten tweede kan dit voorzetsel eene beweging aanduiden; het geregeerde woord is dan de naam der begrensde plaats, waar men binnendringt, en aangezien men, om van eene ruimte in eene andere te komen, de eerste met de tweede verwisselt, van de eerste tot de tweede overgaat, staat na *in* ook de naam van een voorwerp, dat ten gevolge van zekere beweging voor een ander in plaats komt; bijv.: *in huis treden ; in de stad kogels schieten ; een steen in het water werpen ; zand in goud veranderen, doen overgaan ; de liefde verkeerde in haat ; in vuur, in woede geraken ; iets in stukken slaan ; een geheel werk in twee boeken verdeelen.*

Jegens, beteekent "ten opzichte van", en verbindt meer bepaaldelijk eene gezindheid van vriendschappelijken aard met het voorwerp, ten opzichte waarvan men zulk eene gezindheid gevoelt; bijv. *eerbied jegens zijne ouders ; liefde, plicht, welwillendheid jegens den naaste ; dankbaar jegens zijnen weldoener ; vriendelijk, beleefd, minzaam jegens iedereen.* Niet geheel in onbruik is ook *haat, wrok jegens iemand.*

Met, drukt eene vereeniging, eene gemeenschap uit, zoodat het van *met* afhankelijke voorwerp den persoon of de zaak noemt, welke als deelgenoot, als partij in het verrichten of ondergaan eener handeling wordt voorgesteld, of wel als een der beide deelen, welke onderling door zekere banden

verbonden zijn; bijv.: *met iemand wandelen; iets met wortel en tak uitroeien; met eenen vreemdeling spreken; met den vijand kampen, strijden; vrede, verdrag, verbond, verbintenis, vereeniging met iemand; oorlog, strijd met een vreemd land; met mij verwant, bekend, vertrouwd; eene eigenschap met een persoon gemeen hebben; verwisseling met een ander.* — Dit voorzetsel duidt ook aan, dat zekere eigenschap of toestand terzelfder tijd dat eene handeling voorvalt, aanwezig is, dat zekere omstandigheid eene handeling vergezelt; bijv.: *met kracht werpen; met levensgevaar redde hij den drenkeling; met genoegen, met spijt iets vernemen.* Het kan ook aanwijzen, dat een voorwerp tegenwoordig is bij het opkomen of het uiten eener gemoedsaandoening en door zijne tegenwoordigheid de aandoening opwekt; bijv.; *met den ongelukkige medelijden hebben, begaan zijn; met ons lot tevreden; met iets spotten, lachen.* Is het afhankelijk woord de naam van een werktuig, dat bij den bewerker eener handeling aanwezig is en door hem als middel tot volvoering zijner handeling kan aangewend worden, zoo gaat dit voorzetsel over in den zin van „door middel van”; bijv.: *met een mes snijden; met het zwaard dooden.* Eene gelijktijdigheid tusschen twee handelingen drukt *met* uit in: *beginnen, ophouden, eindigen, aanvangen met zijn werk; met deze verklaring kan ik volstaan.*

Na, drukt eene opvolging in den tijd of in de volgorde uit; bijv.: *na Pinksteren; na verloop van een jaar; het eene schip zeilde twee dagen na het an-*

dere wit; na den adel komt de burgerstand; na zich slepen. Vgl. achter.

Naar, geeft in het algemeen eene richting te kennen. Het door *naar* geregeerde woord noemt dan het punt, waarheen de beweging gericht is, of het voorwerp, dat men wenscht te bereiken, te erlangen; bijv.: *naar Engeland varen, reizen; naar huis gaan; naar iets grijpen, streven, trachten, de handen uitstrekken; naar iemands komst verlangen, haken, hunkeren, reikhalzen, begeerig zijn, verlangen hebben.* Het beheerschte woord kan het punt noemen, dat de richting bepaalt; bijv.: *de toren staat naar het westen gekeerd; naar den wijzer zien.* Nu kan het voorwerp ook geschikt zijn om de richting, die men in eene handeling moet volgen, aan te geven, om tot richtsnoer of voorbeeld genomen te worden; dan is dit voorzetsel zooveel als „volgens, overeenkomstig”; bijv.: *naar zijn geweten handelen; naar gewoonte; naar de natuur teekenen; naar iets zweemen, aarden, smaken; zich naar het gebruik schikken.* Dewijl *naar* ons doet denken, dat iets „in zekere richting” en „naar zekere zijde” soms van gelijke beteekenis zijn (bijv.: *dit huis ligt in de richting van het westen of naar de westzijde*), zoo neemt *naar* nu en dan den zin aan van „naar zekere zijde, van zekeren kant, in zeker opzicht;” bijv.: *zwak naar lichaam en geest.*

Om, stelt de ruimte voor, waardoor een punt van alle kanten is ingesloten; het geregeerde woord drukt dan het voorwerp uit, dat zich binnen den kring bevindt; bijv.: *om de stad loopen; om de*

aarde zeilen; om het vuur zitten. Overdrachtelijk is *om* zooveel als „omstreeks”, want wat in den kring van een voorwerp is, dat is ook in den omtrek, in de nabijheid daarvan; bijv.: *om de honderd man* (of *bij de honderd man*); *om twee uur.* — Die in den kring, in de nabijheid van een voorwerp wenscht te geraken, doet dit vaak met het doel om het voorwerp te erlangen, te verkrijgen; van daar dat *om* overgaat in den zin van „ter verkrijging van”, en een woord regeert, hetwelk het doel eener handeling uitdrukt; bijv.: *om hulp zenden; om water uitgaan; om brood bedelen; om vergiffenis smeeken, bidden, verzoeken, vragen; om te voor den infinitief.* — Nu kan het doel, dat wij met eene handeling wenschen te bereiken, opgevat worden als de bewegreden, welke ons tot de handeling aanspoort, zoodat *om* niet alleen „ter verkrijging van”, maar ook „uit hoofde van” beteekent, en het beheerschte woord de reden uitdrukt, welke tot de handeling noopt; bijv.: *iemand om zijnen moed bewonderen, om zijn geluk benijden; zich om eene zaak bekommeren, bekreunen; om eene beuzeling twisten, vechten; om den dood eens broeders treuren, jammeren, bedroefd wezen; om dit gezegde lachte hij; wordt ge boos om zulk eene aanmerking? om den gelukkigen afloop blij wezen; om iets denken.* — Eindelijk is dit voorzetsel zooveel als „in afwisseling met, in ruil tegen”; een lichaam toch, hetwelk in zijne beweging een kring beschrijft, hetwelk, met andere woorden, „zich omkeert, omwentelt”, verandert van voorkomen, verwisselt,

als het ware, dit met een ander; bijv.: *beurt om beurt*, d. i. „de beurt van den een afgewisseld met de beurt van den ander”; *am den ander den bal gooijen; oog om oog en tand om tand; leer om leer.*

Onder, heeft twee, gansch uiteenloopende hoofdbetekeningen; namelijk:

1) die van „bedekt door een hooger gelegen ruimte of voorwerp”; als: *de kelder strekt zich onder het huis uit; onder den blooten hemel slapen; het land onder water zetten; onder den last gebukt gaan.* Bij overdrachtelijke opvatting kan het geregeerde woord zoowel eene zaak noemen, die bedekt, beschermt, of als een juk, een last, eene taak, iemand wordt opgelegd, als ook een persoon, die in rang, in macht hooger staat; bijv.: *onder de regeering, de heerschappij; onder voorwaarde; onder toezicht; onder den naam; onder voorwendsel; onder geleide; onder den invloed; onder Karel V.*

2) die van „te midden van”; als: *onder al de leerlingen uitmunten; onder onze dichters bekleedt Cats eene eervolle plaats.* Ook dient het tot bepaling van tijd, en beteekent dan zooveel als „gedurende”; bijv.: *onder het lezen opmerken; onder de les; onder weg; overdrachtelijk: onder tranen afscheid nemen; d. i. „onder het storten van tranen.”*

Op, staat zoowel bij woorden, die eene rust, als bij die, welke eene beweging te kennen geven. In het eerste geval wijst het een punt of een gedeelte van eene oppervlakte aan, hetwelk ingenomen is door

II.

een voorwerp, dat boven de oppervlakte uitsteekt en tevens die aanraakt; bijv.: *op een stoel zitten; op den grond liggen; op aarde leven; op straat leven; op een bed slapen; op den elleboog leunen*; het wijst dus het punt aan, dat tot steunpunt strekt, zoodat het afhankelijke woord een vasten bodem noemt, overdrachtelijk den grond, waarop een feit of gewaarwording rust; als: *op goede gronden beweren; dit berust op eene dwaling; op zijn recht steunen, vertrouwen; op uwe hulp reken ik; hoop, vertrouwen op God; zich op zijne geboorte verheffen, laten voorstaan; op zijne daden roemen, pochen, snoeven, trotsch, hoovaardig, ijdel, prat wezen; hoogmoed, trots op gevaande verdiensten*. Niet slechts een punt of deel van eene vlakke ruimte, maar ook een punt of afdeling van den tijd wijst *op* aan; bijv.: *op den eersten dag der maand; op dat oogenblik; op dat pas*; eene tijdsbepaling wordt ook dan er door gegeven, als het geregeerde woord de naam is van een handeling of toestand; als: *op de jacht; op de vlucht* (d. i. "vluchtende, terwijl men vlucht"); *op sterven liggen*.

In het tweede geval duidt dit voorzetsel aan, dat men eene handeling verricht met den toelig om iets te bereiken, zoodat het beheerschte woord zeker voorwerp vermeldt, dat men door de handeling poogt te bereiken; in dezen zin is het naauw verwant met *naar* en *om*, nademaal ook deze het doel aanwijzen, waartoe men wil geraken. Evenwel is eene handeling *om iets* meer berekend ter verkrijging van een voorwerp, terwijl men met

eene handeling *op iets* slechts het bereiken van een voorwerp beoogt; bijv.: *op een haas schieten; op kondschap uitgaan; op een maal noodigen; op avonturen uitgaan; op iets kijken, mikken; op een feit denken, verdacht, opmerkzaam, toepasselijk zijn; boos, verbolgen, toornig, kwaad, verbitterd, verliefd op een persoon; verzot, belust, tuk op iets; op zeker geval zinspelen, toespeling maken; plan op iets; wraak op den beleediger nemen; aanspraak op belooning maken; op een goed voorbeeld wijzen, letten, passen; acht geven; hij schold en vloekte op het noodlot.* — Wegens de verwantschap met *naar*, hetwelk eene richting bepaalt, kan *op* overgaan in den zin van: „in de richting van”, d. i. zooveel als „volgens”, en dus eene overeenkomstigheid uitdrukken; als: *op deze wijze, manier; op zijn Hollandsch* (d. i. „volgens Hollandsch gebruik.”)

Zowel bij eene rust, als bij eene beweging ergens heen gaat dit voorzetsel den naam eener plaats vooraf, welke hooger is gelegen (of als hooger wordt voorgesteld), dan het standpunt van den spreker; dus: *op het slot wonen; op het stadhuis gaan; op een boom, een berg klimmen; hij zit op zijne kamer* (als men van eene bovenkamer spreekt) en *in zijne kamer* (als aan een benedenvertrek gedacht wordt); *op zekere hoogte staan*; en overdrachtelijk: *op hooge jaren; op vergevorderden leeftijd.*

§ 103

Vervolg.

Over, stelt eene lijn voor, die gevormd wordt, wan-

neer een voorwerp van punt tot punt, tusschen de grenzen van zekere oppervlakte zich beweegt; het geregeerde woord noemt dan het voorwerp, welks oppervlakte doorloopen wordt en hetwelk in vergelijking met het zich bewegende voorwerp lager is gelegen; bijv.: *over het dak werpen; over de brug gaan; heerschappij, macht, gezag, opzicht over de slaven; heer, meester over mij.* Heeft men de oppervlakte eens voorwerps of eener lager gelegen ruimte doorloopen, dan is men aan het einde der lijn, dan heeft men deze achter zich, zoodoende neemt *over* den zin aan van „verder dan, meer dan, aan gene zijde van”; als: *hij is over de grenzen; over de rivier; over het jaar; over eene maand; over de tien gulden.* In overdrachtelijken zin beteekent dit voorzetsel ook wel „aangaande, nopens”; immers zegt men overdrachtelijk „zekere onderwerp, zekere zaak doorloopen”, d. i. „van punt tot punt, ten einde toe behandelen”, en *over* wijst juist op het doorloopen eener oppervlakte van de eene grens tot de andere; bijv.: *het gesprek liep over deze aangelegenheid; over iets spreken, denken, handelen, schrijven, oordeelen, beraadslagen, raadplegen; gesprek, oordeel, gedachte, verhandeling, redevoering, rede, geschrift, gevoelen over eene zaak.* Voorts beheerscht dit voorzetsel in den zin van „aangaande”, na woorden, die eene gemoedsbeweging of gemoedsgesteldheid te kennen geven, den naam van een persoon of zaak, wie die gemoedsbeweging „aangaat”, die dus de aanleidende oorzaak voor de aandoening is; als: *zich over eene gebeurtenis verheugen, verblij-*

den, beklagen, ergeren, schamen; tevreden, knorrig over iets; over het gemis treuren, weenen, zich bedroeven; treurig, bedroefd, verdrietig, bezorgd over het lot van zijn vriend; zich verwonderen, zich verbazen, opgetogen zijn over al dat schoone; droefheid, rouw, leed, smart over zijn gedrag.

Te, dient vooreerst tot bepaling van de plaats, waar iets is of verricht wordt; als: *te land; ter zee; te Rome; te huis; ten uwent; ten hove*; ook tot bepaling van den tijd wanneer iets gebeurt, vooral zoo deze in uren wordt uitgedrukt; bijv.: *te (ten) zes uren (ure) komt de zon op; toen ter tijd; ten aanhooren*. — Ten tweede drukt het na woorden, waarin het begrip eener beweging ergens heen ligt, eene richting naar zeker punt uit; als: *ten grave dalen; te niet doen; uwe genegenheid te mijwaart*. Na andere woorden geeft *te* de strekking te kennen, die eene verrichting heeft; bijv.: *ter eere; ten dienste staan; te hulp komen; ten behoeve zijner vrienden deed hij zulks; dit strekt, verstrekt mij ten waarborg; alles dient tot opluistering van het feest*. Vgl. *tot*.

Tegen, duidt dien stand of die richting aan, welke twee voorwerpen ten opzichte van elkaar aannemen, wanneer ze elkander raken of naar elkaar toegekeerd zijn, hetzij beide in rust verkeerden of beide in beweging zijn, of een van beide in rust en het andere in beweging is; bijv.: *tegen den muur leunen; tegen het Oosten gekeerd; tegen iets aanloopen; tegen een persoon spreken, vloeken, schelden, uitvaren; tegen den vijand oprukken; wreed, onbeleefd, onheusch tegen zijne minderen wezen*. De

beweging, welke tegen een voorwerp is gekeerd, is doorgaans van vijandelijken aard; als: *tegen de roovers strijden, kampen, worstelen; tegen den vorst samenspannen, samenzweren; haat, wrok, argwaan tegen u; geneesmiddel tegen de ziekte; opstand, zonde tegen God; tegen de wet; tegen wil en dank.*—

Doch het geeft niet overal een naderen met vijandelijke bedoelingen te kennen; maar ook wel een naderen, nabijkomen in het algemeen; bijv.: *tegen den avond; tegen 9 uren.* — Na woorden, die het begrip eener onderlinge vergelijking in zich bevatten, wijst *tegen* eene gelijkstelling aan; bijv.: *tegen goud opwegen; tegen andere waren verruilen; tegen iemand bestand, opgewassen zijn.* Deze beteekenis heeft zich ontwikkeld uit de voorstelling, dat twee voorwerpen, die zonder te wijken tegen elkaar overstaan, in kracht, in gehalte, gelijk moeten wezen.

Tot, doet ons denken aan eene beweging naar de grenzen eener uitgebreidheid en het bereiken dier grenzen; het afhankelijke woord vermeldt dus de plaats, welker grens bereikt wordt, met andere woorden het punt, dat bereikt wordt, het punt, waar de beweging ophoudt; bijv.: *tot hiertoe en niet verder; van begin tot eind; kom tot mij; het kwam tot dadelijkheden; hij groeit tot een deugniet op; het sloeg tot een ander uiterste over; tot armoede geraken.* — Na woorden, die niet bepaaldelijk een ergens heen gaan of ergens komen beteekenen, drukt dit voorzetsel de richting uit, welke aan eene handeling gegeven wordt, en het afhankelijke woord stelt een voorwerp voor, als

het punt, dat men door de handeling wil bereiken; daar nu het punt, hetwelk men wil bereiken, het doel is, waarmee men de handeling onderneemt, duidt *tot* de strekking der handeling aan; bijv.: *tot deelneming uitnoodigen; tot deugd aansporen, aanzetten, vermanen; tot gehoorzaamheid dwingen; tot het kwade verlokken, verleiden, brengen; tot een stap besluiten, overgaan; beweegreden, grond tot iets; neiging, geneigdheid, overhelling tot dweperij; bereidwilligheid tot opoffering; tot wederdienst bereid; tot het volk spreken, eene rede houden; tot God bidden; men verkoos, benoemde, verklaarde, zalfde hem tot vorst; hij neemt u tot getuige; dit strekt u tot eer; zulks dient, is tot uw eigen best.* — Waar dit voorzetsel „ter bereiking van zeker doel” beteekent, kan het verwisseld worden met *te*; inderdaad *tot* is niets anders dan eene zamensmelting van *toe te*; in samenstelling met bijwoorden wordt het vervangen door *toe*; dus: *tot iets of ergens toe deugen; waartoe strekt dit? hiertoe niet in staat.*

Tusschen, beteekent een „te midden van twee punten”, in ruimte’ of tijd; als: *tusschen Maas en Waal; vrede tusschen de beide partijen; onderscheid, verschil tusschen twee dingen; tusschen Paschen en Pinksteren; tusschen tien en twaalf.*

Wit, duidt eene beweging aan, welke in het binnenste van eene uitgebreidheid begint en zich over de grenzen ervan uitstrekt; het is dus het tegenovergestelde van *in*, bijaldien dit eene beweging te kennen geeft, terwijl *buiten* tegenover *in* staat, waar dit eene rust beteekent; bijv.: *uit de stad*

gaan; uit het water opatijgen; verlossing, redding uit de handen des vijands; de eene dwaling vloeit uit de andere voort. Het door *uit* beheerschte woord noemt het uitgangspunt van eene redeneering of een gevoelen, en voorts de stof, waaruit iets is ontstaan, voortgebracht; als: *zijn gevoelen uit de geschiedenis bewijzen, staven; dit blijkt uit wuen brief; uit zijne gebaren kunt gij zijne bedoelingen opmaken; dit bestaat uit twee deelen water; het ontstaan, de schepping der wereld uit niets; een beeld uit hout vervaardigen.* Ook regeert *uit* den naam van een toestand, waaruit eene handeling voortvloeit en zich laat verklaren; dus: *uit vrees iets doen of laten; uit onverschilligheid zijne zaken verwaarloozen; uit wanhoop zich zelf ombrengen; een leugen uit nood.*

Van, veronderstelt eene beweging, die aan de grens eener uitgebreidheid een aanvang neemt; het afhankelijke woord drukt de plaats uit, aan welke grens de beweging begint, het punt, dat men verlaat; bijv.: *van begin tot eind; van wal steken; van land afvaren; van de Duitse grenzen komen; van iemand scheiden; van eene daad afhouden, af-laten, afzien, zich onthouden; een ongelukkige van de doodstraf redden, verlossen, bevrijden, doch iemand uit den kerker redden; iemand van de verplichting ontslaan, doch uit de boeien ontslaan; een persoon van zijne verplichting ontheffen; van smetten reinigen, zuiveren; afkeer, afschuw van verraad hebben; de afval der onderdanen van hunnen vorst; vrij, los, rein, wars van de wereld; van dag tot dag; van of uit eene ziekte genezen, herstellen.* Het

beheerschte woord kan ook eene hoedanigheid noemen en den toestand vermelden, dien men verlaat, met een anderen verwisselt; als: *van arm rijk worden; van slaaf vrij maken*. — Verder duidt dit voorzetsel eene afkomst aan, hetzij daarvan de naam eener plaats van waar, of een persoon of zaak waarvan, iets afkomstig is, afhangt; als: *die van Nijmegen; van zijne ouders ontving, kreeg hij een geschenk; vraag, verzoek, eisch, vorder, verlang, begeer hulp van uwen vriend*. Het regeert ook den naam der stof, waaruit iets bestaat, waarvan als het ware zeker deel genomen is; bijv: *eene kroon van goud; een lepel van zilver; een beeld van hout; vol van ongerechtigheid; verzadiging van genot; van iets voorzien zijn, overloopen, wemelen*. De twee laatstgemelde beteekenissen worden met geringe wijziging zóó, dat *van* geschikt is om den genitief te omschrijven; want in de eerste beteekenis, die van afkomst, komt *van* in kracht den genitief van afkomst en bezit nabij, en in de tweede, ter aanduiding van de stof, is het zeer naauw verwant met het begrip van den partitieven genitief. Dit laatste begrip heeft het ook in tijdsbepalingen, als *van daag, d. i. in een of ander gedeelte van dezen dag; van de week, d. i. op een der dagen dezer week; van nacht; van mijn leven, d. i. in eenig tijdperk van mijn leven*. Opmerkelijk is de aanwending van dit voorzetsel in zegswijzen, als: *een beest van een kerel; een duivel van een mensch; waar kerel, mensch het geslachtsbegrip uitdrukken, waarvan zeker onderdeel, zekere bijzondere soort genomen is; in dit geval behandelt men*

een begrip voor een geslacht van wezens als een stofbegrip. Zoo laat het zich ook verklaren, dat dit voorzetsel dienen kan tot bepaling van het wezen eens persoons of eener zaak; als: *een man van moed, van eer, van karakter, van invloed; eene zaak van gewicht, van belang; een leven van onrust en moeite*; in deze voorbeelden toch is het afhankelijke woord als het ware de stof, waaruit de personen of zaken bestaan met andere woorden het hoofdbestanddeel, de grondtrek van hun wezen. — Doch *van* geeft niet alleen de afkomst, den oorsprong van een voorwerp aan, maar ook den oorsprong, de natuurlijke oorzaak van een toestand, zoodat het den naam van datgene voorafgaat, hetwelk den toestand te weeg brengt, hetzij zaak of persoon; zoo is het verwant met *door*; als: *van koude en gebrek omkomen; hij stierf van verdriet; van vreugde weenen; moede van het werk; rood van toorn; bleek van schrik; ziek van hartzeer; van goud schitteren; het riet wordt van den wind bewogen*. — Ook na woorden, die eene gewaarwording des geestes of eene uiting van gedachten uitdrukken, wijst dit voorzetsel op den persoon of de zaak, welke tot die gewaarwording of uiting aanleiding geven; als: *van eenen vriend of eene eene gebeurtenis spreken, vertellen, zwijgen, denken, droomen, hooren, vernemen, melding, gewag maken*. In: *iemand van verraad beschuldigen, betichten*, noemt het substantief een feit, waaruit de handeling van den beschuldiger voortvloeit, met andere woorden een feit, dat het beschuldigen ten gevolge heeft. — Eindelijk kan een substantief, hetwelk

eene eigenschap aanduidt, in verband met *van* aanduiden, in hoeverre eene eigenschap wordt toegekend; het voorzetsel heeft dan den zin van "op het punt van, wat betreft"; bijv.: *goed van hart; kwaad van inborst; ruw, week van aard; schoon van gezicht; oud, jong van jaren; klein, groot van gestalte; onbesproken, onberispelijk van gedrag*. Deze overdrachtelijke beteekenis "op het punt van, wat betreft" heeft zich ontwikkeld uit de plaatselijke beteekenis, bijv. in: *van den kant, van de zijde; vgl. naar* in de laatste beteekenis.

Voor, wijst een deel der ruimte aan, welke zich bevindt aan die zijde van een voorwerp, welke naar het gelaat des sprekers is toegekeerd; het is in plaatselijke opvatting het tegendeel van *achter*, in tijdelijke dat van *na*; het geregeerde woord is het voorwerp, dat in onze voorstelling volgt op de ruimte, door *voor* aangeduid; als: *voor de poort staan; voor het huis is een tuin; vóór den 1sten dezer maand; vóór den winter; vóór veertien dagen*. Nu gebeurt het niet zelden, dat een voorwerp voor een ander staat, ten einde dit te bedekken, te beschermen; van daar dat *voor* geleidelijk overgaat in den zin van: "ter bescherming, ten voordeele, ten behoeve"; bijv.: *voor vrijheid en vaderland strijden, worstelen; voor een ander in de bres springen, zich opofferen; de zorg voor het huisgezin; de bede voor zijn heil; voor iemand borg staan; voor u zal ik het doen*. In dezen zin van "ten behoeve, ten opzichte van" is het voorzetsel zeer geschikt om den datief te vervangen bij adjectieven en substantieven, die een voordeel, gunst, genoeg, bruikbaarheid en het te-

gendeel to kennen geven; als: *nuttig, schadelijk, voordeelig, aangenaam, treurig, belangrijk, gevaarlijk, toegankelijk voor een ieder; de belangrijkheid dezer tijding voor mij; verlies voor het land; zoo ook na de adjectieven, vergezeld van te en genoeg; als: te zwaar voor u; goed genoeg voor een slaaf.* De eigenschap, die ten opzichte van zeker punt, dus in zeker opzicht wordt toegekend, geldt alleen als men dit zeker punt in aanmerking neemt, anders niet; dus is *voor zooveel als „in zooverre betreft”* in: *hij is voor een man van zijn stand zeer beschaafd; nog vlug voor zijn leeftijd; ik voor mij.* — Het voorwerp, ten behoeve waarvan men iets verricht, kan ook opgevat worden als de oorzaak, waarom men iets verricht, zoodat het voorzetsel dan zooveel is als *„wegens”*; bijv.: *iemand voor zijne weldaden dankbaar, erkentelijk wezen, danken; voor een misdrijf straf ondergaan, boete doen; hij belooft u voor de bewezene diensten.* Van den anderen kant kan het voorwerp; ten behoeve, om wille waarvan men zich tot eene handeling laat bewegen, beschouwd worden als het doel der handeling, in zooverre de handeling ten behoeve van dit voorwerp strekt; zoo duidt *voor eene bestemming aan; als: hij deugt niet voor (of tot) soldaat; waar dient dit voor? geschikt, ongeschikt, bekwaam voor eene betrekking zijn; zijne geschiktheid, bekwaamheid voor dit ambt betwijfel ik niet; dit geschenk is voor u bestemd; een geneesmiddel voor de koorts.* — Uit de eerste plaatselijke betekenis van dit voorzetsel ontwikkelde zich, behalve die van *„ter bescherming”* enz., nog eene andere. Het voorwerp, waar men voor staat, waarheen men

het gelaat gekeerd houdt, kan zekere aandoening opwekken, of zekere handeling, uit eene gewaardwording voorspruitende, veroorzaken. In dit geval beteekent voor „in het aangezicht, aanzien van”; als: voor een spookgestalte schrikken, sidderen, beven; voor weêrwraak vreezen, duchten, bang zijn; voor den vijand vluchten, vlieden, zwichten, wijken, onderdoen; hoed u, wacht u voor den vleier; hij waarschuwde mij daarvoor; achting, eerbied, ontzag, genegenheid, vriendschap voor iemand koesteren; geestdrift voor de goede zaak; veilig, gerust voor eene overrompeling. — Uit de beteekenis „ten behoeve van” laat zich afleiden die van „in plaats, in ruiling van”; immers bestaat de handeling, welke men te iemands gunste doet daarin, dat men zijne plaats vervult; bijv.: voor iemand optreden; voor dit woord moet ge een ander kiezen; voor geld koopen, verkoopen; hij eet voor twee. Wat in plaats van iets anders komen, daarmee geruild worden kan, staat in waarde hiermede gelijk, en dus vermag dit voorzetsel een „gelijkstaan met iets” uit te drukken en met *als* verwant te worden; als: iemand voor een vreemdeling houden, aanzien; een schertsend gezegde voor (of *als*) ernst opnemen; het weinige voor lief nemen; men erkende hem voor (of *als*) wettig koning.

Hoofdstuk VII.

Het werkwoord en zijn geslachten.

Het werkwoord heeft tweeërlei geslacht, namelijk

een bedrijvend of actief, en een lijdend of passief geslacht (vgl. § 49).

§ 104.

Bedrijvend geslacht.

Een werkwoord van het bedrijvend geslacht is naar zijne beteekenis transitief of intransitief (zie § 49). Sommige mogen zoowel transitief als intransitief gebruikt worden; bijv.: *hij genas van de ziekte en de geneesheer genas hem. Zoo ook breken, slaan, koken, heeten, eindigen, enz.* Daar zijn ook andere, welke uit hun aard intransitief zijn, doch in bepaalde verbindingen eene transitieve beteekenis krijgen; bijv.: *een zachten dood sterven; eene groote rol spelen; een duren eed zweren; heete tranen weenen, enz.* Vgl. § 97, D.

Ook zijn er, die uitsluitend intransitief zijn; als: *blijven, komen, worden, zijn, schijnen, enz.*

§ 105.

Reflexieve werkwoorden.

Reflexief of terugwerkend in eigenlijken zin heet een transitief werkwoord, als de werking op het subject zelve terug gaat; bijv.: *ik schaam mij; hij wast zich* (zie § 49). Oneigenlijk reflexief heet een transitief werkwoord, als het den accusatief regeert van de zaak, waarop de handeling overgaat, en den datief van het reflexief voornaamwoord; bijv.: *ik verbeeld mij iets; hij doet zich geweld aan.*

Elk transitief werkwoord kan reflexief aangewend wor-

den, doch er zijn reflexieven, die niet anders dan als zoodanig voorkomen; als: *zich schamen*, *zich beroemen*, *zich vergissen*, *zich spoeden*, *zich bezinnen*, enz. Dezulke heeten *noodzakelijk* reflexieve werkwoorden.

Eenige weinige werkwoorden kunnen in dezelfde beteekenis met of zonder reflexief voornaamwoord gebezigd worden; als: *hij bukte zich* of *bukte om den slag te ontwijken*.

§ 106.

Lijdend geslacht.

Van het lijdend of passief geslacht des werkwoords bezit onze taal slechts éénen vorm, namelijk het verleden deelwoord; de overige vormen drukken wij door middel van omschrijving uit, gelijk in § 50 geleerd is.

Aanm. In navolging van andere talen heeft men den lijdenden vorm van den 3^{den} pers. enk. en meerv. willen weêrgeven door een reflexieven vorm, als: *Hunne woningen verfraaiden zich* (v. LENNEP); — *De grond herbouwde zich* (BILDERDIJK). Zulke voorbeelden zijn echter in onze taal hoogst zeldzaam. Iets anders zijn gezegden als deze: *de zaak zal zich later wel ophelderen*, waar "de zaak" als het ware van zelve de opheldering zal geven; evenmin is te vergelijken een gezegde als dit: *de zaak laat zich gemakkelijk verklaren*, waar in den infinitief "verklaren" op zich zelf reeds eene passieve beteekenis ligt opgesloten.

De infinitief namelijk van den bedrijvenden vorm der transitieve werkwoorden kan in sommige gevallen de beteekenis erlangen van den lijdenden vorm:

- 1) Wanneer de infinitief van een transitief werk-

woord afhangt van de werkwoorden *laten, doen, zien, hooren*; de persoon, van wien de handeling des infinitiefs uitgaat, wordt, even als bij den werkelijken passiefvorm, door het voorzetsel *door* aangewezen; bijv.: *men liet (of deed) hem door sluipmoordenaars ombrengen; ik hoorde door woen vriend een lied zingen; wij zagen den boom door den houthakker vellen; de zaak laat zich hierdoor verklaren*. Doch de infinitief behoeft niet altijd na gemelde woorden in passieven zin genomen te worden; hij behoudt den bedrijvenden zin bijv. in: *men liet den sluipmoordenaar den moord volvoeren; ik hoorde woen vriend een lied zingen; wij zagen den houthakker den boom vellen*.

2) Wanneer de infinitief van een transitief werkwoord, die door *te* is voorafgegaan, den zin aanneemt van een substantief, en wel 1) bij adjectieven, om de zaak te noemen, waartoe zich iets laat gebruiken of ten opzichte waarvan zekere goede of slechte eigenschap geldt, en 2) bij werkwoorden, die een toestand uitdrukken, om aan te duiden waartoe iets strekt, bestemd is, aanleiding geeft; bijv.: *dit is goed te eten, gemakkelijk te zien, te zeggen; onmogelijk te raden; aangenaam te hooren; zij is te beklagen; het blijft te wenschen; het valt niet te ontkennen; dit zal te bezien staan*. — Gelijk de infinitief, voorafgegaan van *te*, eigenlijk als substantief staat en zodoende den passieven zin in zich bevat, heeft hij dien ook in den genitief in zamenstelling met *waardig, waard*; bijv.: *achtenswaardig*, d. i. „der achtung waardig”; *behartigenswaard*, d. i. „der behartiging waard.”

Hoofdstuk VIII.

De wijzen des werkwoords.

§ 107.

Indicatief.

De indicatief staat in 't algemeen daar, waar iets buiten twijfel uitgesproken en als werkelijk bestaande voorgesteld of verondersteld wordt; bijv.: *De mensch wikt, God beschikt; het was gisteren een stormachtige dag; wat zal er gebeuren? zoo ik kan, zal ik komen.*

§ 108.

Conjunctief.

De conjunctief staat over 't algemeen daar, waar iets als *wenschelijk* of als *mogelijk* wordt voorgesteld; bijv.: *God behoede u!* is een wensch, die ook zóó zou kunnen uitgedrukt worden: „ik wensch Gods hoede over u;” de conjunctief, zóó aangewend, heet *optatief*. — De conjunctief kan ook eene mogelijkheid uitdrukken; als in: *hoe het ook zij*, hetgeen met andere woorden is: „het is mogelijk zoo, mogelijk anders.”

In beide beteekenissen kan de conjunctief omschreven worden met behulp van *mogen*; bijv.: *God moge u behoeden*, en *hoe het ook zijn mag* of *moge*; — *Hoort, maagd en knaap! hoe laat het zij, wie kloppen mocht, ontsluit* (TOLLENS).

„Een wensch kan zoowel door den tegenwoordigen

als door den verleden tijd van den optatief uitgedrukt worden; de eerste staat daar, waar men de vervulling van den wensch mag verwachten; bijv.: *uw wil geschiede! moogt ge gelukkig wezen; — Dit zij eindelijk genoeg voor eene proeve* (STIJL). — De verleden tijd staat daar, waar men het tegendeel wenscht van een bestaanden toestand; bijv.: *o, ware hij maar hier! of mocht hij maar hier zijn! och, of ik voor hem gestorven ware! — ó Mijn boezem! kost gij schreien! neen, gij kunt het niet, ó neen* (BILD.).

De conjunctief kan ook gebezigd worden in zinnen, waarin zeker feit van eene voorwaarde afhankelijk wordt voorgesteld, doch dan uitsluitend in den verleden tijd, hetzij in den gewonen of in den omschreven vorm; bijv.: *had hij de lessen zijner ouders opgevolgd, het ware hem beter gegaan of het zou hem beter gegaan zijn; — Bracht een ander haar het schrikkelijk nieuws, ach, zij stierve er zeker van* (CONS.).

De aard van den conjunctief brengt van zelf met zich, dat hij vatbaar is voor omschrijving, en als regel kan gelden, dat alleen daar werkelijk een conjunctief in onze taal vereischt wordt, waar de omschrijving, hetzij met *mogen*, hetzij met *zoude*, mogelijk is, om het even of de conjunctief in een eenvoudigen, dan of hij in een samengestelden volzin voorkomt; bijv.: *God geve, dat hij* (de leeftocht) *strekke tot ons een uitkomst wacht!* (TOLLENS), en *God geef' dat ze* (de boot) *eenmaal ons te stá zal mogen komen!* (dez.); in het eerste voorbeeld zou *strekke* kunnen omschreven worden door *mag* of *moge strekken*, gelijk in het tweede de omschrijving werkelijk plaats heeft.

Wijders laat onze taal het gebruik van den con-

conjunctief toe in afhankelijke zinsneden, bijaldien de hoofdzin een der werkwoorden *hopen*, *wenschen*, *begeeren*, *verlangen*, *willen*; *verzoeken*, *bidden*, *smeeken*; *bevelen*; *zorgen*, *waken*, en dergelijke bevat. Aldus: *ik hoop dat hij geneze*; — *Ik begeer niet anders dan dat ik het gezantschap te gemoet moge gaan* (v. LENNEP); — *Draag zorg dat hem niets ontbreke* (dez.); — *Ik beveel u dat gij zelf die boerin aan de deure werpet* (CONSCIENCE). — Bij *hopen*, *wenschen*, *begeeren*, *willen*, *bevelen* en dergelijke geeft de spreektaal de voorkeur aan de omschrijving met *zullen* boven die met *mogen* en den eigenlijken conjunctiefvorm; dus: *ik hoop, wensch, dat hij genezen zal*; *ik hoopte, wenschte, dat hij genezen zoude*; *hij wil, beveelt, dat men hem zal gehoorzamen*; *hij wilde, beval, dat men hem zou gehoorzamen*. Wijl nu met *zullen* de toekomstige tijd wordt omschreven, en de toekomstige tijd in ons taal-eigen ook door den tegenwoordigen tijd van den indicatief kan uitgedrukt worden (§ 118), zoo kan ook na genoemde werkwoorden de tegenw. tijd in den zin van den toek. tijd volgen; dus: *ik hoop, wensch, dat hij geneest = genezen zal*. — Bij *zorgen*, *waken* en dergelijke bezigt men in het spreken uitsluitend den indicatief.

Af te keuren is het gebruik van den conjunctief in de volgende gevallen, hoewel men hier en daar voorbeelden er van aantreft:

1) In afhankelijke vragen; als: *Vraagt aan elk die u heeft platgetreén, wat Britten weérstand zij* (BILD.).

2) Na de voegwoorden *eer* (dat), *vóór* (dat), *tot* (dat), zoo men op een feit doelt hetwelk in de toe-

komst verwacht wordt; dus: *Wees getroost in uw lot, tot dat er een betere tijd kome.*

Aanm. In beide gevallen is de conjunctief misplaatst; want naar den geest onzer taal beteekent: *vraagt, wat Britten weêrstand zij* zooveel als: *vraagt, wat B. weêrstand moge zijn*, en dit ligt volstrekt niet in de bedoeling van den spreker. In het tweede geval stelt men als grens een toekomstig feit; ofschoon nu de toekomst altijd onzeker is, drukt toch onze taal nimmer iets toekomstigs door den conjunctief, als wijze der mogelijkheid, uit, maar of door *zullen* of door den teg. t. van den indicatief; onze taal eischt dus: *tot dat er eene betere tijd zal komen of komt.*

Welke andere voegwoorden uit hun aard den conjunctief vereischen of dulden, zal aangegeven worden bij de behandeling der verschillende soorten van zamen-gestelde volzinnen (§ 103—134).

§ 109.

Imperatief.

De imperatief staat daar, waar de sprekende persoon een handeling of toestand voor den aangesproken persoon noodig of nuttig oordeelt; het is dus de wijze om te bevelen of te vermanen, en, in verband met eene ontkenning, om te verbieden of af te raden.

In den imperatief bestaat slechts een eigenlijke vorm voor den 2^{den} persoon, zoodat de 1^{ste} en 3^{de} pers. door omschrijving moeten uitgedrukt worden.

Behelst de imperatief een bevel, dan omschrijft men

den 3den persoon met *moeten*; dus: enk. *neem*, *hij moet nemen*; meerv. *neemt*, *zij moeten nemen*.

Behelst daarentegen de imperatief eene vermaning, eene aansporing, dan dient *laten* of de conjunctief ter omschrijving; de vermaning of aansporing drukt men in de 3 personen aldus uit: *laat ik gaan*, *ga*, *laat hij gaan* of *hij ga*; *laten wij gaan* of *gaan wij*; *gaat*, *laten zij gaan*; bijv.: *Maar laat ik mij niet over hem beklagen* (v. LENNEP); — *doe dat, mijn vriend*; — *Laat hij mij nooit onder de oogen komen* (BEETS); — *Laten wij het gezegde nog wat ophelderen* (STIJL); *Spreken wij liever van zoete herinneringen* (CONSC.); — *laten zij dit bedenken*.

Aanm. In *laat ik*, *laat hij*, enz. is *laat*, voor *late*, de 1ste en 3de pers. enk., *laten* de 1ste en 3de pers. meerv. van den conjunctief van *laten*, hetwelk eertijds ook „doen” beteekende. — Er zijn schrijvers, die deze personen op eene andere wijze omschrijven, namelijk door van het werkwoord *laten*, in den zin van „toelaten” den 2den pers. enk. en meerv. aan te wenden en daarvan een woord in den acc. met het hierbij behoorend gezegde in den infinitief te laten afhangen; bijv: *laat mij gaan*; — *Kom, laat ons liever spoed maken* (CONSC.); — *Kom, Wolfert, laat ons vrienden wezen* (TOLLENS). Deze laatste manier van omschrijving is in de schrijftaal alles behalve zeldzaam, hoewel de spreektaal beide wijzen van uitdrukking scherp onderscheidt; hierin toch beteekent *laat mij*, *laat ons gaan* zooveel als *staat toe*, *dat ik ga*, *staat toe dat wij gaan*, maar *laat ik gaan*, *laten wij gaan* is eene aansporing, eene vermaning, welke men tot zich zelve richt.

In stede van den imperatief wendt men somwijlen

bij een bevel of verbod den infinitief aan; als: *goed werken! nog niet heengaan!*

Ook het verleden deelwoord kan hij een bevel of aansporing den imperatief vervangen; bijv.: *opgelet! — moed gevat! — Spoedig! de paarden in den draf gezet en hem ingehaald!* (V. LENNEP); — *Ontziet geen arbeid, geen gevaar nog eens de krachten inspannen* (TOILLENS).

§ 110.

Infinitief.

De infinitieven drukken alle betrekkingen van het werkwoord uit, behalve den persoon.

Verliest een infinitief daarenboven het vermogen om bij een handeling of toestand de tijdsbetrekking aan te geven, dan is zoo'n infinitief geheel en al een substantief geworden.

Zulk een infinitief, als substantief gebezigd, wordt in allen deele als een substantief behandeld, neemt verbuiging aan, heeft dezelfde regeering als de substantieven, en kan een lidwoord of andere bepalende woorden voor zich krijgen; bijv.: *in uw laatste schrijven; bezienswaardig; het verlichten uwer taak.*

Zelfs zijn dergelijke infinitieven vatbaar om een meervoud aan te nemen; bijv.: *de vermoedens*; echter is van de meeste het meervoud niet in gebruik, dewijl ze abstracte begrippen uitdrukken en deze het meervoud missen; zie § 79.

Waar de infinitief niet als substantief staat, hangt hij af van een ander bestanddeel des volzins. En-

kel in hartstochtelijke, levendige taal, namelijk bij een kortaf uitgesproken bevel of verbod, alsmede bij eene vraag, die men met verbazing uit, kan een onafhankelijke infinitief voorkomen; bijv.: *„Hem verlaten?”* riep zij uit, *„hem vergeten, omdat hij blind en ongelukkig is voor zijn leven?* (CONSC.) *„Ik leven!* (zucht de maagd, uit 't innigst van heur ziel:) *„Ik leven aan dit strand; als Strumons krijgsheld viel!* (BILD.). — Vgl. ook de vorige §.

De gevallen, waarin de afhankelijke infinitief voorkomt, hetzij zonder, hetzij met een voorzetsel, worden hier afzonderlijk behandeld.

§ 111.

Infinitief zonder voorzetsels.

Een infinitief, welke het subject der rede uitmaakt, komt met of zonder *te* voor; dus *werken* of *te werken* is de plicht van een ieder; — *Stroopen staat ook niemand vrij* (TOLLENS).

Doch als de infinitief bij wijze van bijstelling achter een volzin geplaatst is, waarvan hij het eigenlijke subject uitmaakt, dan pleegt men *te* er voor te voegen; bijv.: *het betaamt u te zwijgen*. Hier is *te zwijgen* het eigenlijk subject van de zinsnede *het betaamt u*, en *het* is slechts het grammatisch subject, een onbepaald gelaten subject, dat eerst door het bij wijze van bijstelling volgende *te zwijgen* bepaald wordt. Zoo ook: *Het valt lichter den diepen rouw, de algemeene ontsteltenis te beseffen, dan uit te drukken* (STIJL.); — *Maar wien gelukt het licht, dien toovertoon*

te treffen (BILD.) — *o 't Is wel deerlijk, weg te kwijnen in 's levens lente* (TOLLENS).

Een infinitief, welke de plaats van het object der rede bekleedt, neemt *te* voor zich; bijv.: *ik draag u op hiervoor te zorgen*, d. i. „*ik draag u de zorg hiervoor op.*” — *Te* gaat dus den infinitief vooraf, welke als accusatief afhangt van een ander werkwoord, behalve bij:

1) de werkwoorden *kunnen*, *mogen*, *moeten*, *durven*, *willen*, *zullen*; dus: *ik kan, mag, moet, durf, wil, zal spreken.*

2) bij *doen* en *laten*; dus: *dit doet me vreezen; laat hem wegbrengen.*

3) bij *zien*, *hooren* en *voelen*; als: *hij zag den boom vellen; zij hoorden een lied zingen; ik voel mijn bloed koken.*

4) bij *leeren* en *helpen*; als: *ik leer lezen; wie hielp hem zijn werk afmaken?* — Heeft *leeren* de beteekenis van: „*door leering overtuigen, overreden, bewegen*”, dan kan er een infinitief met *te* van afhangen; bijv.: *de ondervinding heeft me geleerd nooit meer eene zaak naar den schijn te beoordeelen.*

Voorts mist de infinitief het voorzetsel bij de werkwoorden *komen* en *gaan*; als: *hij kwam ons vragen; ga slapen.*

A a n m. Na *komen* neemt in enkele gevallen, bijv.: *hij kwam te sterven*, de infinitief *te* voor zich, doch hier is de infinitief op te vatten als een substantief en *te* als voorzetsel in den zin van *tot, aan*. *Hij kwam te sterven* is met andere woorden: „*hij kwam tot, aan zijn levenseinde*”, gelijk men ook zegt: *de zaak loopt ten einde*. In: *dit voorwerp komt zóó te staan*, is *komt te staan*

zooveel als „komt in zoo'n stand,” of „krijgt zoo'n stand.” Dus ook: *men kwam te weten.*

Waar de infinitief de plaats inneemt van een attriboot of, gezegde bij werkwoorden, die een dubbelen nominatief vorderen, is de vervoeging van *te* noodzakelijk, behalve bij *blijven* en *heeten*; dus: *gij schijnt hem niet te kennen; dat blijkt onwaar te wezen; doch: wij bleven nog lang over die aangelegenheid spreken; — Dit heet de spotternij wat ver drijven* (v. LENNEP).

§ 112.

Infinitief met te.

De infinitief neemt *te* voor zich:

I. Na alle transitieve werkwoorden, behalve de boven (§ 111) genoemde, waar hij de plaats van het object bekleedt: bijv.: *ik denk, hoop, begeer te schrijven; het kind begint te loopen; ik beken gedwaald te hebben; — Maar de knaap — veinsde hem niet te hooren* (v. LENNEP); — *Ze zweren, op het puin te sterven* (TOLLENS). In al deze voorbeelden staat de infinitief als object en zou uitgedrukt kunnen worden door een substantief in den accusatief; zoo staat: *ik beken gedwaald te hebben* gelijk met: „*ik beken mijne dwaaling*”, of — wil men de tijdsbetrekking juist weêrgeven, — „*ik beken, dat ik gedwaald heb.*”

Het onderscheid tusschen het substantief in den accusatief en den infinitief ligt alleen hierin, dat de laatste de tijdsbetrekking naauwkeurig aangeeft, het eerste niet. — Niet zelden maakt de infinitief als

object de bijstelling uit van het onbepaalde *het*; bijv.: *hij achtte het raadzaam te vertrekken*, d. i. "hij achtte het vertrek raadzaam."

Niet enkel bij werkwoorden, maar ook bij adjectieven, die den accusatief regeeren (§ 98), kan de infinitief met *te* een substantief in den accusatief vervangen; bijv.: *hij is waardig betreurd te worden*, d. i. "hij is waardig dat hij betreurd wordt" en "hij is het betreuren waardig." Aldus ook: *ik ben mij niet bewust iets kwaads gedaan te hebben*, d. i. "ik ben mij geen kwade daad bewust." *Is hij gewoon zóó te handelen?*

II. Ook van intransitieve werkwoorden kan een infinitief met *te* afhangen, en wel in dier voege, dat hij een substantief met voorafgaand voorzetsel vervangt. Vooreerst na werkwoorden, die eene gemoedsaandoening te kennen geven, staat de infinitief met *te* om de oorzaak van, de aanleiding tot de gemoedsaandoening te vermelden; in dit geval vervangt *te* met den infinitief, een substantief met het voorzetsel *over* of *om*; bijv.: *ik schaam me dit gedaan te hebben* is zooveel als: "ik schaam me over deze daad." Aldus ook: *ik verheug me, ben blijde u te zien*. — Bij dergelijke intransitieve werkwoorden, heeft de infinitief met *te* dezelfde beteekenis als een afhankelijke zin met *dat*; immers: *ik schaam me dit gedaan te hebben* kan men ook zóó uitdrukken: *ik schaam me dat ik dit gedaan heb*. Na verscheiden andere intransitieve werkwoorden, behalve de reeds genoemde, doet de infinitief met *te* dezelfde dienst als een afhankelijke zin met *dat*, als in *oppassen, zich wachten, zich hoeden, zich haasten, zich verwaardigen*; bijv.:

Pas op een woord meer op dien toon te zeggen (v. LENNEP); *wacht u wel den leeuw te wekken; ik haast me u dit te melden; hij verwaardigde zich niet hierop te antwoorden.* — Nog zijn er ettelijke intransitiieve werkwoorden, die, om een volledig begrip uit te drukken, eenen infinitief met *te* bij zich vorderen, zonder dat deze in een afhankelijk zinn met *dat* kan omgezet worden of in een substantief met voorafgaand voorzetsel; zulke werkwoorden zijn *behooren, dienen* (in den zin van "behooren"), *behoeven*; als: *hij behoorde, diende zulks te weten; gij behoeft mij dat niet te zeggen.*

III. *Te* staat voor den infinitief, na werkwoorden zoowel als na substantieven en adjectieven, om uit te drukken, dat de handeling in den infinitief opgesloten, mogelijk of noodzakelijk is; bijv.: *hebt ge iets te lezen? dat is niet te gelooven; hij vond iets te eten; — Hier valt geen listige staatkunde te ontmaskeren* (v. D. PALM); — *Deze ophelderingen, waar weinig op viel aan te merken* (v. LENNEP); — *Er was geen uitkomst op te sporen* (TOILENS); — *Nog heeft de naneef zich te schamen, om vaadren van zoo laf een aard* (dez.).

IV. Bij de werkwoorden *staan, zitten en liggen* heeft de infinitief (doch uitsluitend in den tegenw. tijd) denzelfden zin als een tegenwoordig deelwoord; bijv.: *hij stond te praten of pratende; zoo zat zij uren lang te mijmeren* (TOILENS), of *mijmerende* of *in mijmering; ze lagen te kermen.* In dergelijke verbindingen kan men het tegenw. deelw. en den infinitief met *te* omzetten in een tijd van den indicatief, voorafgegaan door het voegwoord *en*: dus: *zij zat te mijmeren* of *zij zat en mijmerde.*

Indien *staan*, *zitten*, *liggen* zelven in den infinitief zonder *te* staan, als afhangende van de in § 111 opgegeven werkwoorden of van *hebben*, dan valt *te* weg; bijv.: *Zij ging met het hoofd tegen eenen boom staan weenen* (CONSC.); — *Toen ging zij op hare knieën liggen krabbelen* (v. LENNEP.)

V. Eindelijk is het gebruik van *te* bij den infinitief geoorloofd, doch niet zoo algemeen als dat van *om te*, na substantieven en adjectieven, om de voorzetsels *tot*, *voor*, *op* of *naar* met daaropvolgend substantief te vervangen, als na *lust*, *zucht*, *voornemen*, *plan*, *gelegenheid*, *tijd*, *last*, *bevel*, *begeerte*, en na *gezind*, *geneigd*, *verplicht*, *geschikt*, *begeerig*, *nieuwsgierig*, *verlangend* en dergelijke; bijv.: *Ik had niet veel lust my terstond naar huis te begeven* (BEETS); — *Met den last, tot elken prijs den vree te sluiten* (TOLLENS); — *Ik ben nieuwsgierig te hooren, hoe gij voldaan zult wezen* (v. LENNEP). — Waar het substantief in den accusatief staat en van een werkwoord beheerscht wordt, of waar het adjectief met een der werkwoorden *zijn*, *schijnen*, *worden* enz. verbonden is, zoodat substantief en adjectief in verband met het werkwoord als het ware slechts één volledig gezegde vormen, daar is *te* evenzeer in gebruik als *om te*. Men zal dus zeggen: *ik had begeerte* of *was begeerig*, *u te zien* en *om u te zien*, maar liefst: *de begeerte om u te zien was levendig bij mij*; in het eerste voorbeeld toch heeft *had begeerte* of *was begeerig* de kracht van *ik begeerde*, en op *begeeren* volgt een infinitief met *te* als object. — Ook daar waar de infinitief als het ware eene bijstelling uitmaakt van een substantief, is er geen verschil van beteekenis tusschen *te* en *om te*;

dus: *zij heeft het voorrecht, altijd gezond te wezen, of om altijd gezond te wezen.*

§ 113.

Infinitief met om te, van te en andere voorvoegsels.

Dé infinitief met *om te* volgt:

I. Op transitieve en intransitieve werkwoorden, om uit te drukken het oogmerk waarmeê, en de bestemming waarvoor, de handeling van het beheerschende werkwoord geschiedt; en op substantieven en adjectieven, als het den zin moet weêrgeven van „dienende tot iets, geschikt tot iets.” Kortom, met *om te* antwoordt men op de vragen *waarom? waartoe? waarvoor geschiedt iets of bestaat iets*; bijv.: *men moet eten om te leven, niet leven om te eten*; — *Meer behoef ik niet bij te brengen, om mijn gezegde te staven* (v. D. PALM); — *En trok hij ook met de legers op, om de helden ten strijd aan te moedigen* (v. LENNEP)? — *Een aarden wal, hoog genoeg om bij overstrooming het wassende water te keeren* (dez.); — *Het was te laat om eenen anderen weg te kiezen* (STIJL). — Om te voor den infinitief staat gelijk met *tot, te, om* voor een substantief, en met *voor, zoo te, genoeg, voldoende*, voorafgaat; dus: *iets bijbrengen om zijn gevoelen te staven* is met andere woorden: *iets tot of ter staving van zijn gevoelen bijbrengen*; en: *hoog genoeg om het water te keeren* is zooveel als: *hoog genoeg voor het keeren van het water*. In het eerste geval zegt de infinitief met *om te* hetzelfde als een afhankelijke zin met *opdat, ten einde*, doch in het laatste hetzelfde als een bijzin met *dan dat* (na *te*) en *zoodat* (na *genoeg*).

II. Na eenige werkwoorden kan *om te* zoowel als *te* de plaats vervullen van *tot*, waar dit eene richting, niet waar dit een doel aanduidt; bijv.: *men dwong hem dit te doen of om dit te doen*, d. i. „men dwong hem tot deze daad.” *Hij was wel genoodzaakt, wat vriendelijker te handelen, dan zijne voorzaten* (STIJL).

Zoo ook zijn *te* en *om te* gelijkelijk in zwang bij *nopen, aansporen, bewegen, uitnoodigen, tarten*, en dergelijke. —

III. Na substantieven en adjectieven, vermeld in de vorige § onder V, vervangt *om te* de voorzetsels *tot, voor, op, naar*; bijv.: *Ik gevoelde lust om ten minste nog een gedeelte van de godsdienstoefening bij te wonen* (BEETS); — *Ik zie geene redenen om u het oogmerk onzer komst te verbergen* (v. LENNEP); — *De hoop der Nederlanders, om van het Fransche juk verlost te worden* (v. D. PALM); — *Hij zou bekwaam geweest zijn, om eene prachtige hofhouding luister bij te zetten* (STIJL); — *Hij was wel gezind, om mede te vertrekken* (v. D. PALM); — *Bereid om alles te verliezen* (dez.). *Om te* vervangt ook wel eens den genitief; bijv.: *De kunst, om groote gedachten van zich te verwekken* (dez.); — *De gaaf om over den wil van anderen te heerschen* (dez.). — Dat behalve *om te* na substantieven en adjectieven ook *te* geoorloofd is, vooral in bepaalde gevallen, is in de vorige § onder V geleerd.

Een ander voorvoegsel dan *om te* is *van te*, hetwelk, zoowel na werkwoorden, als na naamwoorden, den infinitief kan voorafgaan, waar *van* anders een substantief zou voorafgaan; bijv.: *onthoud u van daaraan deel te nemen*; — *Hij had langen tijd den naam gehad van een schoon man te zijn* (v. LENNEP); — *Hilde-*

brand nam den schijn aan van naar de kerk te zullen gaan (BEETS); — *wel verre van hem te laken, prijs ik hem*; — *in plaats van zich te beteren, maakte hij het nog erger*. Waar na werkwoorden de infinitief met *van te* zich in een bijzin met *dat* laat omzetten, mag men *van* weglaten; dus: *men beschuldigde hem van het land verraden te hebben*, d. i. „van landverraad,” maar ook: *men beschuldigde hem, het land verraden te hebben*, d. i. „dat hij het land verraden had.” Na naamwoorden is *om te* veel meer in zwang dan *van te*; zie hierboven, onder III.

Aanm. Geheel misplaatst is *van te* na naamwoorden, die *tot, voor, naar, op* na zich vereischen. Men schrijve dus niet: *de hoop van verlost te worden*, want men zegt ook niet: „de hoop van verlossing,” maar op verlossing;” evenmin: *de lust van het te doen*, want men zegt ook niet „de lust van,” maar „tot” of „voor iets.”

Ook kan de infinitief *met te* voor zich hebben, waar hij voor een substantief, door *met* geregeerd, in plaats treedt; bijv.: *Ik zou mij kunnen vergenoegen met de schouders op te halen over het geheele voorval* (v. LENNEP); — *Ja, koning, gij hebt wel gedaan met d'armen zondaar vrij te spreken* (T.). Niet zelden is voor *met te* enkel *te* voldoende; men bezigt in dezelfde beteekenis: *wilt ge voortgaan, voortvaren zóó te handelen* of *met zóó te handelen*; *houd op mij te tergen* of *met mij te tergen*; doch tusschen *ik begin iets te doen* en *met iets te doen*, pleegt men onderscheid in de beteekenis te maken; bijv.: *de man begint oud te worden* en *ze begonnen met elkaar uit te schelden* en *eindigden met elkander te slaan*.

Aanm. Heeft de infinitief geen object bij zich, dan kan, bij de genoemde werkwoorden, te worden weggelaten; dus: *men begint, houdt op met werken.*

Andere voorvoegsels voor *te* met den infinitief zijn de voorzetsels *na, door, zonder*, alsmede de bijwoordelijke uitdrukkingen *ten einde* en *alvorens*; bijv.: *Zoo begonnen zij op lijfsbehoud te denken; en schiepen het gevaar door het openlijk te vreezen* (v. D. PALM); — *Zij ving aan zonder te weten, waar zij eindigen zou* (dez.); — *Na een groot uur te hebben afgelegd, bleef het meisje eensklaps staan* (CONSC.); — *Ik zeg u dit alles ten einde u tot waakzaamheid aan te sporen; gij zult nog wel willen ontbijten, alvorens uwe reis voort te zetten* (v. LENNEP).

Al deze woordvoegingen kunnen omgezet worden in afhankelijke zinnen.

§ 114.

Infinitief met een subject.

Een infinitief kan in dier voege van een substantief of zelfstandig voornaamwoord afhangen, dat hij het gezegde uitmaakt van het naamwoord; het naamwoord is dus het subject van den infinitief, doch staat in den accusatief, als object van het beheerschende werkwoord. Zoodra men den infinitief in eene andere wijze overbrengt, gaat ook de accusatief in een nominatief over; bijv. in: *ik zie hem loopen*, staat *hem* in den accusatief, als object ten opzichte van *zien*, doch ten opzichte van den infinitief *loopen* is dit voornaamwoord subject, en de infinitief is zijn gezegde. Lost

men dezen zin in twee zinnen op, die beide hun eigen subject hebben, dan wordt het: *ik zie en hij loopt*. Er zijn in onze taal slechts weinige werkwoorden, waarvan een accusatief met een infinitief tot gezegde kan afhangen; het zijn: *hooren, zien, voelen, laten, doen*. Bijv.: *ik hoor hem zingen*, d. i. zooveel als "ik hoor hem, terwijl hij zingt" of "dat hij zingt." *Wij zien hem loopen*, d. i. "dat hij loopt." *Hij voelde zijne krachten verminderen*, d. i. "dat zijne krachten verminderden." *Laat het scherm vallen*, d. i. "laat toe" of "maak, dat het scherm valt." (Over *laten* in den zin van "maken, doen" zie § 109). *Deze woorden deden den schuldige verbleeken*, d. i. "deze woorden maakten, dat de schuldige verbleekte."

De infinitief, zoo aangewend, heeft nu eens eene bedrijvende, dan weêr eene lijdende beteekenis; bedrijvend is hij bijv. in: *ik zag den houthakker den boom vellen*, doch lijdend in: *ik zag den boom door den houthakker vellen*; — *Reeds zagen zij ten tweeden keer hun poging door den uitslag loonen* (TOLLENS). In het eerste voorbeeld is *den houthakker* het object van *ik zag*, doch tevens het subject van *velen*, terwijl het object van *velen* is *den boom*; de twee deelen, waarin de zin zich laat splitsen, zijn deze: *ik zag en de houthakker velde den boom*; het tweede voorbeeld kan ontleed worden in: *ik zag en de boom werd door den houthakker geveld*.

Aan m. 1) In sommige spreekwijzen komt de inf. met subject ook voor na *vinden* en *hebben*: bijv.: *ik vond hem te bed liggen*; — *Ik heb ook armen aan mijn lijf staan* (CONSC.).

Aan m. 2). Het gebruik van een accus. met een inf. tot gezegde na *meenen*, *achten*, *zeggen*. — bijv.: *De wetten van eer en trouw achtte hij voor allen, behalve voor zich te zijn* (V. D. PALM) — druist rechtstreeks tegen ons taaleigen aan.

§ 115.

Deelwoorden.

Deze geven te kennen, dat zekere handeling* of toestand een persoon of zaak eigen is op zekeren tijd; zoodra nu eene handeling of toestand als eene blijvende eigenschap aan een persoon of zaak wordt toegekend, gaat het deelwoord in een adjectief over. Meermalen gaat de overgang van een eigenlijk deelwoord in een adjectief gepaard met eene wijziging in de beteekenis.

Ettelijke teg. deelwoorden hebben in zekere verbindingen zoo geheel en al hun karakter verloren, dat ze de beteekenis erlangen van adjectieven op *-baar*. of dat de verbinding door een zamengesteld woord kan uitgedrukt worden; bijv.: *brekende waar*, d. i. „breekbare waar”; *roerend goed*; *vallende ziekte*, d. i. „ziekte, die zich door het gedurig vallen kenmerkt, valziekte”; *ijlende koorts*; *in vliegende haast*; *een zittend leven*; *eene stilzwijgende voorwaarde*.

Ook verl. deelwoorden nemen meermalen het karakter van een adjectief aan. Er zijn verl. deelw. van transitieve werkwoorden, die, als adjectief of substantief gebezigd, de lijdende beteekenis volkomen hebben afgelegd; als: *een gestudeerd persoon*, d. i. „een persoon, die gestudeerd heeft”; *een afgeleefd grijsaard*; *een gezeten man*; *een bereden husaar*; *ervaren gidsen*; *een*

eervergeten schurk; een gezworene, saamgezworene; een gediende; een oudgediende.

§ 116.

Deelwoorden voor verschillende tijden.

Een teg. deelw. bezitten zoo wel transitieve als intransitieve werkwoorden; als: *hoorende, vallende; genomen wordende.*

. Het verl. deelw. behoort bij den volm. verl. tijd; het heeft eene passieve beteekenis, zoo het gevormd is van trans. werkwoorden. Dus zijn *genomen, gevraagd, gedaan*, deelwoorden, behoorende bij den volm. verl. tijd in den lijdenden vorm, bij *ik ben genomen*, enz. Daarentegen heeft het verl. deelw. dier intr. werkwoorden, welke hun tijden met *zijn* omschrijven, een bedrijvenden zin, en behoort bij den volm. verl. t. in den bedrijvenden vorm; dus: *gevallen, gestorven* bij *ik ben gevallen*, enz. Hetgeen nu dergelijke intransitieven door een eigenaardigen vorm uitdrukken, moet men bij tr. en intr. werkwoorden, die met *hebben* hun tijden vormen, met behulp eener omschrijving uitdrukken, zoodat het deelwoord van den volm. verl. t. in den bedr. vorm, bijv.: van *nemen, dwalen*, is: *genomen hebbende, gedwaald hebbende.*

Eigenaardig is de aanwending van het verl. deelw. der meeste met *gaan* verwante intr. werkwoorden, als: *loopen, rijden, varen, zeilen* en derg., na *komen*: bijv.: *De twee weduwen kwamen met blijde verbaasdheid toegeschoten* (CONSC.); — *Zijn paard, getrouw aan het gegeven sein, kwam dartelend naar hem toe gehuppeld* (v. LENNEP); — *Alles, zoo waant hij, komt al lachend*

hem tegengesprongen (v. BEERS). In denzelfden zin als het verl. deelw. staat hier ook de inf., zelfs is deze noodzakelijk, als *komen* in een anderen tijd, dan den teg. of verl. t. staat; bijv.: *hij is komen loopen*; *hij zal komen aanrijden*.

§ 117.

Deelwoorden in bijwoordelijke uitdrukkingen.

Een deelwoord kan, op gelijke wijze als een adjectief, het attriboot uitmaken van een substantief, dat zonder afhankelijk te wezen van een ander bestanddeel des volzins in een verbogen naamval staat. Het deelw. staat dan in denzelfden naamval als zijn substantief en heet dan *onafhankelijk* of *absoluut* deelwoord. Het dient tot nadere bepaling van tijd of wijze bij eene handeling en staat benevens zijn subject als bijwoordelijke uitdrukking in den volzin. Doorgaans staat het in den genitief (verg. § 100); bijv.: *onverrichter zake*; *stormender hand*; *ziender oogen*; enz.

Men vindt ook voorbeelden van een onafhankelijk deelw., als gezegde van een substantief in den nominatief; als: *dit gedaan zijnde, werd de vergadering gesloten*. Aan de gewone spreek- en schrijftaal is deze verbinding evenwel vreemd.

Hoofdstuk IX.

De tijden des werkwoords.

De tijden worden deels door eenvoudige vormen, deels door omschrijving uitgedrukt, gelijk in de leer

der vormen geleerd is. Hier zijn nog te bespreken: 1) de beteekenis der tijden; 2) het gebruik der hulpwoorden *hebben* en *zijn*; 3) het deelw., en de inf. als plaatsvervanger van het deelw., in de omschreven vormen.

§ 118.

Beteekenis der tijden.

1) De *tegenw. tijd* stelt een handeling of toestand voor als voortdurende op het oogenblik, waarop de spreker spreekt of waarin hij zich verplaatst. Behalve het tegenwoordige kan deze tijd ook iets verledens en iets toekomstigs uitdrukken, zoo de spreker in zijne verbeelding zich bij eene gebeurtenis, die plaats gehad heeft of nog plaats zal hebben, tegenwoordig denkt. De teg. t., welke dient om iets verledens uit te drukken, heet *verhalende* of *historische* teg. t. en wordt dan gebezigd, wanneer de spreker iets verledens zich zóó levendig voor den geest haalt, dat hij het als het ware voor zijn oogen ziet gebeuren; als: *'t Was schriklijk ruw en koud; de scherpe hagels vlogen; de losgewaaide sneeuw stuift warlend in hunne oogen* (TOLLENS). — Nog vaker vervangt de teg. t. den omschreven vorm des toekomstigen tijds, behalve waar zulks onduidelijkheid zou veroorzaken of waar de toekomst nadrukkelijk tegenover het tegenwoordige en het verleden gesteld wordt; bijv.: *morgen vertrekt hij*.

2) *Verleden tijd* en 3) *volmaakt-verl.-tijd*. — De eerste, dien men ook *onbepaald-verl. t.* zou kunnen

heeten, drukt zoo algemeen mogelijk een verleden handeling of toestand uit, is derhalve de tijd, dien men aanwendt, als men iets wil verhalen wat in het verleden plaats had, zonder het in verband te brengen met het tegenwoordige en zonder aan te duiden, of de verleden handeling of toestand van voorbijgaanden dan wel van blijvenden aard was. Daarentegen dient de volm. verl. t. om eene gebeurtenis in het verledene uit te drukken, welke in de gevolgen nog in verband staat met den tegenwoordigen tijd des sprekers. Den onbepaald-verl. t. bezigt men dus, wanneer men eene gebeurtenis op zich zelve wil voorstellen, doch den volm. verl. t., wanneer men van eene verleden gebeurtenis slechts gewag maakt met het oog op de nog voortlevende gevolgen. Zeg ik: *het huis brandde af*, dan is het mij te doen om het afbranden als iets verledens voor te stellen, doch zeg ik: *het huis is afgebrand*, dan denk ik meer aan de vernieling van een huis, ten gevolge van een brand. Met andere woorden, de verl. t. haalt iets verledens voor den geest, de volm. verl. t. verklaart het tegenwoordig bestaande als een gevolg van een verleden handeling of toestand.

4) De *meer-dan-volm. verl. tijd* duidt een handeling of toestand aan, die verleden is in vergelijking met een andere verleden handeling of toestand; bijv.: *hij had reeds alle hoop opgegeven, toen er redding opdaagde.*

5) De *toek. tijd* duidt iets aan, wat nog moet gebeuren en verwacht wordt; bijv.: *van nu af zullen wij vrienden zijn; hij, die is, was en wezen zal.* — Dat ook de teg. t. iets toekomstigs kan aanduiden is hierboven gezegd.

6) De *volm. toek. tijd* drukt uit, dat een handeling of toestand in de toekomst voltooid zal zijn; als: *morgen zal ik dit afgewerkt hebben*. Gelijk nu de *teg. t.* soms den *toek. t.* kan vervangen, kan de *volm. verl. t.* ook voor den *volm. toek. t.* in plaats treden; bijv.: *als gij uw voornemen volvoerd hebt, zult gij het mij melden*.

De tijden hebben in alle wijzen dezelfde beteekenis als in den *indicatief*, behoudens de wijzigingen, die uit den aard der verschillende wijzen voortvloeien; bijv.: *hij ziet* stelt eene handeling als werkelijk voor in het *tegenwoordige*; *hij zie* of *moge zien* eene handeling, die men in het *tegenwoordige* voor wenschelijk of mogelijk houdt; *zie* eene handeling, welke men voor noodzakelijk of raadzaam in het *tegenwoordige* houdt. Eveneens is het gesteld met de overige tijden; doch de *verl. t.* van den *conjunctief* drukt niet enkel het wenschelijke uit van een feit, dat *niet* in het *tegenwoordige* valt, maar ook de mogelijkheid van een feit, mits zekere voorwaarde vervuld worde; bijv.: *hij ware onvoorzichtig* of *zoude onvoorzichtig wezen, als hij zulks deed*.

In den *inf.* en als *deelw.* bezit de *teg. t.* met den *verl. t.*, en de *volm. verl. t.* met den *m. d. volm. verl. t.* slechts éenen vorm.

§ 119.

Gebruik van hulpwerkwoorden.

De *samengestelde tijden* eens werkwoords bestaan uit een of anderen vorm van het werkwoord en uit tijden van eenige werkwoorden, die ter omschrijving

dienen en daarom *hulpwerkwoorden* heeten. Dit zijn *hebben*, *wezen* of *zijn*, *zullen* en *worden*, benevens in enkele gevallen *mogen* en *laten*.

De volm. verl. t., dus ook de m. d. volm. verl. t. en de volm. toek. t., wordt in den bedrijvenden vorm omschreven met behulp van *hebben* of *zijn*, in den lijdenden altoos met *zijn*.

Alle transitieve werkwoorden, alsook de meeste intransitieve, hebben de omschrijving met *hebben*; doch de omschrijving met *zijn* hebben de intransitieven *wezen* of *zijn*, *blijven*, *worden*, *geschieden*, *ontstaan*, *groeien*, *wassen*, *breken*, *veranderen*, *verrotten*, *vergaan*, *verdwijnen*, *smelten*, *sterven*, *ontwaken*, *slagen*, *gaan*, *komen*, *terugkeeren*, *vertrekken*, *vluchten*, *wijken*, *verschijnen*, *vallen*, *spruiten*, enz.

Verscheiden intr. werkwoorden, en wel zulke, die eene beweging ergens heen te kennen geven, omschrijven nu eens met *hebben*, dan eens met *zijn*; met *hebben*, ingeval eene handeling (welke in eene beweging bestaat) voorgesteld wordt, en met *zijn*, ingeval een toestand als gevolg van de handeling (de beweging) wordt kenbaar gemaakt. Dus zal men zeggen: *ik heb twee uur geloopt*, *gevaren*, d. i. "ik heb een loop, eene vaart van twee uur afgelegd"; doch: *ik ben moede geloopt*, d. i. "ik ben moede ten gevolge van het loopen". Zoo ook: *het schip heeft twee maanden lang gezeild zonder land te zien*, d. i. "het schip heeft al zeilende een weg van twee maanden afgelegd"; doch: *het schip is in drie maanden naar Java gezeild*, d. i. "het schip is op Java aangekomen na drie maanden zeilens."

Dergelijke werkwoorden, als: *loopen*, *wandelen*, *va-*

ren, rijden, springen, klimmen, zeilen, nemen in samenstelling met *heen, ont, over* (scheidbaar), *toe, voort, weg*, het hulpwerkwoord *zijn*, in samenstelling met *be, over* (onscheidbaar), *hebben*; in de overige zamenstellingen hangt het af van de beteekenis, welke van de beide hulpwerkwoorden te gebruiken is. — *Volgen* omschrijft in den zin van „achternagaan” met *zijn*, anders met *hebben*. — *Beginnen* heeft *hebben*, zoo het een object bij zich heeft, anders *zijn*; dus: *zij hebben een groot werk begonnen*, doch *hij is begonnen* en *ik ben met mijn werk begonnen*.

§ 120.

Deelwoord en infinitief bij de omschrijving.

In de omschreven tijden verbindt zich *zullen* met den inf., en *hebben, zijn* en *worden*, met het verl. deelw.

In den bedr. vorm van den volm. verl. t., van den m. d. volm. verl. t. en volm. toek. t., verbinden zich de hulpwerkwoorden in den regel met het verl. deelw., doch dit wordt vervangen door den infinitief der volgende werkwoorden, bijaldien deze van een anderen infinitief gevolgd worden. Deze werkwoorden zijn:

1) Al diegene, waarvan een infinitief zonder voorzetsel afhangt (§ 111), dus: *durven, kunnen, moeten, mogen, willen, zullen; doen, laten; hooren, voelen, zien; gaan, komen, loopen; helpen, leeren; blijven; bijv.: wij hebben het durven, moeten zien; gij hebt mij doen, laten weten; ik had het hooren vallen;*

men is hem komen waarschuwen; zult gij hem spoedig leeren lezen? ik ben blijven wachten.

2) Voorts *behoeven, behooren, beginnen, gelieven, vermogen, weten en zoeken*; bijv.: *gij hadt dit niet behoeven te doen; ik had het u behooren te zeggen; hij heeft beginnen te begrijpen; zij heeft mijn raad niet gelieven te volgen; hij heeft me zoeken over te halen, maar heeft het niet handig weten aan te leggen.* Zeer gebruikelijk, doch niet noodzakelijk, is de infinitief van *pogen, trachten en meenen*; dus: *ik heb u dit duidelijk pogen, trachten te maken, of ik heb gepoogd, getracht u dit duidelijk te maken; hij had gemeend mij daardoor over te halen of hij had mij daardoor meenen over te halen.* Hoogst zeldzaam komt de inf. in de plaats van het verl. deelw. van *begeeren, verlangen, vreezen.*

3) Ook van *staan, zitten, liggen*, vervangt in genoemde tijden de inf. het deelwoord; als: *ik heb staan kijken; men had zitten spelen; zij heeft liggen kermen.* Verg. § 112. IV. — In bepaalde verbindingen geldt hetzelfde van *wezen* (niet *zijn*), als: *zijt ge den zieke wezen opzoeken?*

Hoofdstuk X.

Getal des werkwoords.

§ 121.

Het getal van een werkwoord, als gezegde, komt overeen met dat van het subject.

Op dezen regel zijn uitzonderingen :

1) De 2^{de} pers. enk. van den imperatief, die met het voorn. *gij* wordt verbonden; als: *doe gij het zelf.*

2) Indien de onzijdige voornaamwoorden *het*, *dit*, *dat*, als subject staan van een voornaamwoordelijk gezegde in het meervoud, wordt van het verbindende werkwoord het meervoud vereischt, met andere woorden, in dit geval richt zich het getal naar het gezegde; dus: *het zijn uwe vrienden; dit blijven onaangename zaken; zijn dat uwe gevoelens?*

Buitendien is het geoorloofd van den algemeenen regel af te wijken, wanneer een subject in het enkelvoud een verzamelwoord is, waarop een verdeelingsgenitief volgt; bijv.: *er komt of komen eene menigte menschen*; — *Eene menigte geldzakken waren opeengestapeld* (v. LENNEP); — *Alras verzamelt zich uit alle woningen een aardig troepje van boertjes en boerinnetjes* (BEETS); — *Een troep van knechten en meiden sprongen en zongen* (v. BEERS). Als *veel*, *meer*, *weinig*, *wat*, *genoeg*, als verzamelwoorden gebezigd en van een genitief, hetzij een subst., hetzij voorn. *er*, vergezeld zijn, is het meerv. zelfs een vereischte; bijv.: *veel menschen weten het niet; daar zijn er veel; wat denkbeelden of wat voor denkbeelden bezielen u?*

Behoort een werkwoord als gezegde bij meer dan één subject in het enkelv., dan staat het gemeenlijk in het meervoud; dus: *uw broeder en uw neef bevinden zich hier.* Evenwel kan het gezegde ook in het enk. staan, wanneer men zich twee of meer subjecten als bij malkeer behoorende voorstelt; in hetzelfde geval pleegt men ook het lidwoord weg te laten; bijv.:

Daarop vangt het gedrang en de drukte aan (BEETS); — Bedrijf en arbeid werd hervat (TOLLENS); — En riem en roeispaan snijdt door 't water (dez.); echter heeft het meerv. niets aanstootelijks: *En ros en ruiter zijn verlwenen (dez.).* Zijn twee of meer subjecten door de voegwoorden *of* en *noch* verbonden, dan is het gebruik van beide getallen geoorloofd; als: *Daar is voor Blankaas oogen geen feest of schouwspel meer (BIJL.); — Sneeuw of regen mogen dalen; storm of onweér loeit of blaas (dez.); — Noch kunst, noch heulsap mochten baten (TOLLENS).* Zoo twee of meer subjecten onderling in getal verschillen, neemt het gezegde het meerv. aan of richt zich naar het naastbijstaande subject; bijv.: *Zijne talenten, geaardheid en ontembare kracht van wil bōden steeds elkander de hand (v. d. PALM); — noch zijne vrienden, noch zijn broeder heeft of hebben iets van zijn voornemen geweten.*

Hoofdstuk XI.

Persoon.

§ 122.

De personen des werkwoords kunnen daar, waar ze niet op een substantief slaan, de bijvoeging van het pers. voorn. zelden ontberen; het is ongeoorloofd voor *hij loopt*, te zeggen *loopt*; voor *wij staan* alleen *staan*. Nochtans is hier en daar het voorn. overbollig:

1) In den 2den pers. enk. en meerv. des imperatiëfs is het voorn. onnoodig, behalve zoo men met nadruk

den aangesproken persoon aanduidt; bijv.: *ga*, doch: *doe gij dit, ik zal voor het overige zorgen.*

2) Het onzijdig voorn. *het* blijft onuitgedrukt bij eenige weinige onpersoonlijke werkwoorden, die ter aanvulling van het begrip een substantief of pers. voornaamwoord in den datief behoeven; bijv.: *mij dorst; haar droomde, dat zij eenen arend zag; mij dunkt, dat ge voorzichtig gehandeld hebt.* Het is hierbij een vereischte, dat het geregeerde woord het werkwoord voorafgaat; dus zegt men wel: *mij heugt nog, dat hier alles heide was, maar het heugt mij nog, dat enz.;* desgelijks: *mij is later gebleken of het is mij later gebleken, dat ik gedwaald had.* Het wordt ook verzwegen bij den 3den pers. van *zijn*, waar deze, in verband met een naamwoord of met een inf. en *te*, het gezegde uitmaakt, tenzij de regels der woordschikking *het* op de eerste plaats in den volzin eischen; bijv.: *zooals u bekend is en het is u bekend; gelijk te verwachten was en het was te verwachten.*

3) De 3de pers. enk. in den lijd. vorm kan door geen voorn. nader worden aangeduid, indien het subject geen bepaalde persoon of zaak is; in den bedr. vorm drukt men het onbepaalde subject door *men* uit; bijv.: *daar werd gespeeld; er is gezegd; daarvoor zal gezorgd worden; toen werd hem gebodschapt, dat de stad in gevaar was.* Ook hier is het een vereischte, dat het werkwoord niet voorop staat in den zin; waar dit volgens de regelen der woordschikking zou plaats hebben, voegt men er het bijwoord *daar* of *er* voor; anders wordt *daar* of *er* meestal verzwegen; dus: *daar zijn er eenige*, doch: *als er eenige zijn; er is gezegd en gelijk gezegd is; straks zal er of zal gezongen worden.*

Buitendien zijn er uitdrukkingen in uiterst beperkt aantal, waarin het pers. voorn. wel eens verzwegen wordt; als: (*ik*) *dank u; is niet?*

Het gezegde van een betrekkelijk voorn. komt overeen met het pers. voorn., waarop het betr. voorn. terugwijst; dus: *ik, die u gezien heb; vergeef hem, die u beleedigd heeft; wij, die u kennen; getrouwe vriend, die mij nooit verlaten hebt.*

Heeft het gezegde betrekking op verschillende personen, dan gaat de 1^{ste} pers. voor den 2^{den} en de 2^{de} voor den 3^{den}; bijv.: *ik en gij weten; gij en uw broeder zijt mij welkom.*

§ 123.

Uitlating van werkwoorden.

Men bezigt meermalen een volzin, waarin een werkwoord, hetzij dit een volledig gezegde of het deel van een gezegde uitmaakt, ontbreekt. Het uitlaten of de *ellips* van een werkwoord is alleen dan geoorloofd, als er geen onduidelijkheid door kan ontstaan, en komt vooral voor bij uitroepingen en in spreekwoordelijke zegswijzen. De opmerkelijkste voorbeelden van zulke ellipsen zijn:

1) Een vorm van den indic. of imp. van *wezen* of *zijn* kan verzwegen worden bij uitroepingen en in spreken: met het werkwoord laat men dikwijls ook het subject weg; bijv.: *Gegroet, gegroet, gij vroolijke en gezonde, lustige en stevige knapen* (BEETS); — *Welke onwaardige nazaten van zoo doorluchtig eenen vorst en opperheer!* (STIJL.); — *Geen wiel, dat snort; geen*

hand, die spint (TOLLENS); — *zoo heer, zoo knecht; beter ten halve gekeerd, dan ten heele gedwaald.*

2) De inf. *worden* of *te worden* ontbreekt somwijlen bij een verl. deelw.; bijv.: *De reekning moet gesloten* (BILD.); — *Zijn hout moet gehakt* (BEETS); — *de kamer dient schoon gemaakt.*

3) De infinitief van *gaan* of een zinverwant woord, vergezeld van een bijwoord van plaats of van eene bijwoordelijke plaatsbepaling, kan verzwegen worden na *kunnen, moeten, mogen, willen* en *zullen* (in de betekenis van *moeten*); immers de richting, welke de beweging neemt, wordt genoegzaam door de partikel of de bepaling aangewezen; bijv.: *Daar het geschrift niet al te klaar was, kon zij slechts woord voor woord voort* (CONSC.) — *Terug! er mag niemand in!* (dez.); — *Geen boot kon in of uit* (TOLLENS); — *Hij wil door 't ijsig Noord naar 't zengend Oosten heen* (dez.); — *Hoe moeten wij nu: rechts of links?* (v. LENNEP); — *gij zult niet weg!*

Hoofdstuk XII.

Vormen van den eenvoudigen volzin.

§ 124.

Van den eenvoudigen volzin bestaan twee hoofdvormen, de *oordeelende* en de *vragende* volzin.

De *oordeelende* bevat een oordeel, eene meening, een wensch, in het algemeen eene uiting aangaande zeker onderwerp; de *vragende* behelst eene vraag aangaande de koppeling of zeker deel van den zin.

De oordeelende zin is of *bevestigend*, bijv.: *hij denkt*, of *ontkennend*, bijv. *hij denkt niet*. — De ontkenning geschiedt met behulp van zekere woordjes, als: *niet*, *niets*, *geen*, *nooit*, enz.

Aanm. De ontkenning van het gezegde geschiedde eertijds door *en* of *ne*; had een gezegde een object of eene nadere bepaling, en wilde men den geheelen zin ontkennend maken, dan kreeg niet slechts het object of de bepaling, maar ook het gezegde het ontkennende woord voor zich: dus: *ik en zie*, *ik en zie niemand*. Dit *en* is bij Vlaamsche dichters nog niet gansch uitgestorven; bijv.: *En daar — neen, aan lijden en dacht er geen een* (v. BEERS); — *In Morgenland en zijn wij niet* (LEDEGANCK).

De vragende zin kan insgelijks bevestigend of ontkennend zijn; bijv.: *hoort gij het niet? wanneer komt gij? wie zou dit niet weten?* — Eene vraag onderscheidt zich van een oordeel voornamelijk door den toon, deels ook door de woordschikking.

TWEEDE AFDEELING.

OVER DEN SAMENGESTELDEN VOLZIN.

INLEIDING.

§ 125.

De samengestelde volzin bestaat uit twee of meer tot één taalkundig geheel verbonden zinsneden. Nu kan het zijn, dat een der eenvoudige zinnen, waaruit

de samengestelde volzin bestaat, aan den anderen ondergeschikt is, d. i. alleen dient om aan dezen een zinsbestanddeel of zekere bepaling te leveren; en het kan ook gebeuren, dat eenige van elkaâr onafhankelijke zinnen met elkander verbonden zijn.

De ondergeschikte zin heet *afhankelijke* of *bijzin*; de zin, waartoe hij behoort, heet *hoofdzin*; bijv. in: *wij meenden, dat ge komen zoudt; de man, dien gij gezien hebt; zij vertrokken, toen het reeds laat was, zijn dat ge komen zoudt, en dien gij gezien hebt, en toen het reeds laat was*, zekere zinsbestanddelen, welke in een eenvoudigen volzin door substantieven in een verbogen naamval, door adjectieven of door bijwoorden zouden worden uitgedrukt. Men onderscheidt de bijzinnen daarom in *zelfstandige*, *bijvoegelijke* en *bijwoordelijke*.

De betrekking tusschen *hoofd-* en *bijzinnen* heet *subordinatie* of *onderschikking*, en wordt aangewezen door betrekkelijke voornaamwoorden en voegwoorden; soms blijkt de afhankelijkheid uit het verband, zonder dat het door een dier woordjes aangeduid wordt.

De betrekking tusschen twee of meer onafhankelijke volzinnen heet *coördinatie* of *gelijkstelling*, ook wel *nevenschikking*, en wordt aangeduid door aanwijzende voegwoorden of door naast-elkander-schikking; bijv.: *de een komt en de ander gaat; laten wij vertrekken, want het is laat; — De bliksem valt, de rukwind loeit, de toren vliegt in brand* (TOLLENS).

De afhankelijke zinnen kunnen, naar den aard van het woord, dat ze met den hoofdzin verbindt, onderscheiden worden in: 1) bijzinnen met het voegwoord *dat*; 2) met voegwoorden voor tijd, oorzaak, wijze

(bijwoordelijke zinnen); 3) met een betrekkelijk voorn. of bijwoord van plaats (relatiefzin); 4) met verschillende vraagwoorden (afhankelijke vraag); 5) met vergelijkende voegwoorden (vergelijkende zinnen).

Hoofdstuk I.

Bijzinnen met dat.

§ 126.

In deze zinverbinding levert de bijzin òf het subject òf het object òf eene nadere bepaling van den hoofdzin. Met andere woorden: terwijl subject òf object of nadere bepalingen in den eenvoudigen volzin door rededeelen worden uitgedrukt, worden deze bestanddeelen des volzins hier door een afzonderlijken zelfstandigen bijzin uitgedrukt.

Het voegwoord, hetwelk de verbinding van zulke bijzinnen met den hoofdzin tot stand brengt, is *dat*.

I. De bijzin kan vooreerst de plaats van het subject bekleeden; bijv.: *dat hij uw vriend is, was mij bekend*; nu is „dat hij uw vriend is” het subject van het gezegde „was bekend.” *Zeer zeker is het, dat deze gemengde regeering aan groote gevaren onderworpen is* (STIJL). *Er werd besloten, dat men de zaak zou verdragen. Het spijt mij, dat ik u onkennend moet antwoorden* (BEETS). — De bijzin is het subject van onpersoonlijke werkwoorden en onpersoonlijke uitdrukkingen; waar de bijzin op den hoofdzin volgt, neemt het gezegde doorgaans het onzijdige *het* bij zich; dit *het*, hetwelk het eigenlijke subject (den bijzin) als het ware van te voren aankondigt, noemt men het *taal-*

kundig subject. Dus: *dat ik komen zal is mogelijk of het is mogelijk dat ik komen zal.* Verg. § 122.

II. De bijzin kan tot den hoofdzin staan in de betrekking van een onmiddellijk object, dus van een accusatief. Dit geschiedt bij de transitieve werkwoorden, als: 1) *zien, merken, hooren, vernemen, voelen, weten, denken, meenen, gelooven, vermoeden* en derg.; 2) *vreezen, duchten, hopen, wenschen, verlangen, willen, begeeren*, enz.; 3) *zeggen, beweren, verklaren, antwoorden, bekennen, verzekeren, beloven, veinzen, verzoeken, bidden, gelasten, bevelen, toestaan, verbieden, aanraden*; 4) *doen, maken, bewerken, verhinderen, beletten*; bijv.: *Plotseling bemerkte zij dat ik mij in het vertrek bevond* (BEETS); — *Zij hebben niet kunnen beletten, dat de Fransche Prins Koning van Spanje werd* (STIJL); — *Vele braven zagen met blijdschap dat uit het kwaad dit goede zou geboren worden* (V. D. PALM); — *Veins dat het u onbekend was* (V. LENNEP). — De accusatief, welke door een bijzin vervangen wordt, kan niet alleen van een werkwoord, maar ook van een adjectief afhangen; bijv.: *hij is gewoon, dat men hem met achting bejegt.*

III. De bijzin kan ook eene of andere bepaling vervangen, welke anders door een substantief, in den genitief staande of door een voorzetsel beheerscht, wordt uitgedrukt; bijv.: *hij verwondert zich, dat gij zoo lang uitblijft*, d. i. „hij verwondert zich over uw lang uitblijven”; — *Ik ben overtuigd dat zij niets goeds in den zin hebben* (V. LENNEP); — *Vleit gij u heimelijk, dat zijn mond de zondaresse vrij zal spreken?* (TOLLENS); — *De jeugd is gelukkig, maar men moet zorgen, dat zij zoo min mogelijk deelt in de rampen des le-*

vens (BEETS). De bijzin heeft daar, waar hij van een substantief in den hoofdzin afhangt, het voorkomen van eene bijstelling; bijv.: *Ach, ik heb de hoop dat gij mijne vermetelheid zult vergeven* (CONSC.); — *Mijn kinderen (zegt hij)! nu is 't tijd, dat ik mijn hart ontsluit* (BILD.); — *De eene stortte dood neder op het oogeblik, dat hij hem nu wilde stappen* (v. LENNEP). Ook kan de bijzin als bijstelling voorkomen van een voornaamwoord in den hoofdzin met voorafgaand voorzetsel, of van een samengesteld bijwoord; bijv.: *Spoedig was men het er over eens, dat ik het al heel mooi begon te doen* (BEETS); hier had de schrijver kunnen zeggen: *spoedig was men het eens, dat ik enz.*

IV. De bijzin kan van een subst. in den hoofdzin afhangen (zie hierboven). Dewijl nu uitdrukkingen, bestaande uit een voorzetsel met daaropvolgend substantief, als *op die wijze, in die mate, in diervoege* in beteekenis overeenkomen met bijwoorden, als *zoo, zoozeer, zoodanig, dus, aldus*, kan een bijzin ook van zulke bijwoorden afhangen. Zulke bijzinnen vermelden dan het gevolg van den hoofdzin en zijn bijwoordelijk, bijv.: *hij is zoo oud, dat hij wel niet lang meer zal leven; men heeft den armen man zoozeer (dusdanig) gefolterd, dat hij bezweken is*. De bijzin kan zelfs het gevolg vermelden, dus in beteekenis met *zoodat* overeenkomen, zonder dat het bijwoord genoemd is; bijv.: *zij zong, dat het een lust was haar te hooren; — Wat is er toch al gebeurd, dat men zoo overal nieuwe lichtingen van krijgsvolk doet* (v. LENNEP); — *Hebt gij dan geene oogen — dat gij ons afvraagt wie wij zijn* (dez.); — *Heeft een toovenaar hier zijn roede gezwaaid, dat er alles zóó is veranderd?* (v. BEERS).

Uitlating van het voegwoord. De gedachte, welke door de verbinding van een hoofdzin met zijn bijzin wordt uitgedrukt, kan ook zonder behulp van het voegwoord in twee volzinnen worden weêrgegeven, en wel: 1) door beide zinnen, zonder eenig voegwoord, naast elkander te schikken; als: *ik geloof, dit is duidelijk* of *dit is duidelijk, geloof ik*; — *Gij erkent mij, vertrouw ik* (v. LENNEP); — *Ik ben er zeker van, men heeft dien man belasterd* (dez.); — *Gij weet, ik had niet dus beraamd* (TOLLENS); 2) door den hoofdzin als tusschenzin te voegen bij den zin, welke anders de bijzin zou wezen, doch nu den vorm van een hoofdzin aanneemt; bijv.: *dit is, geloof ik, duidelijk*; — *Gij zijt, dunkt mij, nog zoo heel jong* (BEETS).

Afhankelijke zin en infinitief. De afhankelijke zin met *dat* vervangt, zooals gezegd is, een substantief; daar nu voor een substantief, hetzij in den nominatief, hetzij in den accusatief, ook vaak een infinitief met of zonder *te* kan in plaats komen, laat in zekere gevallen een bijzin met *dat* de omzetting toe in een infinitief; de samengestelde volzin gaat dan over in een eenvoudigen; bijv.: *ik hoop, dat ik hem zien zal* of *hem te zullen zien*. Doch de inf. kan slechts dan een bijzin met *dat* vervangen, wanneer zijn subject onbepaald gelaten wordt, of dezelfde persoon is als dat van het regeerende werkwoord, of dezelfde persoon, die als datief of accusatief van het regeerende werkwoord afhangt. Dus zegt men: *het schijnt, dat het geregend heeft* of *het schijnt geregend te hebben*, dewijl het subject onbepaald is. Insgelijks: *er werd besloten af te trekken* of *dat men zou aftrekken*, want hier is het subject het onbepaalde

men. Van gelijke beteekenis zijn ook: *hij ried me dit te doen of dat ik dit deed*, vermits het subject van *te doen* als datief bij het regeerende werkwoord *ried* staat.

De onpers. werkwoorden en de als zoodanig gebezigde uitdrukkingen laten over het algemeen beide verbindingen toe; bijv.: *Mij is 't een plicht ter dood te gaan, u, dat ge u zelf vertroost* (BILD.); — *En het lustte mij, daarna eene kleine wandeling te maken* (BEETS); — *Het is noodeloos den toestand der stad voor u open te leggen* (v. D. PALM). Onder de werkwoorden, onder II vermeld, laten de meeste evenzeer beide verbindingen toe; bijv.: *En niettemin dacht men hem al het leed te moeten wijten* (STIJL.); *Hij — zeide niets van een verrader te willen hooren* (v. LENNEP); — *'t Was of natuur verbood, den toeleg door te drijven* (TOLLENS).

Aanm. Bij eenige werkwoorden is er verschil van beteekenis tusschen deze twee verbindingen. *Hooren* in den zin van „vernemen” of „door het gehoor onderscheiden”, *zien* in dien van „bewerken”, en *voelen* in dien van „begrijpen” eischen uitsluitend een bijzin met *dat*; maar in de eigenlijke beteekenis eischen *hooren* en *zien* uitsluitend den inf. als gezegde van hun object; dus: *ik hoor hem zingen*, maar *ik hoor, dat hij komen zal*, en *ik hoor, dat hij valsch zingt*; *hij zag u loopen*, doch *hij zag, dat de zaak hopeeloos was*; *ik voelde zijne hand in de mijne branden* of *dat zijne hand in de mijne brandde*, doch alleen; *voelt ge nu dat de zaak van gewicht is?* — *Weten* in de gewone beteekenis neemt een bijzin bij zich, maar in die van „verstaan, vermogen” altijd den inf. met *te*; dus: *men wist, dat hij komen zou*, maar: *Een koning moet zijn volk in*

slagorde weten te schikken (v. LENNEP); — *Ontzettend is het vuur van kracht; geen grendels weten 't af te sluiten* (TOLLENS).

Over den conjunctief in bijzinnen met *dat*, zie § 108.

Hoofdstuk II.

Bijwoordelijke bijzinnen.

§ 127.

De bijwoordelijke bijzinnen leveren aan den hoofdzin eene nadere bepaling, eene ophelderende omstandigheid; als: *hij lachte, terwijl hij mij het geval verhaalde; zij treurt, omdat haar moeder gestorven is.* Het aantal voegwoorden, welke een hoofdzin met een bijwoordelijken bijzin verbinden, is zeer groot; de belangrijkste zijn die van Tijd, Oorzaak, Doel, Voorwaarde, Toestemming en Wijze.

§ 128.

Bijzinnen tot tijdsbepaling.

Om eene tijdsbepaling te geven dienen voegwoorden en voegwoordelijke uitdrukkingen, als: *toen, wanneer, als, daar, terwijl, nu, vóór(dat), eer(dat), nadat, sedert(dat), tot(dat), zoolang, zoodra, enz.*

Een bepaald tijdpunt in het verleden wordt ge-

woonlijk aangegeven door *toen*; bijv.: *Gij hebt niet willen komen toen ik u ontbieden liet* (v. LENNEP); — *Jan de I was nog jong toen zijn vader het leven verloor* (STIJL). *Als* drukt niet een tijdpunt, maar eene langere of kortere tijdruimte uit, zoowel in het verledene, als in het tegenwoordige en toekomende; bijv.: *Zij reikte mij stilzwijgend de hand, en als het licht van den kleinen winkel op haar gelaat viel, zag ik hoe bleek en hoe bedroefd zij was* (BEETS). *Als*, alsmede *wanneer*, kunnen den tijd onbepaald laten, zoodat ze beteekenen „op het oogenblik (onbepaald wanneer) dat” of „zoo dikwijls als”; bijv.: *En als hij soms, en eer hij 't wist, het kind in de armen hief, dan drupte balsem in zijn smart* (TOLLENS); — *Het paleis, hetwelk Koning Karel, wanneer hij te Rome kwam, gewoon was te bewonen* (v. LENNEP). Minder gewoon zijn beide in den zin van „toen, zoodra”; bijv.: *Wanneer, na eene wijle tijds, de eerste regel vol groote letteren stond, staakte het meisje haren arbeid* (CONSC.); — *Doch als hij vurig binnendringt, wat bang misbaar hij ziet!* (TOLLENS). Eene uitsluitend bij dichters voorkomende vorm van *wanneer* is *wen*; als: *Uw oog was niet omwolkt, wen gij den held ontvingt* (BILD.).

Aanm. *Als*, *wanneer* en *wen* zijn ook voorwaardelijke voegwoorden. Zie § 131.

Eene gelijktijdigheid tusschen twee handelingen, wordt door *terwijl* aangeduid; bijv.: *De monniken en leekbroeders bleven een poos verbleekt en weifelend staan, terwijl zij den onbekende met verbaasdheid aanschaalden* (v. L.). Twee gelijktijdige handelingen kunnen zóó tegenstrijdig wezen, dat *terwijl* schijnbaar

eene tegenstelling doet uitkomen; bijv.: *terwijl de een hem prijst, laakt hem de ander.*

Aanm. Dichters veroorloven zich *wijl* voor *terwijl* te bezigen, doch gemeenlijk is *wijl* een redengevend voegwoord.

In den zin van *terwijl* komt nu en dan, vooral bij dichters, *daar* voor; bijv.: *en zoo gij geen lust hebt om mee te doen* (met schaatsenrijden), *gij kunt het zien, daar gij voor den haard zit* (BEETS). Doorgaans is *daar* redengevend.

De overige voegwoorden, die tot tijdsbepaling strekken, zijn bijwoorden en voorzetsels, met of zonder *dat*; als voorzetsels en bijwoorden staan ze voor een subst. of bij een werkw.; als voegwoorden voor een geheelen zin; bijv.: *Mijn vader stierf voor dat ik geboren werd* (BEETS); *Eer hij vertrok, nam hij afscheid*; — *Ja, dien moet ik de hand nog drukken, alvorens ik inslaap* (v. BEERS)! — *'t Was of hij wanklend zich bedacht, al eer hij 't vreeslijk offer bracht* (TOLLENS). — *Nadat*, of soms in dichtertaal *na*; bijv.: *Nadat men lang getwist had, werd de onderhandeling afgebroken*; — *En, na een eeuw was weggedreven, 't (feit) werd met een plechtig feest herdacht* (T.) — *Sedert en sinds*, komen met en zonder *dat* voor; bijv.: *Sedert dat ik u zie, schijnt mij alles hier zoo schoon* (CONSC.); — *Ik heb dien naam vaarwel gezegd, sedert de laster van een booswicht mij dwong mijn vaderland te verlaten* (v. L.); — *Dertien jaar is 't geleén, sinds hij — zorgloos 't dorpken verliet* (v. BEERS). — *Tot en dat* zijn beide evenzeer in gebruik; bijv.: *ik zal wachten, tot men den gewonde verpleegd heeft* (v. L.) — *Zoo duurde het den halven nacht, tot dat ik eindelijk in eenen*

diepen slaap wegzonk (CONSC.). — Bijwoorden als voegwoorden gebruikt zijn er in menigte; als: *Ik kom er 's morgens heel vroeg, zoodra de poort opengezet wordt* (BEETS); — *Deze mannen — hielden zich gereed om ook openlijk op te treden, zoo ras het gunstig tijdstip zou dagen* (v. D. PALM); — *Zoo haast hij het meisje bemerkte stond hij juichend op* (CONSC.); — *Nu wij den vijand van binnen verjaagd hebben, moeten wij ook hen die buiten staan verdrijven* (v. L.). Andere voegwoordelijke bijwoorden zijn *zoolang (als)*, *zoo dikwijls (als)*, *gedurende dat*, enz.

Op een tijdelijk voegwoord slaat menigmaal een of ander bijwoord van tijd in den hoofdzin; namelijk *dan* en *zoo* op *wanneer* of *als*; *toen* en *daar* op *toen*; bijv.: *eerst dan zal ik het doen, als het noodzakelijk is*; — *En als de ernst des levens komt, zoo geve Hij u ook een ernstig harte daartoe* (BEETS); — *En toen het marktplein voor hem lag, daar schrijdt hij naar den kerkmuur voort* (T.).

De tijdsbepaling, welke door een bijzin met voegwoorden van tijd aan den hoofdzin wordt toegevoegd, laat zich ook door deelwoorden, of door infinitieven met voorafgaand voorzetsel, weêrgeven. De samengestelde zin wordt dan een eenvoudige. — Het teg. deelw. sluit de beteekenis in zich van een bijzin met het voegw. *terwijl*, en het verl. deelw. die van een bijzin met *nadat* of *toen*; — bijv.: *En allen, zijn voorbeeld volgende, ijlden naar de werf* (v. L.); — *Dit gezegd hebbende, reed hij weg*. — Een bijzin met *vóór(dat)* of *eer(dat)* staat in beteekenis gelijk met een infin. voorafgegaan door *alvoorens te*; een zin met *nadat* met den inf. en *na te*.

Redengevende bijzinnen.

De bijzinnen, welke de reden of verklaring van de handeling of den toestand, in den hoofdzin vermeld, behelzen, worden met den hoofdzin verbonden door: *omdat, om reden, daar, dewijl, wijl, vermits, overmits, nademaal, naardien, aangezien.*

Omdat en *om reden* geven den grond, de reden op, waarom eene handeling geschiedt of een toestand bestaat; ze antwoorden op de vraag „waarom”? Een bijzin met *omdat* vervangt dus het voorz. *om* of *wegens* met daaropvolgend substantief; bijv.: „*En waarom heeft Saartje mij dan gisteren niet verzocht*”? „*omdat ze het vergeten heeft, zegt ze*” (BEETS).

Daar, dewijl, wijl, vermits, geven opheldering over een in den hoofdzin vermeld feit, verklaren dus hoe het komt, dat een feit plaats heeft; afhankelijke zinnen met deze voegwoorden kunnen weêrgegeven worden door onafhankelijke zinnen met *want, immers, namelijk,* en de hoofdzin bevat dan een gevolg van het feit in den bijzin; bijv.: *Hij kwam daarop geheel gekleed aan het ontbijt; eene omstandigheid die niemand bevreemde, daar het zondag was* (BEETS); — *Daar hij bijna niemand der aanwezigen kende, nam hij weinig deel aan het gesprek* (v L.); — *Welnu! — dewijl gij het zoo wilt, zal ik rondborstig spreken* (dez.); — *Vermits niemand meer het woord vraagt, wordt de vergadering gesloten.*

Aangezien, naardien, nademaal, geven evenzeer opheldering over een in den hoofdzin geuit oordeel of

gevoelen; ze geven den grond aan, waarop het oordeel, het gevoelen steunt, terwijl de hoofdzin de gevolgtrekking bevat; bijv.: *Allen betwigen dat zij, aangezien het toch niet anders zijn kon, met gelatenheid zich onderwierpen aan het lot* (CONSC.); — *Nademaal of naardien de nood mij dwingt, zal ik toegeven.*

Nu kan soms redengevend zijn; als: *nu er toch niets aan te veranderen valt, moet gij in uw lot berusten.*

Nog een ander redengevend voegw. is *doordat* of *doordien*; een zin met dit voegw. komt in beteekenis geheel en al overeen met *door* en daaropvolgenden inf. of substantief; bijv.: *hij heeft zich, doordat (doordien) hij zich niet in acht heeft genomen, eene ongesteldheid op den hals gehaald.*

Waar men den hoofdzin nadruk wenscht te geven, laat men *daarom* op *omdat*, en *zoo* op de overige voegwoorden (behalve *doordat*) slaan.

§ 130.

Bijzinnen, die het doel behelzen.

Om het doel te kennen te geven, waarmee men de handeling in den hoofdzin verricht, dienen bijzinnen met *opdat*, *ten einde* en *dat*; bijv.: *Laten wij liever, opdat geene wijsgeerige bespiegeling ons te veel bedroeve, onmiddellijk de betrekkingen van ons vaderland gadeslaan* (STIJL); — *Weer dien boozen leidsman van hem af, opdat ik rusten moge in vrede* (T.); — *Gij wilt, dat allen zich om u heen scharen, opdat gij als Koning deze landstreek zoudt kunnen besturen* (v. L.); — *Zij*

riepen met luider stemme den Hopman bij zijnen naam, opdat hij hen mochte hooren (CONSC.); — Zeg het mij, ten einde ik wete, waaraan mij te houden; — Versterkt mij! roert de harp, dat ik herleven mag (BILD.).

Deze bijzinnen vorderen het werkwoord in den conjunctief, hetzij in den eigenlijken of in den omschreven vorm. In den teg. t. geschiedt de omschrijving met *moge* of *mag*, in den verl. t. zoowel met *mocht*, als met *zoude*; de boven aangehaalde voorbeelden kunnen dit aanschouwelijk maken.

Ingeval het subject van hoofd- en bijzin dezelfde persoon is, kan het doel te kennen worden gegeven door een infinitief, voorafgegaan van *om te* of *ten einde te*. Zie § 113.

§ 131.

Bijzinnen die eene voorwaarde behelzen.

Als voorwaardelijke voegwoorden komen voor *indien*, *ingeval*, *bijaldien*, *tenzij*, *tenware*, *als*, *wanneer* en zoo.

Men kan onder de voorwaarde, waarvan eene mogelijke gebeurtenis afhangt, een geval bedoelen, dat zich kan voordoen; een bijzin van deze soort drukt dan uit onder welke omstandigheden het feit in den hoofdzin mogelijk is, terwijl de hoofdzin vermeldt hetgeen in een bepaald geval zal gebeuren. Doch men kan ook veronderstellender wijze eene voorwaarde stellen, alleen om er een besluit uit te trekken, terwijl men de mogelijkheid of onmogelijkheid der gestelde voorwaarde in het midden laat.

Bijzinnen van de eerste soort heeten meer bepaal-

delijk *voorwaardelijke*, van de tweede soort *veronderstellende* bijzinnen; zuiver voorwaardelijke voegwoorden laten zich omschrijven met „in het geval dat”, de veronderstellende met „in de veronderstelling dat”; bijv.: *indien gij wilt komen, zult gij mij welkom zijn*, is voorwaardelijk, doch: *zoo de aantrekkingskracht ophield te werken, zou de snelheid niet aangroeijen*, is veronderstellend.

Zuiver voorwaardelijke voegwoorden zijn meestal *indien*, *ingeval*, *bijaldien*, alsook *tenzij* en *ten ware*, d. i. „indien niet”; bijv.: *ik zal u helpen indien het mogelijk is* (CONSC.); — *Ingeval men u aanvalt, kunt gij op mijn bijstand rekenen*; — (De driften) *oerromplen en verwinnen, tenzij het hooger hulp verhoedt* (T.); — *De slag was onvermijdelijk, ten ware men had kunnen besluiten tot eene al te schandelijke vlucht* (STIJL). — *Mits* drukt eene bepaalde voorwaarde, een beding uit; bijv.: *de vrede is wenschelijk, mits hij eervol zij*.

Zoowel veronderstellend, als voorwaardelijk, zijn: *als*, *wanneer* en *zoo*; bijv.: *Ik zou gaarne tien jaar vroeger sterven als gij er langer door leven kondet* (CONSC.); — *Wanneer het eenigszins mogelijk is, schrijf mij spoedig*; — *Zoo hij slechts leeft, is uwe vrome hulp niet te laat gekomen* (v. L.); — *o! Zoo ze konden, hoè zouden ze zich op den grappenmaker wreken* (BEETS). — *Dat als* en *wanneer* ook tijdelijke voegwoorden zijn, leert § 128.

Op *als*, *zoo*, *wanneer*, *indien*, kan in den hoofdzin het bijw. *dan* slaan, op *indien* ook *zoo*; bijv.: *als (zoo, wanneer) het eene waar is, dan kan het andere niet waar zijn*; — *Indien ik ooit verneem, dat gij haar tot eenigen den minsten overlast zijt, zoo zal de geheele stad weten wie gij zijt* (BEETS).

Eene voorwaarde of veronderstelling kan ook zonder behulp van een voegwoord uitgedrukt worden door de woordschikking van den vragenden zin; bijv.: *Heeft hij misdreven, de Koning zal hem richten* (v. L.); — *Was Avennes zelf in plaats van Haamstede gekomen, hij zou niets verricht hebben* (STIJL); — *Bezat ik kroon en koningstaf, ik stond voor u mijn scepter af* (T.). De versterking van den hoofdzin door *dan* en *zoo* is in dit geval evenzeer in gebruik.

§ 132.

Bijzinnen, die éene toestemming behelzen.

De voegwoorden, die een toegeevenden of concessieven bijzin met den hoofdzin verbinden, zijn: *ofschoon, schoon, hoewel, alhoewel, hoezeer, niettegenstaande, al*. In den hoofdzin slaan op deze voegwoorden dikwerf de bijwoorden *toch, echter, evenwel, nochtans, niettemin*. Bijv.: *En ofschoon de vrijmoedige blikken der soldaten haar verlegen maakten, toch glimlachte zij zachtjes* (CONSC.); — *Schoon ik anders den ring niet droeg, had ik hem toch dezer dagen aangetrokken* (BEETS); — *Ook zag ik deftige heeren — die, niettegenstaande de straat breed genoeg was, het veiliger achtten hunne wandeling te staken* (dez.); — *Alhoewel een brandend ongeduld haar voortzweepte, ging zij echter met trage stappen* (CONSC.); — *Ik acht u: zelfs uw stout ontwerp, hoezeer ik het veroordeel, verheft u in mijne oogen* (v. L.).

Al deze voegwoorden stellen het feit, dat toegegeven wordt, als werkelijk, terwijl men in zinnen met *al* zoowel de werkelijkheid als de mogelijkheid van een feit toegeeft; bijv.: *Al ziet zij 't niet, zij hoort het toch* (T.), d. i. „zij ziet het wel is waar niet, doch

„zij hoort het”; daarentegen: *al hadde hij u beleedigd, gij zoudt nog het recht niet hebben hem weder te beleedigen*, d. i. „verondersteld dat hij u beleedigd had, hetgeen niet eens zeker is, enz.”

De voorwaardelijke of veronderstellende voegwoorden krijgen een concessieven zin door toevoeging van *al* en ook *al*, bijv.: *Zoo hij al wenschen voedt, — weet hij die in zijnen boezem te verbergen* (v. L.), d. i. „al voedt hij wenschen enz.”

Men kan nog op eene andere wijze eene toestemming uitdrukken:

1) door vragende bijwoorden, als *hoe, waar*, enz. en vragende voornaamwoorden, als *wie, welke*, die dan gemeenlijk door *ook* versterkt worden; bijv.: *Hoe ongeduldig zij echter ook ware, een half uur wachtens scheen haar niet te lang* (Consc.); — *Hoe diep men dring, hoe lang men spied, men vindt het spoor van 't ondier niet* (T.); — *Welke moeite men ook aanwendde, het baatte niet*.

Aanm. Doorgaans staat in deze bijzinnen het werkw. in den conj., alsook *al*, waar men op iets mogelijks, niet op iets werkelijks doelt.

2) door *of*, vooral indien bij één hoofdzin twee toegeveende bijzinnen behooren; bijv.: *En of de golven dreigend koken, de pincken zijn in zee gestoken* (T.); — *En of de arme vrouw weende, en of zij smeekte, hare pogingen bleven vruchteloos*.

Ook kan een bijzin eene toestemming behelzen, zonder dat men zulks door bijzondere woorden aanduidt; zoo'n bijzin volgt dan de wordschikking van den vragenden zin (gelijk de voorwaardelijke bijzinnen zonder voegwoord), en wordt soms versterkt door *ook*

ook *al*; bijv.: *moge het u ook onwaarschijnlijk voorkomen, toch is het inderdaad zoo*; — *En gaat het werk met luttel spoed, het vordert toch, schoon voet voor voet* (T.).

De concessieve partikels, behalve *al* en *niettegenstaande*, kunnen als bijwoorden aan een adjectief, deelwoord of bijwoord, worden toegevoegd, zoodat een werkw. met zijn subject verzwegen blijft; bijv.: *ik deed het, hoewel ongaarne of hoe ongaarne dan ook*; *of-schoon hiertoe dringend aangezocht, bleef hij weigeren*; — *De Westfriezen, hoe menigmalen overveldigd, kunnen niet beteugeld worden* (STIJL.).

§ 133.

Bijzinnen van wijze.

Bijzinnen van wijze noemt men dezulke, waardoor eene bijwoordelijke bepaling, bestaande uit het voorzetsel *naar* of *volgens* of *overeenkomstig* met daaropvolgend substantief, vervangen wordt. De overeenkomst is of werkelijk, of schijnbaar.

In het eerste geval dienen de voegwoorden *gelijk*, *zoo*, *zooals*, *naar* (*dat*); bijv.: *hij is rijk, naar of zoo men zegt*, d. i. „naar, volgens het zeggen”; — *Onder de Vlaamsche steden heerschte, naar het schijnt, minder afgunst, en dus grooter ijver voor de gemeene belangen* (STIJL.); — *Zooals ge weet, vertrek ik morgen*; — *Nu poogden wij, gelijk gij denken kunt, onze getrouwe dieren niet langer in te toomen* (v. L.).

In het geval, dat er schijnbare overeenkomst bestaat, bedient men zich van *als*, *alsof* en *of*; bijv.: *Aan beleedigende stuurschheid wist hij den indruk te*

geven, alsof niemand zijne gunst verdiende (v. D. P.); — *Deze scheen eene poging te doen, als wilde hij spreken* (v. L.); — *Hij deed of hij niets bespeurde*; — *Altijd spoedde hij voort, of een geest hem onzichtbaar vooruitdreef* (v. BEERS). Een bijzin van deze soort is het bijwoordelijke *als het ware*.

Hoofdstuk III.

Betrekkelijke bijzinnen.

De betrekkelijke of relatieve bijzinnen leveren aan den hoofdzin een bijvoegelijk of een zelfstandig bestanddeel des volzins. Men verdeelt ze naar den aard van de bestanddeelen, wier plaats ze innemen, in twee soorten. Een betr. bijzin der 1^{ste} soort is een zoodanige, die als attribuut aan een naamwoord in den hoofdzin, of als bijstelling aan den geheelen hoofdzin, toegevoegd wordt. Een van de 2^{de} soort is een zoodanige, die het subject, of het object des hoofdzins in den vorm van een bijzin bevat.

§ 134.

Betrekkelijke bijzinnen der eerste soort.

Een betrekkelijke bijzin, welke de plaats van een attribuut bekleedt, slaat op een substantief of een zelfstandig voorn. in den hoofdzin; bijv.: *daar zie ik eenen man, dien ik ken*; hier is "dien ik ken" het attribuut van "eenen man", en dus een *bijvoegelijke bijzin*.

De betr. voornaamwoorden zijn *die*, *dat* en *welke*, *hetwelk*; daarenboven is ook *wat* een betr. voorn. na *alles*, *al*, *iets*, *dat*, *datgene*; dus: *alles*, *wat ik weet*; *iets*, *wat of dat u vreemd zal schijnen*. Zie voor het overige § 27 en § 89.

De accusatief van een betr. voorn., die beheerscht wordt door een voorzetsel, wordt vaak omschreven door bijwoorden van plaats; dus: *het huis*, *in hetwelk of waarin hij woont* of *waar hij in woont*; *de lieden van welke of waarvan we spraken* of *waar we van spraken*. Zie t. a. p.

Bij substantieven, die het begrip van een "tijdstip" of van "reden" in zich sluiten, kan het betr. voorn. niet slechts door bijwoorden, maar ook door het voegw. *dat* vervangen worden; aldus: *de dag (tijd)*, *op welken of waarop of dat hij zal komen*; *de reden (grond)*, *om welken of waarom of dat ik zoo gehandeld heb*.

Op substantieven, waarin het begrip van "tijd" ligt opgesloten, kan buitendien een tijdelijk voegw. terugwijzen; als: *de tijd*, *toen hij nog arm was*; *de dag*, *wanneer ik vertrekken zal*. — Op een subst. waarin het begrip van "plaats" ligt, kan het bijw. *waar* of *alwaar* terugwijzen; bijv.: *het vertrek*, *waar hij slaapt*; *de stad*, *alwaar of in welke gij woont*.

Het betr. voorn. richt zich in geslacht en getal (doch niet in naamval) naar het naamwoord, waarop het terugwijst; slaat het op meer dan één naamwoord, dan neemt het doorgaans het meerv. aan, of richt zich soms naar het naastbijstaande naamw.; bijv.: *Deze vrouwen en dat andere knaapje*, *die mede in onze macht gevallen zijn* (v. L.); — *Hij wischte traag penseel en palet*, *die hij borg bij zijn doek in de draagkas* (v. BEERS); —

de angst en vrees, die u bezielt. — Het werkw. in den betr. zin richt zich in persoon naar het naamw. in den hoofdzin (§ 122). Doch slaat het betr. voorn. niet rechtstreeks op een 1^{sten} of 2^{den} pers., maar op een daarbij behoorend gezegde, zoo geeft men aan den 3^{den} pers. de voorkeur; bijv.: *ik ben de man, die u gered heeft.*

Een betr. zin kan als bijstelling op den geheelen hoofdzin betrekking hebben; als: *hij heeft mij bezocht, hetgeen of wat mij groot genoeg deed*; hier slaat *hetgeen* of *wat* op den ganschen inhoud van den hoofdzin. Zulke betr. zinnen dienen om twee zinnen met elkander in verband te brengen. Doch deze verbinding brengt men liever tot stand door *en*, of door naastschikking; bij deze laatste zinverbinding gaan *hetgeen* en *wat* over in het aanwijzende *zulks* of *dit*.

Vaak vervangt men *hetgeen* en *wat* ook door *iets wat* (*dat*) of door een substantief, waarin het begrip van den hoofdzin vervat is; bijv.: *Van lectuur hield zij juist niet bijzonder veel, behalve als zij ziek was, iets dat haar zelden gebeurde* (BEETS); — *De wreedaard liet zijne verwanten ombrengen, eene daad, die een ieder met afschuw vervulde.*

§ 135.

Betrekkelijke bijzinnen der tweede soort.

Een voornaamwoord, dat een betrekkelijken bijzin tot attriboot heeft, is een *determinatief* (§ 86). Nu kan het begrip van het determinatief en zijn betr. voorn. in één woord samensmelten, en zoodra dit ge-

schiedt, wordt de bijzin *zelfstandig* en vervangt ten opzichte van den hoofdzin de plaats van een nominatief of accusatief of datief. De betr. voornaamwoorden, waarin het begrip van het determinatief mede ligt opgesloten, zijn *die, hetgeen, wie, wat, alwie, alwat*.

Men gebruikt *die* voor het mann. en vr., *hetgeen* (*hetgene*) voor het onz. geslacht, als men een bepaalden persoon of eene bepaalde zaak op het oog heeft; in het tegenovergestelde geval neemt men *wie* en *wat*. Met andere woorden: *die* en *hetgeen* beteekenen *diegene* (of *hij, zij*), *welke*, en *datgene hetwelk*; bijv.: *die mij de tijding meêdeelde was een ooggetuige*; — *Maar die hij 't eerst had willen zien, de trotsche burgers van Sint Baaf, verschenen 't laatste voor den graaf* (T.); — *Dus volbracht het geweld, hetgene de list begonnen had* (STIJL); — *Niets van hetgeen gij mij bericht is mij gebleken* (v. I.).

Daarentegen staan *wie* en *wat* gelijk met *iemand die* en *iets dat*, ofschoon *wat* ook den meer bepaalden zin van *hetgeen* kan hebben; uit de beteekenis „*iemand die*” en „*iets dat*” ontwikkelt zich van zelf *die* van „*een ieder die*” en „*alles wat*”, eene beteekenis, welke *wie* en *wat* met *alwie* en *alwat* gemeen hebben; bijv.: *wie niet hooren wil moet voelen*, d. i. „*niemand die niet enz*”; — *Wat* (d. i. „*iets, hetwelk*” of „*alwat*”) *verheven en goddelijk is, werkt en treft gelijk de bliksem des hemels* (v. D. P.); — *Nu werd vergeven wie misdeed en recht beloofd wie onrecht leed* (T.); — *'t Is al wat blinkt ook hier geen goud* (dez.); — *Koutend van oogst en weér, en al wat den dorping aanlokt* (v. BEERS). — In de beteekenis van „*hetgeen*” staat *wat* in: *wat gij gezegd hebt, is volkomen waar*.

Omtrent den naamval van het betr. voorn. valt op te merken: vordert het werkw. in den hoofdzin een anderen naamval dan dat in den betrekkelijken zin, dan richt zich de naamval naar het laatste werkw.; dus: *dien hij gaarne gezien had, verscheen niet*; — *Zie, dat was juist hetgeen ik wenschte* (v. L.); hier is *hetgeen* accusatief als object van „wenschte”; — *De strijd, die goed en bloed verslindt van wie verliest en wie verwint* (T.); hier regeert het voorzetsel *van* niet *wie*, maar een in de gedachte aan te vullen „een ieder”.

Hoofdstuk IV.

Afhankelijke vraag.

§ 136.

Afhankelijke vragen zijn dusdanige afhankelijke zinnen, welke door een vraagwoord, hetzij voorn. of bijwoord of voegwoord, met den hoofdzin worden verbonden en ten opzichte hiervan de plaats innemen van een object of subject; bijv. in: *hij zeide mij hoe ik handelen moest*, is „hoe ik handelen moest” het object van „zeide”.

Betreft de vraag niet den geheelen inhoud van den bijzin, maar slechts een persoon of zaak, dan wordt de afhankelijke vraag met den hoofdzin verbonden door een vragend voorn., en betreft de vraag slechts eene omstandigheid, dan geschiedt de verbinding door een vragend bijwoord, dus door dezelfde vraagwoorden als die in de rechtstreeksche vraag gebezigd worden; bijv.:

Ik weet wie het gedaan heeft; — Nu begrijp ik wat gij zeggen wilt (CONSC.); — Hij gaat rond met zijn opzichter, om te zeggen welke opgaande boomen aan de beurt liggen en welk hakhout het kapjaar heeft bereikt (BEETS); — Zij mochten dagvaard houden, waar en wanneer zij wilden (STIJL); — 'k Weet, — waarom gij voor mij vliedt (BILD.).

Aanm. Zoo het subject van den bijzin dezelfde persoon is als dat van den hoofdzin, kan de infinitief een anderen vorm des werkwoords vervangen; als: *hij wist niet hoe hij moest handelen of hoe te handelen.*

Heeft de vraag betrekking op den inhoud des bijzins in zijn geheel, dan verbindt men den bijzin met den hoofdzin door het voegw. *of*. In den hoofdzin ligt alsdan eene onzekerheid, een twijfel opgesloten, hetzij zulks door de werkwoorden *vragen, twijfelen, onderzoeken, beproeven, naar iets uitzien, willen weten, niet weten* enz., wordt uitgedrukt, hetzij zulks uit den samenhang blijkt; bijv.: *twijfelt gij, of dit bericht waar is? — Men luistert, of zich niets laat hooren (T.); — Beproeft het, of gij elders slaagt (dez.); — Wij zullen later oordeelen, of die knapen waardig zijn met ons gemeene zaak te maken (v. I.).*

Aanm. Niet zelden wordt in levendigen stijl het voegw. *of* in eene rechtstreeksche vraag ingelascht; bijv.: *wie of dit zou gedaan hebben? — Waar van daan toch of ze komen? (TOLLENS).*

Hoofdstuk V.

Vergelijkende bijzinnen.

§ 137.

Bij het vergelijken van twee zaken ontwaart men of gelijkheid of verschil. De gelijkheid of gelijkenis wordt aangeduid door *als*, *gelijk*, het verschil door *dan*.

I. Bestaat er gelijkheid in den graad der hoedanigheid, of in de wijze, waarop eene handeling plaats heeft, dan wordt de bepalende bijzin met den hoofdzin verbonden door *als*. In den hoofdzin wijzen op *als* bijvoegelijke woorden, als *zulk*, *zoodanig*, *zoo een*, *zoo veel*, of de bijwoorden *even* en *zoo*; bijv.: *hij is zoodanig als hij schijnt*; *ik ben niet zoo gelukkig als gij meent*; *de hond liep even snel als de haas*: — *Even fel als de aanval was, zoo geducht was ook de tegenweer* (v. L.).

Aanm. De bestanddeelen, welke de bijzin met den hoofdzin gemeen heeft, kunnen verzwegen zijn; als: *zelden heb ik iets met zooveel genoegen gelezen als dit geschiedwerk*; *hij is zoo oud als gij*. — Ook *als* wordt wel eens uitgelaten; bijv.: *zoo heer, zoo knecht*; *zoo spoedig mogelijk*; vooral in voegwoordelijke uitdrukkingen: *zoolang, zoodra, zoo dikwijls*, enz.

Om aan te duiden, dat twee handelingen of toestanden zich onderling laten vergelijken, wijl ze eenige punten van overeenkomst met elkaar hebben, dient *ge-*

lijk, zelden als; bijv.: Daar stond zij voor het venster, in hemelsblauw gewaad, gelijk het korenbloempje in 't rijpend graanbed staat (BIJL.D.).

Wil men te kennen geven, dat hoedanigheden, onderling vergeleken, in dezelfde evenredigheid toe- of afnemen, dan bezigt men in hoofd- en bijzin den comparatief; deze wordt in den bijzin voorafgegaan door *hoe*, in den hoofdzin ook door *hoe*, of *des te*, of *te*; bijv.: *hoe ouder men wordt, hoe voorzichtiger men ook doorgaans is of des te voorzichtiger is, men; hoe eerder gij komt, hoe liever het mij is; — Ik antwoordde, zoo als betaamde, dat hoe langer ik haar bijzijn genoot, het mij des te aangener zyn zou (BEETS). Hoe hooger Folperts gruwlen stegen, te meer wies Arkels macht er tegen (TOLLENS). — Zeer gewoon is de uitlating van het subject en het werkw.; als: *hoe eerder gij komt, hoe beter of des te beter; hoe langer hoe fraaijer.**

Ook kan men het evenredig toe- of afnemen in graad aanduiden door *naar mate* en *naar gelang*; bijv.: *naar mate de tijd vorderde, begonnen sommigen der aanwezigen met minder achterhoudendheid van hun geheim doel te gewagen (v. L.); — En dáár zult gij zien, hoe men zich te meer vermaakt naar mate men eenvoudiger van hart en zin is (BEETS).*

II. Om het verschil te kennen te geven dient *dan*; aldus: *uw vijand is waakzamer dan gij denkt; — De gelegenheid is schooner dan u ooit kon worden aangeboden (v. L.). — De bestanddeelen, welke de bijzin met den hoofdzin gemeen heeft, pleegt men weg te laten; als: *uwe woorden grieven mij nog meer dan uw gedrag.**

Aangezien *dan* het verschil aanduidt, staat het ook na *ander*, *anders*, en na *niemand*, *niets*, *niet*, *geen* en

te; bijv.: *ik heb geen ander bewijs dan dit; niemand of niemand anders dan hij was in het geheim betrokken*; — *Hij bereikte daar zijn oogmerk niet, dan na een beleg van tien weken (STIJL)*; — *Er is geen middel dan dit alleen*; — *Gij hebt te veel gehoord dan dat ik zoude aarzelen, u alles mede te deelen (v. I.)*.

Na *niet anders* kan *dan dat* vervangen worden door *of*; als: *ik weet niet anders of hij is vertrokken*. —

In de gemeenzame taal zegt men vaak *als* voor *dan*, zeldzamer in de schrijftaal.

Hoofdstuk VI.

Onafhankelijke zinverbinding of coördinatie.

§ 138.

De coördinatie bestaat in de verbinding van twee of meer volzinnen, die van malkaâr onafhankelijk zijn. Hoewel zulke zinnen onderling onafhankelijk zijn, kunnen ze toch ieder op zich zelf van denzelfden hoofdzin afhangen; natuurlijk zóó, dat ze tot den hoofdzin in dezelfde verhouding staan; bijv.: *uw vriend kwam, toen gij reeds vertrokken waart en ik zelf hem niet meer verwachtte*. Hier hangen van den hoofdzin twee bijwoordelijke zinnen af, welke gelijkelijk door *toen* met den hoofdzin verbonden, maar op zich zelf beschouwd onderling onafhankelijk zijn.

De verbinding geschiedt deels door voegwoorden, deels door als zoodanig gebruikte bijwoorden, dikwerf

alleen door naastschikking. Deze partikels laten zich in vier hoofdsorten verdeelen.

I. De *aaneenschakelende* of *copulatieve* partikels geven in 't algemeen het bijéénbehooren van twee of meer voorstellingen aan. Ze verbinden zoowel geheele zinnen, als deelen er van. De bestanddeelen, welke de eerste zin met de volgende zinnen gemeen heeft, worden maar eens uitgedrukt, tenzij men om met nadruk te spreken de herhaling noodig acht.

De meest algemeene partikel is *en*; als: *de storm loeide en de huizen dreunden op hunne grondvesten*. Waar meer dan twee zinsneden op elkaâr volgen, pleegt men enkel de twee laatste door *en* te verbinden; bijv.: *Zij vouwde het papier toe, stak het in hare borst, bukte het hoofd ten gronde en zank in eene diepe overweging* (CONSC.). Doch als men de feiten in hun menigvuldigheid wil doen uitkomen, herhaalt men *en*; dus *En het kleine grut glijdt, en scharrelt, en zwiert, en draait door elkander, en valt op een hoop* (BEETS). Daarentegen kan men *en* ook geheel weglaten, vooral waar men de voorstelling wil opwekken, dat de feiten snel op malkaâr volgen; het verraadt meestal drift, gejaagdheid; bijv.: *De wind huilt door 't gebergte; de regen ruischt; van verre gromt de donder* (BEETS); — *Dan zwelt, dan rijst mijn borst, ik grijp de ontstelde korden, mijn zangdrift stort zich uit* (BILD.).

Ook voegt bij het uitgesproken oordeel eene noodzakelijke aanvulling; bijv.: *Het scheen wel natuurlijk, dat de Koning zijnen broeder ondersteunen zou: ook had hij hem zulks beloofd* (STIJL). — Sterker dan ook zijn; *niet alleen* (*niet slechts, niet enkel*) — *maar ook; zoowel — als* (*als ook*); *zoo — als*; bijv.: *Ik*

zal niet slechts waarborgen voor de toekomst, maar ook eene andere handelwijze voor het tegenwoordige eischen (v. L.); — Maar op dit stuk wilde men zoowel de gevolgen als het recht in het oog houden (STIJL); — Ons erf was overstroomd van vreemden, zoo Hollands dras als Vlaandrens beemden (T.).

Als eene bijzondere soort der verbindende voegwoorden kan men de *disjunctieve* beschouwen, als daar zijn: *of* (*ofte*), *of* — *of*, *hetzij* — *hetzij*, *hetzij* — *of*; bijv.: *Ik zal Jan zien en troosten, of ik zal er onder bezwijken* (CONSC.); — *'k Wist (sprak hij), dat ik sterven moet, hetzij dan vroeg of spã* (BII.D.); — *'t Zij dat hij te hooge gedachten van zijne zwemkunst had gehad, 't zij dat hem een kramp of ander toeval beving, hij zonk plotseling weg* (v. L.). — *Of* vervangt wel eens *dan dat* na *niet anders* (§ 137), en dient ook, benevens *daar*, tot verbinding van eene zinsnede, waarin *naauwelijks*, *naauw*, *pas*, *nog niet* enz., staat, met de volgende; bijv.: *Pas is natuur in slaap gezonken, of gij ontsluit het wakend oog* (TOULIENS); — *En 't woord was naauwelijks van zijn tong, daar ging de schuifdeur reeds naar boven* (dez.); — *Naauwelijks echter had hij zulks gedaan, of de deur ging open* (v. L.); — *Het duurde niet lang, of zijne nieuwsgierigheid werd bevredigd* (dez.).

Aanm. Waar het disjunctieve *of* twee afhankelijke vragen, die door *of**) aan hun hoofdzin toegevoegd zijn, verbinden zou, wordt het gaarne door *dan* vervangen; dus: *men bleef in het onze-*

*) Deze twee voegwoorden hebben in hun oorsprong niets met elkaar gemeen, en zijn slechts toevallig gelijk in klank.

kere, of het gerucht waarheid behelsde dan of het leugenachtig was. Zelfs indien men het vragende of niet herhaalt, mag men het disjunctieve of door dan, dan wel, vervangen; als: zeg mij of gij dit goedkeurt, dan wel verwerpelijk vindt. Bij niet komt in plaats van of ook al dan; aldus: vraag hem, of hij bereid is al dan niet.

Noch is de ontkenning zoowel van *ook*, als van *of*; het verbindt een ontkenningen zin met den volgenden, hetzij de ontkenning door *niet, geen, nooit* enz., staat uitgedrukt, of in gedachte moet aangevuld worden; bijv.: *Zij wil, maar kan niet spreken; en ziet, noch denkt, noch hoort* (BILD.). Bijaldien de ontkenning uitgedrukt staat, kan *of* de plaats van *noch* innemen, zoodat de woorden *hij had geen lust noch tijd* dezelfde beteekenis hebben als: *hij had lust noch tijd* en *hij had geen lust of tijd*; — *Zoo verre het oog reikte kon men mensch noch dier bespeuren* (CONSC.); — *Geen hooger stand bekoorde hem, noch deed zijn borst van glorie zwellen* (V. D. PALM).

Tot de aaneenschakelende partikels brengt men ook dezulke, die eene verdeling aangeven, als *deels — deels; nu eens — dan eens (dan weér); nu — dan* enz.

II. *Adversatieve* partikels of, dezulke, welke eene tegenstelling of tegenwerping aanduiden, zijn er in menigte. Om eene rechtstreeksche tegenstelling te uiten, om juist het tegenovergestelde van het voorgaande uit te drukken, dienen *maar* en *integendeel*; uit den aard der zaak bevat de voorzin veelal eene ontkenning; bijv.: *Dit was geen beleid, maar het uitwerksel van kwalijk bestierden nairver* (STIJL.); — *Voorheen, ik beken het, had ik vriendschap voor hem; — maar de omstandigheden*

zijn veranderd (v. L.); — *Trien ging hem niet teemoet; integendeel zij verborg haar aangezicht tegen den boom en snikte hoorbaar* (CONSC.).

Wil men niet rechtstreeks het tegenovergestelde van een geuit oordeel te kennen geven, maar enkel eene tegenwerping maken, zoodat men ten deele de waarheid van het gesprokene toegeeft en ten deele verwerpt, dan bedient men zich zoowel van *maar*, als van *doch*, *edoch*, *dan*; deze partikels spreken dus het te voren gezegde niet tegen, maar beperken het slechts; bijv.: *Beide stapten in stille, doch met opgeruimd gemoed over de heide voort* (C.); — *Ongaarne spreek ik er over; doch gij hebt te veel gehoord, dan dat ik zoude aarzelen, u alles mede te deelen* (v. L.); — *Hij riep hem; doch bekwam geen antwoord* (dez.); — *Ik koester geene vijandschap jegens uw volk; — maar mijn eed is mij genoeg: — dan laten wij dit onderwerp staken* (dez.). — Wil men niet tegen de geldigheid van een oordeel op zich zelf eenige tegenwerping inbrengen, maar alleen tegen de gevolgtrekkingen, die er uit het gezegde zouden kunnen opgemaakt worden, zoo bezigt men *echter*, *toch*, *evenwel*, *nochtans*, *ondertusschen*, *intusschen*, *niettemin*, ook wel *maar* en *doch*; bijv.: *de ziekte is van bedenkelijken aard, echter mag men niet aan herstel wanhopen*; — *De vloed stond hol, de wind blies fel, toch gleed de lichte gondel snel* (T.); — *Meer zegt hij, meer ontdekt hij niet; ze ontwart nochtans den knoop* (BII.D.).

Aanm. Een adversatieve zin wordt niet zelden met den voorgaanden verbonden door het voegwoord *en*, terwijl de tegenstelling uitgedrukt wordt door de bijwoorden *echter*, *toch*, *evenwel*,

nochtans, niettemin, welke in dit geval niet aan het begin der zinsnede staan; bijv.: *gij hebt in alles voorspoed en toch (echter) zijt ge niet tevreden.*

III. *Redengevende of causatieve* partikels zijn *want, toch, namelijk, immers*. De eerste geeft den grond, de reden van een feit in 't algemeen op; *toch* geeft de reden op, welke de spreker althans voor de ware houdt; *immers* vermeldt de reden, waarvan de spreker verwacht, dat ze door den aangesprokene zal beaamd worden; uit dien hoofde staat *immers* voornamelijk in vragende en ontkennende zinnen; bijv.: *Ik ken dit boschje; want wij hebben er gister avond hout voor u gehaald* (v. I.); — *Gij moet tevreden zijn, als hij zijn best doet; meer toch kan men niet vorderen*; — *Heb toch een beetje medelijden met mij: ik doe immers al wat ik kan, om u en mijne meesters te believen* (C.); — *Hij besloot de vesting te ontruimen; hij zag namelijk wel in, dat tegen zulk eene overmacht geen tegenweer baten kon.*

IV. *Gevolgtrekkende of conclusieve* partikels verbinden eene besluittrekking met het feit, waarop die steunt, als: *dus, dan, derhalve, zoo, alzoo, bijgevolg*; ze verbinden ook een gevolg met zijne oorzaak, als: *daarom, hierom, deswegens*; bijv.: *Wat eenvoudig is, is natuurlijk, en dus ook gemakkelijk, los en ongedwongen* (v. D. P.); — *'k Heb geen troost meer dan in weenen: ween dan, ó mijn harte, ween!* (v. BEERS); — *Dit bergpad is de kortste, doch ook de gevaarlijkste der twee wegen; ik raad u derhalve het andere te nemen.* — Meermalen verbindt men ook eene gevolgtrekking met het voorgaande door *en*, terwijl de gevolgtrekkende partikels als bijwoorden in den volzin staan.

Uitlating van bestanddeelen des volzins.

Waar twee of meer gecoördineerde zinnen bestanddeelen onderling gemeen hebben, drukt men deze doorgaans slechts eenmaal uit, zoo ten minste de duidelijkheid of de nadruk niet de herhaling noodig maakt.

Het uitgelaten rededeel kan zijn: het subject; het gezegde; eene bijwoordelijke bepaling.

Het subject laat men weg na aaneenschakelende, tegenstellende en gevolgtrekkende partikels; dus: *hij ziet noch hoort; gij waart bij het geval niet tegenwoordig, kunt derhalve niets getuigen.*

Het gezegde behoeft na dezelfde partikels evenmin herhaald te worden; dus: *de eene wil, maar de andere niet.*

Eene bijwoordelijke bepaling wordt slechts eenmaal uitgedrukt in zinnen, door aaneenschakelende en tegenstellende partikels verbonden; als: *in dit huis woonden eertijds mijne ouders, maar woont thans mijn broeder.*

Men mag alleen dan de herhaling van rededeelen vermijden in twee of meer zinnen, wanneer die rededeelen van denzelfden vorm en van dezelfde beteekenis zijn. Eene uitzondering hierop is evenwel geoorloofd bij werkwoorden, in zooverre de werkwoorden, waarvan men er een uitlaat, wel in denzelfden tijd en dezelfde wijze moeten staan, doch niet van denzelfden pers. en van hetzelfde getal behoeven te wezen; bijv.: *hij heeft mij dikwerf verraden, ik hem nooit.*

Bepalende woorden, als lidwoorden, bijvoegelijke vornaamwoorden, behoeven niet herhaald te worden, al

komen ze niet met elkaâr in geslacht en getal overeen. Hetgeen in § 82 omtrent de lidwoorden is geleerd, is ook van toepassing op de voornaamwoorden. Het is dus geoorloofd te zeggen: *mijn vader en moeder*, zoo-wel als: *mijn vader en mijne moeder*.

Om de herhaling van een werkw. te vermijden, stelt men vaak daarvoor in plaats het werkw. *doen*; bijv.: *Ik vertrouw hem niet en zal het ook nimmer doen* (d. i. vertrouwen); — *Wie kiest den dood niet voor de schand? Dat deed niet één regent in 't land.* (TOULIENS).

DERDE AFDEELING.

WOORD- EN ZINSCHIKKING.

§ 140.

Over woordschikking in 't algemeen.

Oorspronkelijk hing de plaats der woorden, als bestanddeelen eens volzins, af van den nadruk, die er op elk woord valt. Het woord, waarop de meeste nadruk viel, stond aan het begin van den volzin, en het woord, hetwelk den minsten nadruk had, geheel achteraan.

Van deze orde wijkt onze woordschikking aanmerkelijk af, vermits deze volgorde dikwerf onduidelijkheid zou veroorzaken. Doch onze taal volgt evenmin in allen deele de *logische* woordschikking, welke hierin bestaat, dat het onderwerp voorop staat, daarna het gezegde, voorts het object komt, en eindelijk de nadere bepalingen des volzins volgen; ook moet naar de logische orde het bepalende woord op het bepaalde volgen. Omgekeerd staat in de natuurlijke woordorde het bepalende

woord, als den meesten nadruk hebbende, voor het bepaalde woord, gelijk in onze samenstellingen nog het geval is.

Onze tegenwoordige woordschikking nu is deels natuurlijk of vrij, deels logisch of kunstmatig.

Hoofdstuk I.

Schikking van de bepalende woorden in den volzin.

§ 141.

De woorden, die geen zelfstandig bestanddeel des volzins uitmaken, maar tot bepaling der zelfstandige bestanddeelen dienen, zijn attributieve substantieven, adjectieven, voornaamwoorden, lidwoorden, bijwoorden en voorzetsels.

Een attributief substantief, hetzij in den eigenlijken of in den omschreven genitief, staat gemeenlijk achter het regeerende substantief; bijv.: *de vader des vaderlands; een man van het volk; de loop der (of van de) wereld; de hoofdstad van Engeland*. Eigennamen in den eigenlijken genitiefvorm gaan het regeerende woord vooraf; dus: *Karels rijk*; behalve in bijbelsche uitdrukkingen; als: *de Zoon Gods; de psalmen Davids*. Ook gemeen-zelfstandige naamwoorden in den eigenlijken genitief, met voorafgaand lidwoord, mag men voor het regeerende substantief plaatsen; dit laatste duldt dan geen lidwoord voor zich; bijv.: *des lands belangen; ondank is 's werelds loon; der menschen lot*.

Geoorloofd zijn dus de volgende woordschikkingen: 1) *een man des volks*; 2) *een man van het volk; het rijk van Karel*; 3) *des ('s) lands belangen; Karels*

rijk; 4) *de zoon Davids*. Van deze is de tweede wijze van schikking de gewone in het dagelijksch gesprek; de eerste, tweede en derde zijn gelijkelijk in zwang in het schrijven, de derde zelfs niet ongewoon in het dagelijksch gesprek, ten minste bij mannelijke en onzijdige woorden; de gen. daarentegen van vrouwelijke substantieven staat alleen in hooger en stijl voor het regeerende substantief. De vierde wijze is tot zekere uitdrukkingen beperkt.

Substantieven, beheerscht door een adjectief, staan meestal voor het adjectief: *Gode dankbaar; der straf of de straf waardig; deze woorden indachtig*. Vol echter neemt het geregeerde substantief liefst achter zich: *vol vlekken*. Substantieven, welke door middel van een voorzetsel met een adjectief verbonden zijn, plaatst men zoowel achter, als voor het adjectief, waarmee ze samenhangen; bijv.: *het is nuttig voor dien man of voor dien man nuttig; zijt gij zeker van uwe zaak of van uwe zaak zeker?*

De zelfstandige voornaamwoorden worden behandeld als substantieven.

Een adjectief, hetwelk tot attribuut dient, gaat in den regel zijn subst. vooraf. In enkele uitdrukkingen evenwel volgt het op zijn subst.; als: *God almachtig*; zoo volgt ook het adj. *lief* zijn subst. in den vocatief, als: *Vader lief! Jongen lief!*

Een of meer adjectieven, welke eene bijstelling uitmaken, staan achter hun substantief; als: *Karel de Groote; die lichte bodems, rad en slank, met zeilen op, zoo hagelblank, alsof het zwanenvleugels waren*.

Het bepaalde en onbepaalde lidwoord staan voor het subst., of het hiertoe behoorende adjectief, zelfs voor

een bijwoord, dat het adj. nader bepaalt; bijv.: *een bijzonder groot genoeg; de zeer belangrijke tijding*. Liefst vermijdt men eene te groote opéénhooping van woorden tusschen het lidwoord en zijn substantief; dus, in stede van: *het voor ons vaderland zoo noodlottig jaar 1672*, zegt men liever: *het jaar 1672, zoo noodlottig voor ons vaderland*.

De woorden *zulk, zoodanig, hoedanig, welk*, bijvoegelijk gebezigd, nemen het onbepaalde lidwoord *een* tusschen zich en het subst. in; dus: *zulk een man; zoodanig een geschrift; hoedanig eene voorwaarde; welk eene vreugde; zoodanig kan een ook voor zich hebben; dus: een zoodanig geschrift*. — Voorts mogen alle adjectieven, voorafgegaan van *te, zoo, even*, en mogen de onbepaalde telwoorden *geheel, gansch, half, al, beide*, van hun subst. gescheiden zijn door een lidwoord, de vijf laatstgenoemde ook door een voornaamwoord; bijv.: *te groot een belang of een te groot belang; zoo snood eene daad of eene zoo snoode daad; even gevaarlijk een spel of een even gevaarlijk spel; geheel zijn vermogen of zijn geheele vermogen; gansch de wereld of de gansche wereld; half de stad of de halve stad; al die genoegens; beide de wandelaars of de beide wandelaars*.

Een bijwoord, hetwelk een adj. nader bepaalt, staat voor het adj.; dus: *een buitengewoon heftige wind*.

De voorzetzels gaan het beheerschte woord en diens attributen vooraf. Bij het werkw. voegt men in samengestelde tijden *te* onmiddellijk voor den inf. der hulpwerkwoorden; als: *gedaan te hebben of te hebben gedaan; te zullen doen*. Bij de samengestelde werkwoorden, wier leden scheidbaar zijn, gaat *te* onmiddellijk

den inf. vooraf; dus: *gade te slaan*; zoo *gij heen wenscht te gaan* of *wenscht heen te gaan*.

Hoofdstuk II.

Schikking van de bestanddeelen des volzins.

De schikking van de bestanddeelen des volzins is deels natuurlijk, deels kunstmatig. De natuurlijke woordorde wordt intusschen slechts dan in acht genomen, als men met zekere levendigheid spreekt.

§ 142.

De bestanddeelen in een onafhankelijken volzin.

Men moet onderscheid maken tusschen den oordeelenden en den vragenden zin.

In den oordeelenden zin is de gewone volgorde:

1) subject; 2) werkwoord; 3) object; bijv.: *de belegeraars bestormden de stad*.

Bestaat het gezegde uit een samengestelden vorm, of is het naamwoordelijk, dan staat het object achter het hulpwerkwoord of het koppelwoord, doch voor den infinitief of het deelwoord of bijvoegelijk naamwoord; insgelijks staat het object voor een infinitief, die van een ander werkwoord afhangt; bijv.: *zij zullen de stad veroveren*; *men heeft den dader gevat*; *dat is de moeite waard*; *hij wil u verlaten*. — In 't algemeen dus neemt het subject de eerste, en nemen infinitieven, deelwoorden en adjectieven de laatste plaats in. Zijn

er nu meer infinitieven in den zin, of bestaat een samengestelde tijd uit den infinitief van *hebben*, *zijn*, *worden* en een deelwoord, dan kunnen die infinitieven onderling, of de infinitief met het deelwoord van plaats verwisselen; bijv.: *zij meenen alles te kunnen verrichten of verrichten te kunnen; hij beweert het gezien te hebben of te hebben gezien; de stad zal veroverd worden of worden veroverd.* Doch de infinitieven van *kunnen*, *moeten*, *mogen*, *durven*, enz., welke in de samengestelde tijden het verl. deelw. vervangen, blijven liefst voor den infinitief staan, welken zij beheerschen; dus: *hij heeft het willen doen; ik heb hem leeren lezen; zij is mij komen bezoeken.*

De eigenlijke datief wordt voor het object in den accusatief geplaatst, doch de omschreven datief, en in 't algemeen alle van voorzetsels afhankelijke substantieven, staan even goed voor, als achter het object. De infinitieven en deelwoorden nemen de laatste plaats in.

Dus is de volgorde:

1) subject; 2) hulpwerkwoord, koppelwoord of werkwoordelijk gezegde; 3) eigenlijke datief, of soms een substantief, van een voorzetsel afhankelijk; 4) object; 5) omschreven datief, of een subst. met voorafgaand voorzetsel; — de laatste plaats nemen weer de afhankelijke infinitieven, en de deelwoorden, als bestanddeelen eens samengestelden tijds, in; bijv.: *ik heb mijnen broeder een boek ten geschenke gegeven, of een boek aan mijn broeder ten geschenke gegeven, of aan mijn broeder een boek ten geschenke gegeven; wij bevelen u strenge geheimhouding; niemand durfde de verantwoordelijkheid op zich nemen.* — Bij de werkwoorden, waarvan een accusatief, als subject eens infinitiefs, afhangt, gaat de

accusatief, welke het subject is, voor den accusatief, welke het object uitmaakt; dus: *men zag den hout-hakker den boom vellen.*

In den vragenden zin is de volgorde aldus:

1) gezegde (hulpwoord); 2) subject; bijv.: *komt gij?* De overige bestanddeelen nemen volkomen dezelfde plaats in als in den oordeelenden zin; bijv.: *zijt gij gereed? zullen de belegeraars de stad bestormen? zal de stad ingenomen worden of worden ingenomen? hebt gij uwen broeder een boek ten geschenke gegeven, of een boek aan uw broeder, of aan uw broeder een boek ten geschenke gegeven?* Doch bevat de vragende zin een vragend voorn. of vragend bijw., dan begint de zin hiermede; bijv.: *Wie heeft dit gezegd? Wanneer zult gij gereed zijn? Hoe lang heeft het geduurd? Wien zoekt gij?* Ook in uitroepingen heeft hetzelfde plaats, als: *Hoe schoon is de natuur! Welk een genoegen hebben wij daar gemaakt!*

Zoowel in den oordeelenden als in den vragenden volzin, komen van de werkwoorden, die met scheidbare partikels zijn samengesteld, de partikels op het einde van den zin, althans na het object te staan, behalve in den inf. en bij de deelwoorden; bijv.: *zij namen de stad na eene korte belegering in, of de stad in na eene korte belegering; gaat gij nu reeds weg? daarentegen: zij zullen de stad weldra innemen; is hij reeds weggegaan?*

De wenshende en gebiedende zin hebben de woord-schikking van den vragenden, doch wanneer een wensch door den teg. tijd van den conj. wordt uitgedrukt, mag men ook de schikking van den oordeelenden zin volgen; bijv.: *hadde hij het maar eerder geweten!*

ga gij uwe taak verrichten; maar zoowel: moge de Hemel u dit vergelden, als: de Hemel moge u dit vergelden!

§ 143.

De bestanddeelen in een afhankelijkten volzin.

Het voegwoord, bijwoord of voornaamwoord, hetwelk een afhankelijkten zin met den hoofdzin verbindt, neemt de eerste plaats in; daarop volgt het subject, op het subject volgen object en bepalingen, terwijl het gezegde den volzin sluit; dus: *de gevangene ontkwam, daar de wachters hem niet genoeg in het oog hielden.* Van een naamwoordelijk gezegde staat het werkwoord achteraan; bijv.: *ik hoor, dat hij ziek is.* Indien van het gezegde een inf. afhangt, of indien het gezegde door een samengestelden vorm wordt uitgedrukt, kunnen de infinitieven en deelwoorden zoowel de laatste, als de voorlaatste plaats innemen; bijv.: *wij bereikten de plaats onzer bestemming, toen de zon reeds lang ondergegaan was of was ondergegaan; men weet niet, wie deze taak wil aanvaarden of aanvaarden wil.* De werkwoorden, met scheidbare partikels samengesteld, laten drieërlei schikking toe; namelijk: het hulpwoord kan voor het deelw. of den inf. en de hierbij behoorende partikel staan, als: *ik hoor, dat hij zal terug keeren;* of tusschen de leden der samenstelling, als: *ik hoor, dat hij terug zal keeren;* of achter het samengestelde werkw., als: *ik hoor, dat hij terug keeren zal.* Bestaat de afhankelijke inf. zelf uit een samengestelden tijdvorm, zoo kunnen de inf. des hulpwerkwoords en het deelw. des werkwoords onder-

ling van plaats verwisselen, en zelfs door een ander werkwoord gescheiden wezen; eindelijk kan ook het werkwoord, waarvan de samengestelde infinitiefvorm afhangt, achteraan staan; bijv.: *het is te betwijfelen, of dit voornemen wel zal worden uitgevoerd, of zal uitgevoerd worden, of uitgevoerd zal worden, of uitgevoerd worden zal.* Nademaal nu de leden eener scheidbare samenstelling mogen gescheiden worden, zoo is dit voorbeeld nog voor verschillende andere omzettingen vatbaar; bijv.: *het is te betwijfelen, of dit voornemen wel zal worden gevoerd, en uit zal worden gevoerd, en uit zal gevoerd worden, enz.*

Het object en de nadere bepalingen worden tusschen het subject en het gezegde gerangschikt, en wel met inachtneming van dezelfde orde onderling als in den onafhankelijken volzin; bijv.: *de vorst, die zijn hof den grootsten luister bijgezet had of had bijgezet, enz.*

De infinitieven, welke in de samengestelde tijdvormen het verl. deelw. vervangen, namelijk die van *kunnen, durven, willen, komen*, enz. (§ 120) staan onmiddellijk voor den inf., welken ze beheerschen; dus: *hij weet het niet, ofschoon hij het had kunnen en moeten weten.*

Afhankelijke zinnen, welke eene voorwaarde of eene toestemming vermelden, zonder dat zulks door een voegw. wordt aangeduid, volgen de woordschikking des vragenden zins; bijv.: *Verwerpt men integendeel mijn gevoelen, ik zal met vermaak iets beters hooren* (STIJL). — Ook na het concessieve voegw. *al*, en na het voegw. van wijze *als*, geldt de woordschikking van den vragenden zin; bijv.: *al streed men dapper, het baatte niet; hij deed als had hij niets gezien.*

§ 144.

Afwijkingen van de gewone woordschikking.

De vrijheid onzer taal om van de gewone woordschikking af te wijken, vooral in onafhankelijke zinnen, is zoo groot, dat men de afwijkingen niet onder eenige weinige regels kan brengen. Echter kan als algemeene regel gelden, dat men de gewone woordorde alsdan niet in acht neemt, wanneer men een der zinsbestanddeelen met zekeren nadruk wil doen uitkomen en te dien einde aan het hoofd van den volzin plaatst.

In vermeld geval volgen de overige bestanddeelen van onafhankelijke zinnen op malkaar, als in den vragenden zin; bijv.: *toen werd de hoop op nieuw levendig.*

Men mag alle bestanddeelen in den onafhankelijken volzin voorop zetten, behalve een werkwoordelijk gezegde; voorbeelden van zinnen, waarin het object, eene of andere bepaling, een naamwoordelijk gezegde, voorop staan, zijn: *deze zaak zullen we vooreerst laten rusten; mij of aan mij hebt ge de zaak gisteren meégedeeld; gevaarlijk is de onderneming zonder twijfel; — Beschroomd zag de maagd haren broeder aan* (v. LENNEP).

Ongeoorloofd is het, te zeggen: *komt de winter*, voor: *de winter komt*, dewijl hierdoor verwarring zou kunnen ontstaan tusschen den afhankelijken voorwaardelijken zin: *komt de winter*, en den onafhankelijken oordeelenden zin: *de winter komt*. Wel mag de inf. of het deelw. van een samengestelden tijdvorm, of de scheidbare partikel van een gezegde den volzin openen; bijv.: *komen zal hij, maar wanneer? vervuld zijn uwe wenschen; weg ging de lust.*

A a n m. Plaatst men in den onafhankelijken oor-
deelenden zin alle overige deelen achter het werk-
woordelijk bestanddeel van het gezegde; dan komt
het bijwoord *er* of *daar* aan het begin van den
zin te staan; bijv.: *op die plek werd een gedenktee-
ken opgericht, of het gedenkteeken werd op die plek
opgericht, of er werd op die plek een gedenkteeken
opgericht; — Er is voor de menschheid geen schooner
schouwspel dan de val eens dwingelands (VAN DER
PALM); — Er komen mij werken en opstellen van
sterrekundigen, van scheikundigen, van natuurken-
ners voor den geest, die uwe woorden volkomen be-
vestigen (BEETS).*

In afhankelijke zinnen is de vrijheid veel beperkter.
Vooreerst toch behoort de eerste plaats onveranderlijk
aan het verbindende voegwoord, bijwoord of voorn.,
ten andere mag het subject, zoo dit uit een pers. voorn.
bestaat, niet anders dan onmiddellijk daarop volgen. De
afwijking bepaalt zich nu daartoe, dat een subject,
mits het geen pers. voorn. zij, achter het object of
eene bepaling mag gevoegd worden; bijv.: *zoodra hem
de tijding (voor de tijding hem) gebracht werd; hoe-
wel daar niemand verscheen; indien u bij geval zijne
woorden getroffen hebben.* Ook is het geoorloofd bepa-
lingen, bestaande uit een substantief met voorafgaand
voorzetsel, in stede van voor, ook achter het gezegde
te schikken; bijv.: *dewijl men blijkbaar verlegen was
met zoo'n netelige zaak.*

Gaat een bijzin zijnen hoofdzin vooraf, dan heeft
deze laatste de omgezette woordschikking, aangezien de
bijzin het object of eene bepaling vervangt. Gelijk men
zegt: *dit wist ik*, zoo ook: *dat gij tot alles bereid
waart, wist ik; nadat hij dit gezegd had, vertrok hij.*

Alleen bij hoofdzinnen, welker bijzin een concessief

voegw. bevat, is de omzetting niet noodzakelijk, en bijaldien de concessieve zin door bijwoorden en voor-naamwoorden wordt uitgedrukt, zelfs niet zeer gebruikelijk; bijv.: *ofschoon het hem niet aan vermogens ontbreekt, blijft hij achterlijk*, of *hij blijft achterlijk*; doch: *hoe men ook zoekt, men vond niets*.

In tusschenzinnen, waarin het subject als sprekende of denkende wordt ingevoerd, vereischt het taalgebruik het gezegde voor het subject; bijv.: *eenmaal, geloof ik, zult gij uw dwaling inzien*; — „Zoo”, *merkte ik aan*; „dan zou hij toch nogal aardig oud zijn, vrind!” (BEETS); — „Wie is daar?” *vroeg eene stem, van binnen* (V. LENNEP).

Hoofdstuk III.

Schikking der volzinnen.

§ 145.

De hoofdzin, zoowel als de bijzin, is nu eens voorzin, dan eens nazin.

De bijzinnen met *dat* (§ 126) maken, zoo zij het object vervangen, gewoonlijk den nazin uit; intusschen komen ze ook als voorzinnen voor, wanneer de nadruk op den bijzin valt; bijv.: *ik geloof, dat gij gelijk hebt; dat de maatregel nuttig is, geloof ik gaarne*. — Een bijzin, welke het subject van den hoofdzin levert, kan zoowel voor- als nazin wezen; in het laatste geval wordt hij veelal door *het* versterkt; bijv.: *dat gij zulke goede voornemens koestert verheugt mij; het spijt me, dat ik u verlaten moet*. Verg. § 122.

De bijwoordelijke bijzinnen staaun zoowel voor, als achter den hoofdzin; bijv.: *terwijl dit gebeurde was de gewapende burgermacht bijeengekomen* (v. D. P); — *hij deed het, toen het reeds te laat was*; — *Indien ge wilt, zullen we verder gaan of we zullen verder gaan, indien ge wilt*. De voorwaardelijke bijzinnen zonder voegwoord, en de concessieve bijzinnen met vragende bijwoorden en voornaamwoorden, gaan doorgaans den hoofdzin vooraf; bijv.: *doet gij het niet, dan zijt ge verloren; hoe lang men zoekt, men vond niets*. — Een bijwoordelijke bijzin mag ook, bij wijze van tusschenzin, tusschen de bestanddeelen des hoofdzins ingelascht zijn, en wel op die plaats, welke gemeenlijk aan eene bijwoordelijke bepaling toekomt; deze orde is vooral aan zulke bijzinnen eigen, die van een anderen bijzin afhangen; bijv.: *zoo dat Alwart wel bespeurde, dat indien hij eerst vrijwillig was medegegaan, het thans voor hem te laat zou wezen om terug te keeren* (v. L.); — *Doch, hoe dikwijls eer hij beneden de delling bereikt had, stond hij bewonderend stil* (v. BEERS).

De betrekkelijke bijzinnen der eerste soort volgen op het naamwoord, hetwelk ze bepalen, hetzij onmiddellijk, als: *gij moet den weg, die naar het dorp leidt, volgen*; hetzij door eenige andere woorden van het naamwoord, waarop het betr. voorn. terugwijst, gescheiden, als: *gij moet den weg volgen, die naar het dorp leidt*; — *Helaas, de slaap is kort, die 't matte lijf bekruipt* (TOLLENS). — De betrekkelijke zinnen der tweede soort maken nu eens den voorzin, dan eens den nazin uit; bijv.: *Wat heden mijn lot is kan morgen het uwe worden* (v. L.); — *Dus volbrácht het geweld, hetgene de list begonnen had* (STIJL). Hetzelfde is van toepassing op de afhankelijke

vragen; als: *ik heb niet gevraagd, hoe hij heette, of hoe hij heette, heb ik niet gevraagd.*

De vergelijkende bijzinnen met *als* of *dan* komen gemeenlijk als nazinnen, somwijlen ook als tusschenzinnen voor; bijv.: *ik ben even oud als uw broeder is, of even oud als uw broeder is, ben ik; die zich zelven overwint is sterker dan die steden inneemt, of sterker dan die steden inneemt, is hij die zich zelven overwint.* Van twee zinnen, waarin een evenredigheid door *hoe—hoe*, *hoe—des te* uitgedrukt wordt, gaat in den regel de bijzin den hoofdzin vooraf; dus: *hoe langer gij blijft, des te liever is het mij*; doch bijzinnen met *naar mate* en *naar gelang* staan zoowel voor, als achter den hoofdzin.

Uitgaven van I. DE HAAN, te Krommenie.

H. HEMKES Kz. , Algebraïsch Rekenboek voor de scholen, ten dienste voor eerstbeginnenden, 1e deel, 6de druk	f 1.—.
Idem, 2de deel, 2de druk	„ 1.—.
F. LAGERWEIJ , Theoretisch en Praktisch Leerboek der Algebra of stelkunst voor de scholen, 1e deel, 2de druk	„ 1.50.
Idem, 2de deel, 2de druk	„ 1.50.
Idem, Antwoorden op de onuitgewerkte voorbeelden en vraagstukken, 2 stukken	„ 0.30.
Parlez-vous Français? of Fransch-Nederduitsche winkelgesprekken nevens eene verzameling der meest gebruikelijke spreekwijzen en uitdrukkingen in den handel, 2de druk	„ 0.75.

VOOR HET LAGER ONDERWIJS.

P. MARIN , Méthode familière pour ceux qui commencent à s'exercer dans la langue Française, corrigée par S. VAN BEMMELN	f 0.30.
GÖRLITZ , Allereerst Fransch leesboekje voor leerlingen die het Hollandsch kunnen lezen, 5de druk	„ 0.15.
S. G. W. POSTEL , Vraagstukken over de vormleer, met 2 kaarten	„ 0.25.
H. HEMKES Kz. , Onze Gemeente, Leesboekje voor de Scholen	„ 0.20.
----- Taal oefeningen	„ 0.12½.
----- De Taalvriend, 4de druk	„ 0.20.
----- Onze Woonplaats, 6de druk	„ 0.20.
L. BRUINS , De Tijd, Leesboekje voor kinderen, 6de druk	„ 0.17½.
----- Natuur en kunst, 3de druk	„ 0.17½.
----- De beste vrienden	„ 0.15.
----- De spiegel	„ 0.17½.

Godsdienstige Werken.

B. VAN GEUNS,

Doopsgezind Leeraar te Zaandam.

Gods openbaringen aan den mensch, in vragen en antwoorden,
2de druk f 0.20.

Idem, Lees- en onderwijs boekje ten gebruike bij
het Godsdienstig onderwijs onder de Doopsgezinden,
2de druk „ 0.42½.

Beantwoording der onbeantwoorde vragen voorko-
mende in: Het onderwijs in de Bijbelsche Ge-
schiedenissen voor eenigzins gevorderden van I.
PRIJS „ 0.10.
Idem, voor meer gevorderden „ 0.25.

C. MEEUSE,

**GODSDIENSTIG HANDBOEK VOOR ZEEVARENDE VAN
ONDERSCHIEDENE STANDEN,**

3de Druk. f 3.70.

HEINRICH ZSCHOKKE,
UW HUISBOEK.

(Familien-andachtsbuch).

Zeventiende Duizend.

604 pagina's. Gebonden in keurig Engelschen linnen band f 1.50.
Idem ingenaaid in omslag f 1.25.



